

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГУЛЕЙКОВ ІГОР ЮРІЙОВИЧ

УДК 347.73/.76(477):336-028.274(100)](043)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЦИФРОВІ АКТИВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. Ю. Гулейков

Науковий керівник:

Аврамова Ольга Євгенівна,

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Гулейков І. Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2025.

Дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою працею, у якій уперше досліджено питання, пов'язані з визначенням особливостей цифрових активів у цивільному обороті України. Дисертаційна робота складається з трьох розділів, розділених на десять підрозділів, у яких розгляд питань починається із дослідження загальнотеоретичних положень правової природи цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних відносин та завершується виявленням напрямів удосконалення цивільного законодавства щодо договірних зобов'язань із цифровими активами.

Актуальність теми обумовлена інтенсивним розвитком цифрових технологій та їх впливом на різні сфери суспільного життя, зокрема на цивільний оборот в Україні. В умовах глобалізації, швидкого впровадження інновацій та трансформації економічних процесів цифрові активи стають важливим інструментом для здійснення транзакцій, розвитку бізнесу та забезпечення фінансової стабільності. Завдяки технології цифрових активів (а особливо блокчейн) українська економіка в умовах воєнного стану змогла стабілізуватися, а громадянське суспільство – активно вплинути на підтримку армії. Дослідження правової природи цифрових активів, їхнього місця в системі об'єктів цивільного права є важливим для розвитку юридичної науки та правозастосовної практики.

Розділ 1 «Загальні положення про цифрові активи як нетипові об'єкти цивільного обороту» складається із трьох підрозділів. У підрозділі 1.1 «Правова природа цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних відносин» приватноправова природа цифрових активів визначається крізь парадигму нетипових об'єктів цивільних відносин. Підкреслено, що для сучасної

цивільно-правової доктрини важливою є тенденція до гармонізації регулювання цифрових актів у цивільному обороті. Специфічність цифрових активів як об'єктів цивільних прав зумовлена їх інноваційним характером та нестачею відповідного правового регулювання. Зазначено, що цифрові активи є нетиповими об'єктами цивільного права, оскільки їх правова природа досі не має єдності підходів. Розкрито зміст блокчейну як технології розподіленого реєстру. Охарактеризовано біткоїни, «стейблкоїн», NFT-токени, giveaway, ігрові акаунти, акаунти у соціальних мережах, смарт-контракти.

У підрозділі 1.2 «Класифікація цифрових активів як об'єктів цивільних відносин» розкрито, що головною спільною ознакою є відсутність у цифрових активах матеріальної форми (неуречевлюваність). Цифрова (електронна) форма не дає можливості побачити ці активи у тривимірному просторі, досягнути органами чуття людини (дотик, зір тощо). Із урахуванням здобутків юридичної науки та досвіду правового регулювання країн ЄС, Великої Британії виокремлено критерії класифікації цифрових активів: майновий (вартісна оцінка активу); аксіологічний (встановлення ціннісних орієнтирів в активі); функціональний (призначення цифрового активу); технологічний (база технології розподіленого реєстру, цифрова форма в мережі Інтернет тощо); залежно від використання цифрового акту в цивільному обороті (правовідношення). В основу майнового критерію покладається визначення матеріальної вартості цифрового активу. Аксіологічний критерій дає можливість поділяти цифрові активи залежно від їх цінності як для людини, так і для розвитку суспільства, зокрема цифрові твори мистецтва, соціальні акаунти тощо. Застосування функціонального критерію надає можливість класифікувати цифрові активи за їхньою метою: активи, що призначені для підтримки електронної комерції; криптоактиви, орієнтовані на отримання прибутку; а також активи, що використовуються для інших цілей, де прибуток є додатковим (наприклад, ігрові акаунти, стрімінгові платформи, giveaway тощо). Технологічний надав можливість групувати цифрові активи на основі технології, яка забезпечує їх функціонування, створюючи класифікаційні

підгрупи за принципом послідовного поділу. З точки зору цивільного обороту цифрові активи можна класифікувати за типами правовідносин, у яких вони використовуються: речові права (власність); договірні зобов'язання (купівля-продаж, обмін, надання послуг); корпоративні правовідносини (токени); розрахункові правовідносини (криптовалюти); правовідносини правонаступництва (спадкування); деліктні зобов'язання (шкода майнового або репутаційного характеру); результати інтелектуальної та творчої діяльності тощо.

У підрозділі 1.3 «Імплементация міжнародного досвіду правового регулювання цивільного обороту цифрових активів в Україні» розкрито проблематику, що в Україні наразі відсутнє чітке правове регулювання відносин, що стосуються цифрових активів, – як наслідок природно сформувалась юридична невизначеність під час укладання та виконання правочинів із цифровими активами. Ця проблема є характерною для правового регулювання більшості держав світу, оскільки через швидкий розвиток інформаційних технологій законодавство не завжди встигає своєчасно удосконалюватися для регулювання цифрових відносин, що виникають. У світі все ще не існує єдиного підходу до регулювання відносин із цифровими активами й Україна не є винятком у цьому процесі. Доведена доцільність запозичення досвіду США щодо правової регламентації відносин стосовно цифрових активів. Такий підхід обумовлений тим, що ця держава є лідером у сфері цифрових технологій і має найбільш розвинену систему цифрових відносин. Загалом США є першими у впровадженні законодавчих ініціатив, що стосуються криптовалюти, блокчейну, цифрових прав та інших інноваційних технологій.

Розділ 2 «Правочини із цифровими активами в цивільному обороті України» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкривається особливість правочинів із цифровими активами. У підрозділі 2.1 «Особливості цивільного обороту в цифровому середовищі» для визначення цивільного цифрового обороту надано характеристику цифровому середовищу та наголошено, що

воно має складну технічну структуру. Основні елементи цього середовища такі: інфраструктура (мережі зв'язку, сервери, центри обробки даних тощо); цифрові платформи; засоби доступу; програмне забезпечення; кібербезпека. Підкреслено, що відносини у сфері цифрового середовища мають складну синтетичну правову природу та структуру. Ці відносини сформувались як самостійні та відрізняються від інших відносин цивільного обороту складом та способом здійснення. Зокрема, у цифровому цивільному обороті спосіб здійснення суб'єктивних прав може обиратися за допомогою технологічного інструментарію відповідної інформаційно-телекомунікаційної системи. Виокремлено ознаки електронної комерції, зокрема побудова відносин відбувається дистанційно; здійснення майнових прав відбувається за допомогою інформаційно-комунікаційних систем. Надано визначення та характеристику цивільного цифрового обороту.

У підрозділі 2.2 «Поняття та види правочинів із цифровими активами у цивільному цифровому обороті» доведено, що вчинення правочинів із цифровими активами можливо внаслідок їх оборотоздатності. Оборотоздатність цифрових активів має прояв у таких ознаках: їх корисність; доступність для володіння; визначеність; об'єктивність; від'ємність; грошова оцінка. Виокремлено такі тенденції розвитку інституту правочину: сучасні технології створюють нові можливості для укладення правочинів задля швидкості та доступності цивільного обороту; продовжують формуватися нові способи фіксації волевиявлення сторін, такі як електронний підпис, блокчейн тощо. Виокремлено характеристики правочину: 1) є результатом свідомого та вольового рішення особи; 2) має юридичні наслідки; 3) є юридичним фактом; 4) на момент вчинення правочин перевіряється на відповідність вимогам щодо його дійсності; 5) має футуроспективний характер; 6) при вчиненні правочину сторони повинні дотримуватися певних стандартів поведінки, таких як чесність, відкритість і повага до інтересів інших сторін. Надано характеристику правочинам із цивільними активами. Специфіка правочинів із цифровими активами полягає в тому, що вони мають відповідати як правовим, так і

технологічним засадам, що дозволяють відбутися правочину в цифровому середовищі. Наприклад, без виконання таких технологічних засад правочину, як технологічна нейтральність, криптографічний захист, стійкість систем, правочин може визнаватися неправомірним.

У підрозділі 2.3 «Набуття права власності на цифрові активи» здійснено виокремлення технічних характеристик набуття права власності на цифрові активи та їх правове відображення. Для виявлення правової природи способів набуття прав на цифрові активи проведено зіставлення права власності, права інтелектуальної власності та права віртуальної власності. Підстави набуття суб'єктивних прав на цифрові активи визначені в межах інституту права власності, що охоплює новації, пов'язані з належністю та контролем майнових прав на ці активи. Охарактеризовано такі підстави набуття права власності на цифрові активи: майнінг / видобуток; форкінг (набуття права власності на перероблену річ); купівля криптовалюти на спеціалізованих біржах; ейрдроп (може розглядатися як недоговірне зобов'язання, схоже на публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу); стейкінг; інвестування у криптоактиви є можливим за допомогою Initial Coin Offering (ICO).

У підрозділі 2.4 «Спадкування цифрових активів» йдеться про те, що проблема спадкування цифрових активів є актуальною в судовій та нотаріальній практиці. Існує нагальна потреба у чіткому визначенні процедури спадкування цифрових активів, а також у врегулюванні етичних аспектів доступу до цифрової спадщини, зокрема, чи має особа право доступу до цифрових активів померлого, наприклад до соціальних мереж, особистої переписки чи інших конфіденційних даних спадкодавця. Визначено можливість щодо доступу до інформації про спадкодавця, розміщену в цифровому середовищі, зокрема в соціальних мережах тощо, із врахуванням балансу між правами спадкоємців і повагою до приватності спадкодавця. Особливу увагу в роботі зосереджено на тому, що деякі платформи вважають акаунти та контент користувача власністю компанії, а не особистим майном, що ускладнює передачу цих активів спадкоємцям. Виокремлено визначення спадкування

цифрових активів. Охарактеризовано процедуру спадкування цифрових активів.

Розділ 3 «Договірні зобов'язання та перспективи удосконалення цивільного законодавства у сфері цивільного обороту цифрових активів» складається з трьох підрозділів, що присвячені характеристиці договірних зобов'язань та виявленню напрямів удосконалення законодавства у сфері цивільного обороту цифрових активів.

У підрозділі 3.1 «Договори про відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру» визначено, що договірні відносини, пов'язані з технологією розподіленого реєстру (DLT), мають два рівні. Перший рівень – це договори щодо використання технології розподіленого реєстру (DLT) (доступу / дозволу у вигляді ліцензійних договорів). Другий рівень договірних відносин у сфері DLT – це безпосередні договори щодо цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру. Підкреслено, що цифрові активи існують лише у цифровому середовищі та їх передача здійснюється через блокчейн або інші цифрові технології. Тому договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, мають складний юридичний характер. Вони можуть набувати ознак як реальних, так і консенсуальних договорів, залежно від конкретних умов укладення та виконання. Розкрито положення, що договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, мають такі характерні ознаки: склад учасників та їхня правосуб'єктність; дотримання цифрової / електронної форми договору; мають специфічні умови, що відображають унікальні характеристики цифрових активів (питання захисту даних, забезпечення безпеки транзакцій тощо). Розглянуто види договорів щодо відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру. Зокрема, процес укладання договору купівлі-продажу цифрових активів має свої особливості, що відрізняє його від звичайного способу укладання договорів. Підкреслено, що елементи оферти та акцепту

зберігаються й у цифровому цивільному обороті. Поширеними договорами у цифровому обороті є договір міни, дарування цифрових активів.

Підрозділ 3.2 «Договори з надання цифрового контенту» присвячено визначенню договорів з надання цифрового контенту. Розкрито, що цифровий контент є нетиповим об'єктом цивільних відносин. Для нього властиві такі ознаки: існує лише в цифровій формі, що забезпечує його легке поширення та доступ через електронні засоби; цифровий контент може містити різні типи даних, такі як комп'ютерні програми, застосунки, аудіо-, відеофайли, цифрові ігри та електронні книги; повинен відповідати критеріям, що встановлені в законодавстві. Виокремлені такі договірні зобов'язання із урахуванням технології цифрового контенту: договір щодо самостійного цифрового контенту; договірні зобов'язання щодо цифрового контенту, вбудованого у товар; договірні зобов'язання стосовно цифрового контенту, взаємопов'язаного із товаром.

У підрозділі 3.3 «Напрями удосконалення цивільного законодавства у сфері цивільного обороту цифрових активів» визначено доцільність розроблення й реалізації Стратегії оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації. Формування цієї Стратегії є важливим кроком для запобігання ухваленню безсистемних нормативно-правових актів. Стратегічний документ має визначити основні напрями діяльності, включаючи узгодження нормативних актів, визначення правового статусу цифрових активів, розроблення цифрових прав і свобод людини, а також визначення особливостей цифрових правочинів із урахуванням ризиків. Важливо також забезпечити захист прав власників цифрових активів, а також технологічну безпеку через використання електронних підписів, смарт-контрактів та блокчейн-технологій, а також визначити порядок юрисдикції для розгляду спорів, що стосуються цифрових активів.

Ключові слова: цифрові активи, віртуальні активи, цивільний оборот, блокчейн, криптовалюта, договір, цифрове середовище, NFT, цифровий

контент, електронна комерція, об'єкт цивільного права, право, інтелектуальна власність, провайдер, штучний інтелект.

SUMMARY

Huleikov I. Yu. Digital Assets in Civil Circulation of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in Law, Specialty 081 – Law. – Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine. Kyiv, 2025.

The dissertation research is a qualification scientific work in which, for the first time, the issues related to defining the peculiarities of digital assets in the civil circulation of Ukraine have been explored. The dissertation consists of three chapters divided into ten sections, beginning with the study of general theoretical provisions on the legal nature of digital assets as atypical objects of civil relations and ending with identifying directions for improving civil legislation regarding contractual obligations involving digital assets.

The relevance of the topic is conditioned by the rapid development of digital technologies and their impact on various areas of public life, particularly civil circulation in Ukraine. In the context of globalization, the rapid implementation of innovations, and the transformation of economic processes, digital assets are becoming an important tool for conducting transactions, developing business, and ensuring financial stability. Thanks to digital asset technology (especially blockchain), the Ukrainian economy has managed to stabilize during wartime, while civil society has actively contributed to supporting the army. The study of the legal nature of digital assets, their place in the legal system, and the relevant regulations remains crucial for ensuring the effective functioning of civil circulation.

Chapter 1 “General Provisions on Digital Assets as Atypical Objects of Civil Circulation” consists of three sections. In Section 1.1 “Legal Nature of Digital Assets as Atypical Objects of Civil Relations” the private-law nature of digital assets has been defined through the paradigm of atypical objects of civil relations. It is emphasized that for

modern civil law doctrine, the trend toward harmonizing the regulation of digital assets in civil circulation is important. The specificity of digital assets as objects of civil rights is determined by their innovative nature and the lack of proper legal regulation. It is noted that digital assets are atypical objects of civil law because their legal nature still lacks unified approaches. The content of blockchain technology as a distributed ledger has been explained. Bitcoin, stablecoins, NFT tokens, giveaways, gaming accounts, social media accounts, and smart contracts have been characterized.

Section 1.2 “Classification of Digital Assets as Objects of Civil Relations” reveals that the main common feature of digital assets is the absence of a material form (non-materiality). The digital (electronic) form does not allow these assets to be seen in three-dimensional space or perceived by human senses (touch, sight, etc.). Based on the achievements of legal science and the experience of legal regulation in the EU countries and Great Britain, criteria for classifying digital assets have been identified: property (asset valuation); axiological (establishment of value guidelines in the asset); functional (purpose of the digital asset); technological (distributed ledger technology base, digital form in the Internet network, etc.); and based on the use of the digital asset in civil circulation (legal relationship). The property criterion is based on determining the material value of the digital asset. The axiological criterion allows for the classification of digital assets based on their value both to individuals and society, including digital artworks, social accounts, etc. The functional criterion enables classification of digital assets by their purpose: assets used to support e-commerce; crypto assets aimed at generating profit; and assets used for other purposes where profit is secondary (for example, gaming accounts, streaming platforms, giveaways, etc). The technological criterion allows for grouping digital assets based on the technology that ensures their functioning, creating classification subgroups according to the principle of sequential division. From the perspective of civil circulation, digital assets can be classified according to the types of legal relations in which they are used: proprietary rights (ownership); contractual obligations (buying and selling, exchange, provision of services); corporate relations (tokens); payment legal relations (cryptocurrencies); inheritance legal relations (succession); delictual obligations (property or reputational harm); results of intellectual and creative activity, etc.

In Section 1.3 “Implementation of International Experience of Legal Regulation of Civil Circulation of Digital Assets in Ukraine” the issue is explored that there is currently no clear legal regulation of relations concerning digital assets in Ukraine, which has led to legal uncertainty when concluding and executing transactions involving digital assets. This problem is characteristic of the legal regulation in most countries in the world, as the rapid development of information technologies means that legislation does not always keep up with the need for timely regulation of emerging digital relations. There is still no unified approach to regulating relations involving digital assets worldwide, and Ukraine is no exception in this process. The feasibility of adopting the experience of the USA regarding the legal regulation of digital asset relations has been justified. This approach is conditioned by the fact that this country is a leader in the sphere of digital technologies and has the most developed system of digital relations. In general, the USA is the first to introduce legislative initiatives related to cryptocurrencies, blockchain, digital rights, and other innovative technologies.

Chapter 2 “Transactions Involving Digital Assets in Civil Circulation of Ukraine” consists of four sections, in which the peculiarities of transactions involving digital assets are discussed. In Section 2.1 “Peculiarities of Civil Circulation in the Digital Environment” the definition of civil digital circulation is provided, and it is emphasized that the digital environment has a complex technical structure. The main elements of this environment are: infrastructure (communication networks, servers, data centres, etc.); digital platforms; access tools; software; cybersecurity. Relations in the sphere of digital environment have a complex synthetic legal nature and structure. These relations have developed as independent and differ from other civil relations in their composition and implementation methods. In digital civil circulation, the way subjective rights are exercised can be chosen using technological tools of the corresponding information and communication system. The features of electronic commerce have been highlighted, including that relationships are established remotely and property rights are exercised using information and communication systems. The definition and characteristics of civil digital circulation have been provided.

Section 2.2 “Concept and Types of Transactions with Digital Assets in Civil Digital Circulation” proves that transactions with digital assets are possible due to their marketability. The marketability of digital assets is manifested in the following features: their usefulness; availability for ownership; determinability; objectivity; disposability; monetary valuation. The following trends in the development of the institution of transactions are identified: modern technologies create new opportunities for concluding transactions for the speed and accessibility of civil circulation; new methods of expressing the will of the parties, such as electronic signatures, blockchain, etc., continue to emerge. Characteristics of a transaction are outlined: 1) it is the result of a conscious and voluntary decision of the person; 2) it has legal consequences; 3) it is a legal fact; 4) at the time of execution, the transaction is checked for compliance with the requirements for its validity; 5) it has a futurespective nature; 6) when concluding the transaction, the parties must adhere to certain standards of conduct, such as honesty, openness, and respect for the interests of other parties. A description of transactions with civil assets has been provided. The specificity of transactions involving digital assets is that they must meet both legal and technological requirements, which allow the transaction to take place in the digital environment. For example, without complying with such technological principles of the transaction as technological neutrality, cryptographic protection, system stability, the transaction may be deemed unlawful.

In Section 2.3 “Acquisition of Ownership Rights of Digital Assets”, technical characteristics of acquiring ownership rights of digital assets and their legal reflection have been distinguished. To identify the legal nature of methods for acquiring rights to digital assets, a comparison with ownership rights, intellectual property rights, and virtual property rights is carried out. The grounds for acquiring subjective rights to digital assets have been defined within the property law institution, which encompasses innovations related to ownership rights and control of property rights over these assets. Grounds for acquiring ownership rights of digital assets have been characterized, including mining, forking (acquisition of ownership rights of a processed item), cryptocurrency purchases on specialized platforms, airdrops (which can be considered as non-contractual obligations

similar to a public promise of reward without a contest), staking, investment in crypto assets through Initial Coin Offerings (ICO).

Section 2.4 “Inheritance of Digital Assets” highlights that the issue of inheriting digital assets is currently relevant in judicial and notarial practice. There is an urgent need to clearly define the procedure for inheriting digital assets, as well as to regulate the ethical aspects of access to digital inheritance, particularly whether an individual has the right to access the digital assets of a deceased person, including social media accounts, personal correspondence, or other confidential data of the testator. The possibility of “lifting the veil” over the digital personal life of the deceased person has been also examined, as well as the legal mechanisms that ensure a balance between the rights of heirs and respect for the privacy of the testator. The work also draws attention to the fact that some platforms consider user accounts and content to be the property of the company, not personal property, complicating the transfer of these assets to heirs. The definition of digital asset inheritance has been provided. The procedure for inheritance of digital assets has been characterized.

Chapter 3 “Contractual Obligations and Prospects for Improving Civil Legislation in the Sphere of Civil Circulation of Digital Assets” consists of three sections dedicated to the characteristics of contractual obligations and identifying directions for improving legislation in the sphere of civil circulation of digital assets.

In Section 3.1 “Contracts for the Alienation of Digital Assets Created Based on Distributed Ledger Technology” it is defined that contractual relations related to distributed ledger technology (DLT) have two levels. The first level involves contracts for using distributed ledger technology (DLT) (access / permission in the form of license agreements). The second level of contractual relations in the DLT sphere involves direct contracts for digital assets created based on distributed ledger technology. It is emphasized that digital assets exist only in the digital environment, and their transfer is carried out through blockchain or other digital technologies. Therefore, contracts for the alienation of digital assets created based on distributed ledger technology have a complex legal nature. They may have characteristics of both real and consensual contracts, depending on the specific terms of conclusion and execution. It is revealed that contracts for the alienation

of digital assets created on the basis of distributed ledger technology have the following characteristic features: the composition of participants and their legal personality; compliance with the digital / electronic form of the contract; they have specific conditions that reflect the unique characteristics of digital assets (data protection issues, ensuring transaction security, etc.). The types of contracts for the alienation of digital assets created on the basis of distributed ledger technology have been considered. In particular, the process of concluding a contract for the purchase and sale of digital assets has its own characteristics, which distinguishes it from the usual method of concluding contracts. It is emphasized that the elements of offer and acceptance are also preserved in digital civil circulation. Common contracts in digital circulation are a contract of exchange, donation of digital assets.

Section 3.2 “Contracts for Providing Digital Content” deals with defining contracts for providing digital content. It is explained that digital content is an atypical object of civil relations. Its features include: existing only in digital form, enabling easy distribution and access via electronic means; digital content can contain various types of data such as computer programs, applications, audio / video files, digital games, and e-books; it should meet the criteria set by legislation. Types of contractual obligations concerning digital content are distinguished, including contracts for independent digital content, contractual obligations for digital content embedded in goods, contractual obligations regarding digital content interconnected with goods.

In Section 3.3 “Directions for Improving Civil Legislation in the Sphere of Civil Circulation of Digital Assets” the need for the development and implementation of a Strategy for Updating Civil and Civil Procedure Legislation in the context of digitization has been identified. Forming a strategy for updating civil and civil procedure legislation regarding digital relations is an essential step in preventing the adoption of fragmented regulatory acts. The strategic document should define the main areas of activity, including harmonization of legal acts, defining the legal status of digital assets, developing digital rights and freedoms of a person, and determining the peculiarities of digital contracts with regard to risks. It is also important to ensure the protection of the rights of digital asset owners, as well as technological security through the use of electronic signatures, smart

contracts, and blockchain technologies, and to define the jurisdiction for disputes involving digital assets.

Keywords: digital assets, virtual assets, civil circulation, blockchain, cryptocurrency, contract, digital environment, NFT, digital content, e-commerce, civil law object, law, intellectual property, provider, artificial intelligence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Гулейков І. Ю. Цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних відносин: окремі аспекти правової природи. *Юридична Україна*. 2023. № 1. С. 30–43. DOI 10.37749/2308-9636-2023-1(241)-3.

2. Гулейков І. Ю. Міжнародний досвід правового регулювання в сфері обороту цифрових активів та перспективи для України. *Приватне право і підприємництво : зб. наук. праць*. 2023. Вип. 23. Київ : Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 141–150. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.23.17>.

3. Гулейков І. Ю. Характеристика договірних відносин у цифровому обороті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 260–265. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.38>.

4. Гулейков І. Ю. Характеристика правочинів із цифровими активами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 102–105. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/22>.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гулейков І. Ю. Міжнародний досвід цивільного обороту цифрових активів. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : матеріали П'ятого наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 7 червня 2022 р.)*. Київ : Електрон. текст. дані. Науково-дослідний ін-т

приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 30–35.

6. Гулейков І. Ю. Правова регламентація криптоактивів та проблем алгоритму юридичного захисту: міжнародний та процесуальний аспекти. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : матеріали Шостого наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 15 червня 2022 р.)*. Київ : Електрон. текст. дані. Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 34–42.

7. Гулейков І. Ю. Методологічні підходи до класифікації цифрових активів у цивільному обороті. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.)*. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права ім. Л. Юзькова, 2023. С. 103–105.

8. Гулейков І. Ю. Співвідношення цифрового та віртуального активу. *Modern Knowledge: Research and Discoveries*. (19–20 July, 2024; Vancouver, Canada). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2024. № 47(209). С. 210–215. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.07.2024.019>.

9. Гулейков І. Ю. Правова природа відносин із цифровими активами. *Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group*. (8–10 August, 2024; Tokyo, Japan). Tokyo, 2024. С. 335–342.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦИФРОВІ АКТИВИ ЯК НЕТИПОВІ ОБ’ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ	28
1. 1. Правова природа цифрових активів як нетипових об’єктів цивільних відносин.....	28
1.2. Класифікація цифрових активів як об’єктів цивільних відносин.....	51
1.3. Імплементация міжнародного досвіду правового регулювання цивільного обороту цифрових активів в Україні.....	69
<i>Висновки до розділу 1</i>	81
РОЗДІЛ 2. ПРАВОЧИНИ ІЗ ЦИФРОВИМИ АКТИВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ УКРАЇНИ	84
2.1. Особливості цивільного обороту в цифровому середовищі.....	84
2.2. Поняття та види правочинів із цифровими активами у цивільному цифровому обороті.....	100
2.3. Набуття права власності на цифрові активи.....	117
2.4. Спадкування цифрових активів.....	138
<i>Висновки до розділу 2</i>	152
РОЗДІЛ 3. ДОГОВІРНІ ЗОБОВ’ЯЗАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ	156
3.1. Договори про відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру.....	156
3.2. Договори з надання цифрового контенту.....	173
3.3. Напрями удосконалення цивільного законодавства у сфері цивільного обороту цифрових активів.....	189
<i>Висновки до розділу 3</i>	199
ВИСНОВКИ	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212
ДОДАТОК А. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ	242

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний розвиток цифрового соціуму позначається динамікою, що вимагає оперативного правового реагування на цифрові відносини, що виникають у суспільстві. Одним із найскладніших напрямів є регулювання відносин щодо цифрових активів у цивільному обороті. В умовах нинішніх викликів та економічної нестабільності, зумовлених війною, попит на цифрові активи, такі як криптовалюти, токени та інші форми цифрового майна, лише зростає. Наприклад, вартість біткоіна у 2024 році зросла у світі приблизно на 110 %, що свідчить про зростаючий інтерес до цифрових активів як засобу збереження та інвестування капіталу. В Україні правове регулювання цифрових активів перебуває на стадії удосконалення. Зокрема, Закон України «Про віртуальні активи» ще не набрав чинності, що, своєю чергою, гальмує подальший розвиток цифрового законодавства та регулювання відносин у сфері цифрових активів. Проблема ускладнюється тим, що цифрові відносини постійно змінюються та еволюціонують, а законодавство не встигає адекватно адаптуватися до змін на ці зміни. Таке становище має негативний вплив не лише на загальний процес удосконалення цифрового законодавства, а й на ефективний захист цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин. В умовах невизначеності правового регулювання цифрових активів, особливо на етапі їх інтеграції в економічні та правові системи, виникають значні труднощі в забезпеченні правової визначеності для сторін, що вступають у правовідносини з використанням цифрових активів. Судова практика України, нотаріальний процес у справах, що стосуються цифрових активів, поки що перебувають на етапі становлення й формування. Відсутність чіткої правової регламентації відносин із цифровими активами ускладнює судовий захист, процес розгляду справи. Це, своєю чергою, ставить під сумнів ефективність правового захисту учасників таких відносин та негативно впливає на розвиток інвестиційного клімату у сфері цифрових технологій. Наведене лише

підкреслює актуальність напряму наукового дослідження цифрових активів у цивільному обороті.

Теоретичним підґрунтям роботи стали наукові здобутки таких дослідників, як С.Б. Булеца, Ю. П. Бурило, О. М. Вінник, Б. В. Деревянко, А. Ю. Іщук, О. І. Зозуляк, В. І. Крат, О. Д. Крупчан, О.В. Кохановська, А.А. Кудь, М. П. Кучерявенко, В. В. Луць, Л. А. Майданик, Л. Р. Майданик, Є. О. Мічурин, В.І. Нагнибіда, К. Г. Некіт, С. О. Сліпченко, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, В. Є. Хаустова, А.А. Цибань, О. С. Яворська, С.В. Ясечко та інших. Проблематиці правового регулювання відносин із цифровими активами присвячені дисертаційні роботи С. С. Аліної «Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством» (2020 р.), Г. М. Стахири «Цивільно-правове регулювання обороту цифрового контенту» (2020 р.), В. М. Логойди «Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз» (2022 р.). Водночас у працях дослідників не визначено особливостей правового регулювання цифрових активів у цивільному обороті, що потребує подальшого наукового вивчення.

Наведене підкреслює актуальність та нагальність теми дисертаційного дослідження цифрових активів у цивільному обороті. Розв'язання завдань дисертації дає можливість сформулювати напрями ефективного правового середовища для цифрової економіки та надання учасникам ринку належного рівня правової визначеності й захисту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України 23 лютого 2022 року (протокол № 2). Наукова робота виконана відповідно до тем науково-дослідної роботи відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України «Теоретичні та практичні проблеми реалізації завдань цивільного

та господарського судочинства в Україні» (державний реєстраційний номер: 0121U100029).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей цифрових активів, їх обороту в цивільному обороті України, а також формування цілісного, доктринального уявлення про цифрові активи як нетипових об'єктів цивільних прав, правочинів щодо них, імплементацію міжнародного досвіду цивільного обороту цифрових активів у цивільне законодавство України та формування у зв'язку з цим науково обґрунтованих теоретичних конструкцій та пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства.

Для досягнення цієї мети було поставлено та вирішено такі завдання:

- розкрити правову природу цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних відносин;
- надати класифікацію цифрових активів як об'єктів цивільних відносин;
- визначити імплементацію міжнародного досвіду цивільного обороту цифрових активів у цивільну правову реальність України;
- виявити особливості цивільного обороту в цифровому середовищі;
- сформулювати поняття та види правочинів із цифровими активами у цивільному цифровому обороті;
- з'ясувати особливості набуття права власності на цифрові активи;
- розкрити спадкування цифрових активів;
- охарактеризувати договори про відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру;
- визначити особливості договорів з надання цифрового контенту;
- сформулювати напрями удосконалення цивільного законодавства щодо договірних зобов'язань із цифровими активами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері цифрових активів у цивільному обороті України.

Предметом дослідження є цифрові активи в цивільному обороті України.

Методи дослідження. Опанування мети дисертаційної роботи стало можливим завдяки використанню загальнофілософських та спеціальних методологічних підходів та методів. Основним *методом* став *діалектичний*, що дав змогу охарактеризувати правову природу цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних відносин (підрозділ 1.1). Застосування *системного* підходу дало можливість розкрити особливості правовідносин, що виникають стосовно цифрових активів (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2). У роботі було вжито такий методологічний підхід, як *порівняльно-правовий*, що став підґрунтям для виявлення особливостей правового регулювання цифрових активів у різних державах, зокрема, Європейського Союзу й у США, та можливості адаптації зарубіжного досвіду в українському законодавстві (підрозділи 1.3, 2.3). Для виявлення класифікації цифрових активів як правової категорії був застосований *міждисциплінарний* методологічний підхід щодо виявлення технічних та правових підходів до цифрових активів (підрозділ 1.2). *Догматичний метод* було застосовано для виявлення особливостей цивільного обороту в цифровому середовищі (підрозділ 2.1). *Методи аналізу та синтезу* дали змогу розкрити поняття та види правочинів із цифровими активами у цивільному цифровому обороті (підрозділ 2.2). *Формально-логічний метод* став базисом для структурованого аналізу термінів і визначень, їх співвідношення із нормами права (підрозділи 1.2, 2.2, 2.4). *Методи індукції та дедукції* були використані для виокремлення особливостей договірних конструкцій із цифровими активами (підрозділи 3.1, 3.2). Завдяки використанню *прогностичного методу* було визначено напрями удосконалення цивільного законодавства у сфері цивільного обороту цифрових активів (підрозділ 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що ця дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню правових аспектів обороту цифрових активів. У цьому дослідженні вперше розглянуто ключові питання правового статусу, регулювання та використання цифрових активів у цивільному обороті України, що забезпечує всебічне теоретичне та практичне обґрунтування необхідних змін у законодавстві для адаптації до сучасних

цифрових реалій. У результаті дослідження сформульовано оригінальні наукові положення та зроблено авторські висновки, зокрема:

Вперше:

– визначено, що поняття «цифровий актив» є більш широким, ніж «цифрова річ», оскільки може охоплювати як блага у цифровій формі, так і цифрові інструменти, зокрема способи створення та передання прав на цифрові речі, серед яких є смарт-контракти. Сучасному стану правової регламентації для цифрових активів властиві: 1) самостійне місце серед інших об'єктів; 2) відсутність єдиного правового статусу; 3) їх існування залежить від динаміки розвитку технологій; 4) мають економічну цінність; 5) містять інформацію; 6) мають властивість щодо оборотоздатності у цивільному обороті;

– сформовано авторську багатоаспектну класифікацію найпоширеніших цифрових активів у цивільному обороті України. Провідними методами класифікації цифрових активів виділено ієрархічний метод класифікації у взаємозв'язку із функціонально-критеріальним методом та фасетний метод. Поділ цифрових активів запропоновано за такими критеріями: а) майновий (вартісна оцінка активу); б) аксіологічний (встановлення ціннісних орієнтирів в активі); в) функціональний (призначення цифрового активу); г) технологічний (на базі технології розподіленого реєстру, зі складною структурою великої кількості угруповань з подальшим паралельним поділом множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання); г) залежно від правовідношення (використання цифрового активу в цивільному обороті). Ця класифікація дає змогу чітко визначити правовий статус цифрових активів, що сприяє удосконаленню правової регламентації відносин щодо них;

– обґрунтовано, що набуття майнових прав на криптовалюти / криптоактиви є складним юридико-технічним процесом, який має ряд особливостей, зумовлених децентралізованою природою блокчейну. Запропоновано способи набуття права власності на ці об'єкти поділяти на: 1) первісні (видобуток / майнінг, переробка / форкінг); 2) похідні (купівля на спеціалізованих біржах; безкоштовне розповсюдження (ейдропи); делегування

(стейкінг); первинне розміщення монет (ICO); набуття прав на створені незмінні токени (NFT));

– визначено, що правомірний доступ до цифрової спадщини – це можливість одержання, оброблення, блокування та/або порушення цілісності інформації, яка є частиною цифрового спадку. Цей доступ є досяжним за наявності поєднання суб'єктивного та об'єктивного доступу до цифрової спадщини;

– сформульовано засади правочинів щодо цифрових активів у цифровому середовищі: правові (законність, доступність, анонімність, забезпечення захисту персональних даних, безпека, конфіденційність правочину) та технологічні (технологічна нейтральність, криптографічний захист, стійкість систем);

– обґрунтовано особливості цифрового контенту як об'єкта цивільних правовідносин: 1) цифровий контент існує виключно в цифровій формі, що забезпечує його легке поширення та доступ через електронні засоби; 2) цифровий контент може вміщувати різні типи даних, такі як комп'ютерні програми, застосунки, аудіо- та відеофайли, цифрові ігри та електронні книги; 3) цифровий контент повинен відповідати критеріям, що встановлені в законодавстві. Цифровий контент у правовому сенсі є новою формою майна, що існує виключно у цифровому вигляді;

– доведено, що договір про надання цифрового контенту може класифікуватися за такими критеріями: 1) за способом надання цифрового контенту: договори одноразового надання (передбачають надання цифрового контенту один раз, після чого споживач отримує постійний доступ до нього); договори безперервного постачання (підписка) (передбачають регулярне оновлення або постачання цифрового контенту протягом певного часу, зазвичай через підписку); 2) за предметом договору: самостійні договори (договір, який передбачає постачання виключно цифрового контенту, без прив'язки до фізичних товарів); пакетні договори (передбачають надання цифрового контенту разом із фізичним товаром, де контент є невід'ємною

частиною товару). Практичне значення класифікації договорів про надання цифрового контенту полягає в тому, що така класифікація дає змогу чітко розмежувати різні види правовідносин, що виникають при наданні цифрового контенту;

Удосконалено:

– положення, що цифрові активи – це тип активів, що посідають провідне місце в цивільному обороті й регулюванні приватноправових відносин та можуть використовуватися для визначення вартості, побудовані на електронних системах або мережах і мають лише цифрову форму (неуречевлюваність);

– наукове твердження, що фундаментальними особливостями правової природи блокчейн-технології та криптовалюти є: децентралізованість системи, приватноправовий характер, високий ступінь транспарентності, відсутність потреби у трасті (довіри до інших учасників мережі), особливі вартісні характеристики, що ззовні схожі із платіжними засобами (зокрема грошима), однак під час здійснення певних операцій характеризуються ознаками міни чи дарування;

– наукову думку, що цивільний цифровий оборот – це сукупність відносин щодо вчинення дій учасників цього обороту щодо правомірного набуття, відчуження об'єктів, розташованих в цифровому середовищі, виконання робіт, надання послуг, спрямованих на здійснення їх суб'єктивних прав та виконання обов'язків з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Запропоновані форми цивільного цифрового обороту, які є динамічним явищем та можуть змінюватися залежно від розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

– твердження, що цифровий контент може мати кілька форм:
1) самостійний цифровий контент, що не потребує фізичного носія чи товару для свого функціонування (програмне забезпечення, музика, відео або інші);
2) цифровий контент, вбудований у товар (є невід'ємною частиною фізичного продукту);
3) цифровий контент, взаємопов'язаний із товаром – це цифрові дані або програми, які функціонують у поєднанні з фізичним товаром, але можуть

оновлюватися чи використовуватися окремо, наприклад додаткові додатки або функції, доступні через мережу Інтернет;

– наукову думку щодо правової природи цифрових активів. Вони визначаються як об'єкти права власності, що дає змогу характеризувати підстави набуття суб'єктивних прав на цифрові активи в контексті інституту права власності, який органічно охоплює новації, пов'язані з належністю та контролем майнових прав на ці активи;

– положення, що правова природа акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільних прав відрізняється від інших цифрових активів через наявність персональних даних (особиста інформація, листування тощо), що зберігаються як в акаунті, так і в базі даних провайдера, тоді як ігрові акаунти можуть не містити персональних даних, але набувають цінності завдяки рейтингу, ігровим речам і навичкам героя;

Набуло подальшого розвитку:

– формування класифікації груп цифрових правовідносин у цифровому цивільному обороті залежно від їх об'єкта, зокрема, правовідносини щодо: 1) цифрових активів, які існують виключно у цифровій формі; 2) цифрових активів, що мають кореляцію із об'єктами матеріального світу внаслідок їх цифровізації; 3) електронних документів; 4) немайнових благ, що мають цифрову форму. Практичне значення формування класифікації груп правовідносин у цифровому цивільному обороті залежно від об'єкта, зокрема щодо різних типів цифрових активів, є важливим для забезпечення правової визначеності, оптимізації правового регулювання та полегшення практичного застосування цивільного законодавства в умовах розвитку цифрових технологій;

– наукова позиція, що правочини у цифровому середовищі, залежно від характеристик цифрового активу та його зв'язку з матеріальним світом, можуть поділятися на: 1) правочини щодо цифрових активів, які корелюють із відповідними предметами матеріального світу (юридичні наслідки є в матеріальному світі); 2) правочини, що укладаються щодо цифрових активів,

що мають виключно цифрову форму (наслідки правочину мають місце виключно в цифровому середовищі);

– положення, що цифровий (електронний) правочин – це правочин, у якому волевиявлення та хоча б одна із суттєвих дій (укладення, зміна, розірвання) здійснюються з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

– наукова думка, що спадкування цифрових активів – це процес передання цифрових активів від померлої особи (спадкодавця) до живих осіб (спадкоємців) та є формою правонаступництва. Особливість цього спадкування полягає в об'єкті – цифровій спадщині, яка може охоплювати всі види цифрових активів, що належали спадкодавцю;

– висновок про необхідність використання досвіду й потенціалу США у правовому регулюванні NFT для їх впровадження в Україні, зокрема для токенизації активів, ідентифікації, забезпечення автентичності та права власності, що може сприяти розвитку інноваційних рішень у сферах цифрової економіки, мистецтва, нерухомості та адміністративних послуг.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання в:

– нормотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства у сферах цифрового цивільного обороту, регулювання відносин із цифровими активами;

– науково-дослідній сфері – як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень правової природи цифрових активів, правочинів щодо них;

– правозастосовній діяльності – під час безпосереднього здійснення діяльності щодо врегулювання відносин із цифровими активами;

– навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Цивільне право України», «Цифрове право», а також під час підготовки відповідної навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Розроблені теоретичні положення дисертаційної роботи,

сформульовані висновки та рекомендації, які виносяться на захист, автор отримав самостійно. У дисертації не використовувалися ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувач опублікував наукові праці.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження обговорювались на засіданнях відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Положення дисертації доповідалися на таких науково-практичних заходах: «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 7 червня 2022 р.), «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 15 червня 2022 р.), «Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.), «Modern Knowledge: Research and Discoveries» (Vancouver, Canada, July 19–20, 2024), «Proceedings of the 12th International scientific and practical conference» (Tokyo, Japan, 8–10 August, 2024).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, 3 розділи, які охоплюють 10 підрозділів, висновки, список використаних джерел та додаток. Загальний обсяг роботи – 243 сторінки. Список використаних джерел міститься на 30 сторінках У Додатку А на 2 сторінках наведено список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦИФРОВІ АКТИВИ ЯК НЕТИПОВІ ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ

1.1. Правова природа цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних відносин

Використання сучасних цифрових технологій породило процеси перетворень в сучасному суспільстві – цифрову трансформацію суспільних відносин, яка виражається в застосуванні сучасних цифрових технологій у різноманітних сферах діяльності людини. Цифрова революція як фактор динамічного розвитку привела до створення цифрової економіки, формування засад цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на основі використання мережі Інтернет, соціальних мереж, інших інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні цифрові технології формують новий спосіб виробництва, створюють передумови для переходу до нової формації, до цифровізації суспільних відносин і права, що регулює ці відносини [113, с. 18].

У цьому контексті акцентуємо увагу, що цифровізація суспільних відносин у світі не оминає Україну, яка також перебуває у процесі цифровізації економіки. Цей процес пов'язаний з активним застосуванням нових технологій і зумовив появу нових об'єктів цивільного обороту, які отримали загальну назву «цифрові активи» (digital assets), зокрема криптовалюта (біткоїн, етеріум тощо), соціальні та ігрові акаунти, NTF-токени тощо. Зазначені нетипові об'єкти поступово стають складовою цивільного обороту та, відповідно, потребують нормативної легалізації. Але український законодавець не завжди вчасно встигає врегульовувати новітні суспільні відносини, що потребують правової охорони. Особливо це простежується у сфері приватноправових відносин, що характеризуються максимальною аналогією і диспозитивністю для сторін. Нові суспільні відносини приватноправового спрямування, зокрема

у частині обороту цифрових активів, як правило, регулюються договірними засадами, які на момент укладення між сторонами декларуються як такі, що не суперечать загальним засадам цивільного законодавства.

Тому приватноправова природа цих нетипових об'єктів потребує окремої наукової уваги з огляду не лише на їх виникнення *per se*. Важливим є розкриття правового регулювання регулятивного спрямування динаміки цифрових активів, адже вони, як правило, не залишаються статичними об'єктами цивільного права, вони завжди пов'язані зі створенням, переходом прав і захистом об'єктів віртуальної реальності, криптовалют, токенизованих активів, інших сучасних майнових і немайнових благ. Тобто для доктрини цивільного права важливим на сьогодні є тенденції єдності регулювання цифрових активів у цивільному обороті.

Щодо останнього, побіжно зауважимо, що вітчизняна й зарубіжна доктрини містять кілька підходів для визначення категорії «цивільний оборот», зокрема, такі: 1) сукупність усіх цивільних правовідносин; 2) цивільний оборот охоплює лише майнові відносини (речові й зобов'язальні); 3) сукупність юридичних фактів (правочинів), якщо між останніми стоїть знак рівності; 4) ототожнення із правонаступництвом; 5) не сукупність тих чи інших елементів, а процес (рух) переходу суб'єктивних прав та обов'язків та/або об'єктів [158, с. 202]. Більш ґрунтовно це питання є предметом дослідження в наступному розділі, а в межах цього розділу лише зауважимо, що спільним у всіх наведених визначеннях цивільного обороту є насамперед: 1) динамічна складова, тобто перехід (рух) прав та обов'язків між суб'єктами; 2) економічна характеристика таких прав (майновий характер) [30, с. 32].

З огляду на викладене вважаємо за доцільне зауважити, що без глибокого правового усвідомлення зазначені відносини та об'єкти ризикують опинитися поза правовим полем, а отже, поза ефективним захистом. Україна може стати одним зі світових криптохабів, що позитивно вплине на інвестиційний клімат держави, проте за відсутності якісного законодавчого забезпечення інноваційного ринку досягти поставлених цілей буде складно [54, с. 157].

Окремі питання природи цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних прав, елементів приватноправового обороту цифрових активів в Україні досліджували такі вчені-правники, як: С. С. Аліна, О. М. Вінник, А. Ю. Іщук, В. М. Логойда, Л. Р. Майданик, Р. А. Майданник, В. І. Нагнибіда, А. С. Овчаренко, Г. М. Стахира, Н. Ю. Філатова-Білоус та інші.

У межах цього підрозділу дисертаційного дослідження для розкриття правової природи всіх цифрових активів вважаємо за потрібне поставити завдання, виконання яких допоможе виокремити спільне й відмінне для них усіх, а саме: 1) окреслити підходи до розуміння нетипових об'єктів цивільного права та виділити серед них цифрові (віртуальні) об'єкти; 2) у межах останніх виокремити цифрові активи, тобто особливий об'єкт, що має вартісні характеристики та виражений як сукупність даних в електронній формі; 3) розкрити особливості цифрових активів серед нетипових об'єктів цивільного права та сформулювати авторські бачення щодо цифрових активів як нетипових об'єктів цивільних прав в Україні.

Перш ніж окреслити підходи до розуміння нетипових об'єктів цивільного права, наведемо критеріальний поділ підходів правових позицій науковців з приводу правового регулювання об'єктів цифрових технологій [92, с. 75–80], здійснений українським ученим Є. О. Мічурінін. Перший підхід, технократичний, наголошує науковець, належить дослідникам, які певною мірою поєднують технічні та юридичні аспекти цифрових технологій (О. В. Костенко) [64, с. 85–87]. Другий підхід, комплексно-правовий, коли об'єкти цифрових технологій досліджуються в комплексі – як окремі публічно-правові, так і приватноправові аспекти (Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova) [183, с. 18–29]. Третій підхід є спеціально-правовим, за яким проблеми об'єктів цифрових технологій досліджуються крізь призму спеціальних інститутів, підгалузей, галузей права чи законодавства тощо. Йдеться про те, що об'єкти цифрових технологій досліджуються насамперед із: публічно-правових позицій (В. А. Мисливий) [88, с. 39,40], приватноправових позицій (Є. О. Мічурін) [93], цивільно-правових позицій, передусім інформаційно-правових (О. В. Кохановська)

[67, с. 94–98], права інтелектуальної власності (М. С. Уткіна) [176]. Більшість представників, які перебувають на вказаних підходах щодо об'єктів цифрових технологій, завершує Є. О. Мічурин, використовують існуючі суміжні позиції у порівняльно-правовому аспекті [92, с. 76].

На початку 2010-х років в українській доктрині існувала потреба в поясненні феномену нетиповості без висунення адекватних чи обґрунтованих пропозицій щодо ролі цієї нетиповості в цивільному праві. Це, зокрема, пов'язано з відсутністю, власне, розуміння нетиповості, аналізу її сутнісного аспекту, взаємозв'язку та впливу на суміжні правові явища. Проте ще в ті часи стало очевидним, що таке явище як нетиповість потребує не лише змістовної визначеності, а й формально-логічної, що розрахована на стабільне практичне правозастосування [185, с. 264].

Однак на сьогодні, коли минуло вже понад десять років від цієї дискусії, наприклад, нетипові об'єкти цивільних прав посідають майже рівноправне, а іноді провідне становище в цивільному обороті й цивільних відносинах. Водночас у зв'язку з відсутністю відповідного законодавства не завжди нові нетипові об'єкти цивільних прав «припасовуються» до традиційних «класичних» правових засобів, вироблених і відшліфованих століттями, що мають чинити визначальний вплив на всі цивільні відносини і врегулювання об'єктів цивільних прав. Це пояснюється тим, що зміна економічних умов і застосування в законодавстві нових правових конструкцій змушує критично замислитись над певними непохитними аксіомами в науці. Хоча це може викликати заперечення, мовляв, саме доктрина повинна аргументувати, чи доречно впроваджувати певне правило, але регулювання суспільних відносин за допомогою якісно інших інститутів є поштовхом до аналізу та обґрунтування тих правових моделей, що застосовує практика [71, с. 134].

У сучасному світі всеохопного процесу глобалізації та швидкого технологічного прогресу перед людством постають нові можливості щодо вдосконалення й поліпшення існуючої, насамперед, фінансової системи. Оскільки вона не в повному обсязі задовольняє ті нові потреби ринкової

економіки, які виникають у зв'язку з упровадженням нових інформаційно-комунікаційних технологій у більшості сфер людської діяльності, у першу чергу мова йде про розвиток і поширення електронної комерції. Рушійною силою для появи та розвитку децентралізованих інноваційних фінансових систем слугує також зростаюча недовіра суспільства до діючих фінансових установ та централізованих емітентів грошових коштів в особі органів державної влади та банків. Така недовіра зумовлена нестабільністю світової економіки, постійно зростаючою інфляцією та бажанням здійснити перерозподіл існуючих фінансових ресурсів світу [112, с. 63].

Нетиповість як ознака доволі часто проявляється внаслідок невизначеності (у зв'язку із новизною) чи суперечливості правового режиму того чи іншого об'єкта цивільних прав. Так, сучасний цивільний оборот поступово еволюціонує від традиційного обігу речей до обороту цивільних прав. Очевидно, що надзвичайно інтенсивне використання речово-правових елементів без опрацювання інших, з урахуванням специфіки тих чи інших благ, у перспективі може призвести до невиправданої їх абсолютизації. І це в принципі має місце при множинних спробах як у доктрині, так і в судовій практиці поширити режим речі на суб'єктивні цивільні права. Саме такою була проблема на початку визначення об'єктів цивільних прав як нетипових [186, с. 98].

Оскільки правова природа цифрових активів перебуває в авангарді сучасних вітчизняних досліджень різногалузевого спрямування, насамперед розкриємо підходи до розуміння цифрових (віртуальних) об'єктів як нетипових об'єктів цивільного права, які все ще не характеризуються єдністю підходів. Адже нетиповість цифрових активів як об'єктів цивільних прав пов'язана насамперед із їх новітністю та відсутністю належного правового регулювання.

Зокрема, поняття «інформаційна сфера» та «інформаційне середовище» в сучасній науковій літературі та публіцистиці дедалі частіше вживаються для визначення цифрового середовища. Вітчизняне законодавство не містить визначення поняття «цифрове середовище», однак дослідники зазначають, що цей термін не лише отримав поширення в літературі, а й поволі починає

сприйматися і досліджуватися юридичною наукою. Як зазначає С. С. Савич, цифрове середовище відображає цифрову форму об'єкта інтелектуальної власності (на противагу традиційній «аналоговій», зокрема письмовій, формі) і надає новий зміст правам інтелектуальної власності [151, с. 87]. Динаміка формування цифрового середовища інколи навіть на противагу звичайному матеріальному середовищу існування людини свідчить про необхідність вивчення цього явища в межах суспільних наук, визначення меж цифрового середовища і можливостей для діяльності в ньому людини [2, с. 14].

Зокрема, розвиток конструкції «гроші» як об'єкта цивільних прав пов'язаний із виникненням так званих квазігрошей, квазіплатежів, віртуальних платежів, електронних грошей тощо. Під час розвитку цього виду об'єкта цивільних прав для власника (наприклад, для творця Bitcoin) ключовим був правовий режим «квазіречі» із застосуванням елементів речового режиму, а цінність представляли не скільки квазігроші, скільки закріплене в них право. Це, поза сумнівів, вплинуло на вироблення правових засобів, які давали б змогу забезпечити бодай визначений практикою правовий режим: а) «квазіречі»; б) суб'єктивного цивільного права. Правовий режим грошей, що втілювався в їх кваліфікації як «квазіречі», став зручним, насамперед зважаючи на найбільш розроблену конструкцію речових прав (виникнення, здійснення, припинення, захист). Адже правовий режим «квазіречі» для цифрових грошей є необхідним, зокрема, для застосування інструментарію, характерного для захисту прав на речі, але аж ніяк не був самоціллю [186, с. 98–99].

Отже, спочатку припускалася належність цифрових активів (насамперед криптовалюти) до «електронних квазіречей». Доктрина містить погляди, що цифровий об'єкт набуває матеріальної форми і стає предметом речового права з моменту його запису на матеріальному носії. Таким носієм може бути CD-, DVD-диск, жорсткий диск комп'ютера, навіть запис на сервері у хмарному сховищі даних [249]. Прихильники поширення на цифровий контент правового режиму речі обґрунтовують власні позиції, керуючись можливістю укладення договорів позички електронних журналів, що знаходяться на конкретному

сервері, договорів зберігання у хмарному сховищі даних, інших правочинів, властивих об'єктам речового права, у тому числі звернення стягнення на цифровий контент [230, с. 1125]. Але поступово підхід до визначення правового режиму змінився, адже існування цифрового контенту як цифрового запису даних, незалежно від форми його розміщення, призводить до сумнівів стосовно можливості поширення на цифровий контент правового режиму речі та речових прав, зокрема права власності [161, с. 82]. На жаль, український законодавець не завжди вчасно встигає врегульовувати новітні суспільні відносини, що потребують правової охорони. Особливо це простежується у сфері приватноправових відносин, які характеризуються максимальною аналогією та диспозитивністю для сторін [32, с. 31].

В Україні ухвалено Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX (не набрав чинності), який регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, та визначає права й обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів (далі – Закон № 2074-IX) [126]. Законом № 2074-IX вводиться новий об'єкт цивільних прав – «віртуальний актив», під яким розуміється нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав (пункт 1 частини першої статті 1 Закону) [54, с. 161]. З цього приводу А. С. Овчаренко зазначає, що віртуальні активи не обмежуються лише криптовалютами і охоплюють ще такі об'єкти, як віртуальні товари (різні ігрові активи, облікові записи (accounts) користувачів, стікери тощо), віртуальні токени, доменні імена [103, с. 202]. А тому в межах цієї праці поняття «віртуальні активи» та «цифрові активи» вживатимемо як синонімічні.

Отже, на сьогодні правовий статус цифрових активів (як віртуальних активів згідно із Законом № 2074-IX) тяжіє до категорії нематеріальних благ та

результатів інтелектуальної діяльності. Водночас Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не закріплює окремої дефініції нематеріального блага та блага в цілому (як загальної категорії об’єктів цивільних прав), проте стаття 177 ЦК України містить перелік об’єктів, у тому числі інші нематеріальні блага . [191]. Такий підхід вказує на підтримку національним законодавцем доктринальної теорії під назвою «благо-об’єкт». Згідно з якої кожне благо – все те, що об’єктивно існує та завдяки своїм корисним властивостям здатне задовольняти потребу, і буде об’єктом цивільних прав [165, с. 82].

Нетиповість досліджуваних цифрових активів як об’єктів цивільних прав характеризується також існуванням децентралізованих систем. Ідею впровадження децентралізованих систем у регулювання різних суспільних відносин уперше сформував Гевін Вуд у понятті WEB3, яка в найпростішому розумінні полягає в «децентралізованій онлайн-екосистемі, заснованій на блокчейн-технології» [258]. Однак мета WEB3 – удосконалити сучасні підходи до регулювання відносин в Інтернеті, тобто започаткувати новий рівень. Основними характеристиками постають такі: децентралізація технічної можливості монополювати контроль певними організаціями, як Facebook, Google, і наділити кожного користувача рівними можливостями контролю та розпоряджання, притаманним P2P (*peer-to-peer*) підходу; прозорість діяльності через публічність та незмінність дій, забезпечених блокчейн. Отже, можливість вирішувати долю певних об’єктів, у тому числі з точки зору права, згідно з цим підходом пропонується надати всім учасникам відносин [80, с. 16].

Досліджуючи динаміку цифрових активів у цивільному обороті, найбільш значущими, з практичної точки зору, є комплексно-правовий та спеціально-правовий підходи, які допоможуть із різних позицій розкрити правову природу цифрових активів як особливого об’єкта, що має вартісні характеристики та виражений як сукупність даних в електронній формі.

Одним із видів цифрових активів є блокчейн-технологія та криптовалюти. Концепцію криптовалюти запропонував невідомий наразі широкому загалу

програміст (або група осіб), який анонімно діє в мережі Інтернет і використовує псевдонім Сатоши Накамото. Ця концепція була викладена в його програмній статті «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System», яка була оприлюднена в мережі Інтернет 31 жовтня 2008 року (на вебсайті <https://bitcoin.org/>) та в якій було обґрунтовано, з технічної точки зору, можливість використання інформаційних технологій для електронних готівкових (однорівневих) розрахунків. Для розуміння принципів використання криптовалюти вважаємо за доцільне зробити короткий екскурс в історію грошей [79, с. 29].

Сутність децентралізації криптовалюти полягає в тому, що під час випуску, обороту та користування криптовалютою відсутній центральний орган влади, який займається випуском цієї валюти, її регулюванням та стежить за обігом валюти, наприклад, як Національний банк України чи Банкнотно-монетний двір Національного банку України. Випуском, обігом та використанням криптовалюти займаються суто користувачі. Криптовалюта генерується користувачами, так званими майнерами (від англ. «mining» – видобуток), які, використовуючи потужності власних персональних комп'ютерів або за допомогою спеціалізованих машин під час вирішення логічних завдань у процесі їхньої роботи, генерують криптовалюту, що функціонує на основі технології блокчейн [97, с. 71].

Криптовалюта – це цифрова або віртуальна валюта, що використовує криптографію для забезпечення безпеки та перевірки транзакцій у своїй мережі, домінуючим видом якої наразі все ще є биткоїн. Усі активи працюють на основі криптографії, яка є «практикою і вивченням методів безпечного спілкування в присутності третіх осіб», що використовується в різних місцях для забезпечення безпеки криптографічної мережі [212]. Криптографія складається з математичних і комп'ютерних алгоритмів, що застосовуються для шифрування й дешифрування інформації, та використовується в криптоадресах, хеш-функціях і блокчейні.

Криптовалюта не випускається центральним органом влади, а є одноранговою системою, заснованою на блокчейні, тому стверджується, що

вона захищена від втручання або маніпуляцій з боку держави. Водночас ті самі аргументи висувалися щодо Інтернету на початку його розвитку [253, с. 1057, 1058], і ця думка виявилася хибною. Однак причина цього полягала в тому, що Інтернет має ключові точки контролю, а оператори повинні були розташовуватися у фізичному просторі, що ставило їх під контроль державних урядів [213]. Проте цей контроль мав обмежений успіх, у результаті чого дитяча порнографія і торгівля зброєю, серед інших видів злочинної діяльності, все ще мають місце в Інтернеті. Як зазначається в юридичній літературі [235, с. 145], блокчейн повернув нас до витоків цієї проблеми, оскільки блокчейн ґрунтується на автономних правилах, що базуються на коді, який виконує транзакції. Вся ця децентралізована пірінгова основа робить державний законодавчий процес потенційно маргінальним, і саме це, а не тільки правові та регуляторні питання використання криптовалют і активів (про які йтиметься згодом), є найбільшою потенційною загрозою, яку становлять системи, засновані на блокчейні [234, с. 7].

Тобто суть технології блокчейн спрощено полягає у використанні повністю відкритої історії всіх транзакцій з кожною одиницею електронної готівки (так званою монетою) в пірінговій мережі, тобто одноранговій (однорівневій) мережі з великою кількістю учасників, які постійно автоматично обмінюються між собою інформацією у двосторонньому режимі. Відтак, коли в системі безготівкових розрахунків ми маємо централізований емітент, який відсікає фальшиві операції (що створюють дисбаланс), у цьому разі інформація про всі операції (від створення монети) зберігається на всіх комп'ютерах мережі, періодично там оновлюється (якщо вони час від часу виходять із мережі, тобто банально відключаються) та, найголовніше, перевіряється на достовірність всім загалом (від етапу створення монети через послідовну перевірку підписів і часу всіх транзакцій) та у разі встановлення недостовірності – відкидаються мережею. Отже, створення монет «нізвідки», як і їх крадіжка в існуючих власників (так званий зворотній платіж), з математичної (обчислювальної) точки зору, стає непрактичним завданням, так

само як стійкість кваліфікованих електронних підписів із достатньою довжиною закритого ключа робить спробу їхнього підроблення такою, що переходить усі розумні межі з точки зору необхідних ресурсів. BTC використовує довжину 67,5 біта, для ефективного злomu якого потрібно близько 200 квінтильйонів спроб підбору значення. Тобто підроблення монет є математично малоймовірним, але навіть той мізерний відсоток імовірності коштуватиме на багато дорожче й потребуватиме неадекватних цілям витрат часу та технічних можливостей, ніж результат, який, можливо (що не гарантовано), буде отримано [79, с. 34–35].

Найбільш поширеною криптовалютою наразі є, безперечно, біткоїн.

Біткоїн – це електронна пірингова (P2P) платіжна система. Bitcoin Cash (BCH) та Bitcoin Core (BTC) представляють дві основні версії біткоїна. BCH – це цифрові гроші, що пропонують дуже швидкий час транзакцій з низькими комісіями, тоді як BTC виявився обмеженим у використанні як грошей через надзвичайно високі комісії й повільний час транзакцій [212]. Блокчейн – це криптографічно захищений публічний реєстр, який використовується розподіленою мережею комп'ютерів-перевіряльників, на кожному з яких встановлено спеціальне програмне забезпечення, що допомагає їм досягти консенсусу щодо легітимності нових записів і не дозволяє нікому в односторонньому порядку переписати узгоджений запис [214]. Така технологія вирішує проблему подвійних витрат. Подвійні витрати виникають, коли хтось намагається відправити біткоїн-транзакцію двом різним одержувачам водночас. Однак, коли транзакції з біткоїнами підтверджуються, їх майже неможливо витратити двічі. Це також означає, що чим більше підтверджень має транзакція, тим важче витратити біткоїн двічі. Біткоїн та інші криптовалюти пов'язані з криптографією, оскільки вони використовують математику для захисту інформації. У біткоїні криптографія генерує і захищає гаманці, підписує всі транзакції й перевіряє кожен транзакцію у блокчейні. Навіть у разі пошкодження блокчейну або виходу з ладу частини мережі його можна

відновити із записів, які зберігаються в інших місцях. Отже, він є надзвичайно стійким [220, с. 2].

Цифрові валюти, або криптовалюти, – це щось більше, ніж оцифрування грошей. Це спосіб відновити довіру [260, с. 2], інноваційна відповідь його розробника на ерозію довіри до банківської системи, коли розгорнулася світова фінансова криза у 2007 році [219]. Дехто стверджує, що біткоїни мають власну цінність, як золото чи готівка. Вони відрізняються від фіатних грошей, таких як долар США або японська єна, тим, що є децентралізованими, віртуальними сховищами вартості, і транзакції з ними здійснюються через Інтернет різними суб'єктами в анонімний спосіб. Тому криптовалюти не контролюються і не підтримуються жодним банком чи центральним органом влади. Унікальні особливості криптовалют [219], зокрема біткоїна, дають їм змогу здійснювати фінансові транзакції без просторових обмежень або втручання третьої сторони; формують завершеність транзакцій; економічність транзакційних витрат; можливість публічної перевірки транзакцій в Інтернеті [234, с. 8].

Наприклад, у 2020 році з капіталізацією 237,52 млрд доларів США біткоїн домінував над усіма іншими криптовалютами, [245] він все ще був невеликим за масштабами порівняно з іншими традиційними фінансовими інструментами. Загальна вартість усіх світових монет і банкнот оцінюється в 7,6 трильйона доларів США, світовий запас золота – в 7,7 трильйона доларів США з розрахунку 1275 доларів США за унцію, а загальна вартість світових грошей, або широкої грошової маси, оцінюється в 90,4 трильйона доларів США [241]. Капітал світового фондового ринку становить близько 65,6 трильйона доларів США [238] і щоденний валютний ринок – близько 5,5 трильйона доларів США [248] – також перевищує поточну капіталізацію біткоїна. Станом на кінець 2018 року на криптовалюти припадало менше 1 % світових активів, на відміну від кредитно-дефолтних свопів у 2008 році, які становили 100 % валового внутрішнього продукту [251]. Виклик для біткоїна полягає в тому, щоб досягти вищої ринкової капіталізації, хоча це нелегко з огляду на поточні тенденції. Багато що залежить від темпів упровадження технології в усьому

світі, пришвидшення бізнес-застосунків і регуляторних ініціатив з боку національних і міжнародних регуляторних органів [234, с. 15].

Щодо блокчейну як технології розподіленого реєстру, окрім біткоіна, на сьогодні дедалі важливішою формою цифрової валюти стає «стейблкоїн» у зв'язку із проголошеною ним перевагою – відсутністю високого рівня волатильності.

На відміну від інших відомих криптовалют, зокрема біткоіна, стейблкоїни претендують на забезпечення відповідною кількістю надійних активів у національній валюті, в яку стейблкоїн може бути конвертований за номіналом. Наразі більшість відомих стейблкоїнів прив'язані до долара США, але ймовірно може з'явитися більше стейблкоїнів, заснованих на євро та інших європейських валютах, таких як фунт стерлінгів і швейцарський франк. Стейблкоїни мають або претендують на те, що мають певні властивості банківських депозитів. Однак вони вирізняються від банківських депозитів важливими юридичними та економічними аспектами. На них не поширюється подібне правове регулювання або закони про захист прав споживачів. Дійсно, їхній правовий статус є нечітким і, ймовірно, залежить виключно від формулювань, розроблених їхніми емітентами, та, як наслідок, має високий рівень правової невизначеності та пов'язаного з цим фінансового ризику. Стейблкоїни створюють значні проблеми як у правовій, так і в економічній сферах. Відсутність довіри до емітентів і базових активів, ризик махінацій, а також проблеми, пов'язані з режимами публічного і приватного права, ставлять під сумнів прийняття стейблкоїнів у Європі та за її межами [211].

Іншим видом цифрових активів, що діє за допомогою технології блокчейн, є смарт-контракти. Поняття смарт-контракту виникло наприкінці ХХ століття, коли вчений у галузі інформатики, криптографії та права Нік Сабо висунув ідею про створення контрактів у цифровому середовищі, які виконуються без участі людини. За його задумом смарт-контракт є комп'ютерним протоколом, що на основі математичних алгоритмів самостійно проводить операції з повним контролем над їх виконанням [96]. Однак з об'єктивних причин на практиці ця

ідея не була реалізована. Ідею Ніка Сабо реалізував В. Бутерін у блокчейні Ethereum'a. Ethereum – це децентралізована мережа, учасники якої мають рівні права й у якій зміни до інформації та, відповідно, умов смарт-контракту не можуть бути внесені без згоди більшості учасників мережі. Для розрахунків у смарт-контрактах використовується криптовалюта [11, с. 15]. Отже, безпосередньою передумовою виникнення розумних контрактів стало створення криптовалюти, яка дала змогу запровадити електронні платежі та безпосередньо передавати значення вартості в розумних контрактах. Відповідно, платформи, які застосовують криптовалюту на основі системі бітчейну, є рушійною силою розвитку та подальшого поширення розумних контрактів та ринку криптовалюти загалом. Розумний контракт необхідно прирівнювати до договору в класичному юридичному розумінні, якщо він використовується як інструмент договірних відносин, однак, якщо розумний контракт використовується як інструмент організації платежів (наприклад, для сплати податків) та не містить ознак договору в класичному розумінні, його слід вважати виключно як об'єкт авторського права – програмне забезпечення [52, с. 22–23].

За своєю правовою суттю смарт-контракт є цифровою формою цивільно-правового договору, умови якого виражені у вигляді програмного коду. Як і цивільно-правовий договір, смарт-контракт має такі елементи, як сторони договору, предмет договору та істотні умови договору [11, с. 15].

Специфічність предмета розумного контракту полягає в тому, що ним має бути об'єкт, який перебуває в середовищі існування вказаного контракту або доступ до якого має бути забезпечено для розумного контракту без участі людини; як зазначається, вказаний аспект розумного контракту був найбільш складний у реалізації концепції розумного контракту до 2009 року, коли було вперше застосовано криптовалюту. Узагальнюючи особливості розумних договорів, їх можна визначити як криптографічний протокол транзакцій, який містить та виконує умови договору, тобто укладений (створений та (або) підписаний сторонами) з метою настання визначених у ньому правових

наслідків та самостійно виконує та (або) здійснює контроль за таким виконанням в електронному середовищі [52, с. 24].

NFT-токени. У 2021 році з'явився новий вид цифрових активів – NFT, застосування яких поширене у різних сферах: комп'ютерні ігри, мистецтво, нерухоме майно, громадські потреби, метавсесвіти. Невзаємозамінні токени на сьогодні, як зазначає Л. Р. Майданик [80, с. 17], можуть виконувати функцію віртуальної (цифрової) публічної заяви особи щодо певних прав стосовно речей чи майна, що, на нашу думку, має схожість з афідевітом [242]. Саме тому такі токени, створені стосовно об'єктів образотворчого мистецтва, часто визначають як «цифрову версію сертифіката автентичності» [116]. Практичне застосування таких токенів допомагає виразити у грошовому еквіваленті певне право і передати його іншій особі. Особливого практичного значення NFT набувають у відеоіграх, а в найближчому майбутньому в метавсесвітах [266], при переході прав на ігровий об'єкт з облікового запису одного учасника до іншого. Метавсесвіти остаточно підтверджують практичну необхідність невзаємозамінних токенів. Таке припущення пов'язане з тим, що мета-всесвіт, наприклад Meta від Facebook [196], може розглядатися як цифрова реальність, що поєднує технології соціальних мереж, віртуальної реальності, доданої реальності, а також цифрової економіки, оскільки завдяки криптоактивам учасники взаємодіють між собою. Аукціонний дім Sothbey's не так давно також запустив свій метавсесвіт. Характеристиками такого середовища є децентралізованість процесів, рівність учасників, анонімність і водночас відносна публічність процесів, що забезпечується технологією блокчейн. Утім, з точки зору права, NFT не має достатнього дослідження, щоб можна було стверджувати про єдине розуміння цього явища та його значення з юридичної точки зору [80, с. 17].

Теза про те, що NFT є новим цифровим об'єктом авторського права, є доволі цікавим, проте спірним твердженням. У науковій літературі по-різному ставляться до NFT як об'єкта авторського права. Одні автори вказують, що ідея продавати авторські права в цифровому просторі є руйнівною, і критикують

NFT як форму інтелектуальної власності [235]. Інші автори зазначають, що NFT підтверджує права (інтелектуальної) власності на цифрову власність [205], яка є актуальною, інноваційною та яка матиме подальше поширення [168, с. 91].

З приватноправової точки зору (спираючись на різні належні риси NFT токенів, та залежно від певних умов), Л. Р. Майданик визначає їх сутність так: 1) NFT можна належати до криптоактивів (віртуальних активів) за умови посвідчення майнових прав і потенційної зобов'язальної природи; 2) NFT може бути забезпечений майновим правом вимоги, наприклад щодо передачі речі у власність, у тому числі оригіналу твору образотворчого мистецтва, зображення якого використовується щодо такого NFT; 3) NFT не є окремим об'єктом авторського права, оскільки з технічної точки зору – це лише метадата, пов'язана з цифровим файлом – цифровим примірником об'єкта авторського права чи суміжних прав. Водночас перспективи використання цього інструменту як криптоактиву є, про що свідчить динаміка зацікавленості у практичному застосуванні великими компаніями; 4) використання об'єкта авторського права щодо NFT може бути здійснене правомірно лише з дозволу правоволодільця. Використання об'єкта авторського права щодо NFT може бути визнане неправомірним за певних умов, тому потребує окремого дозволу від правоволодільця; 5) у разі продажу NFT не відбувається передача майнових авторських прав з огляду на аргументи, викладені вище; 6) у разі продажу NFT щодо твору через інтернет-платформу – посередника, в умовах якого передбачено обов'язок продавця передати у власність оригінал такого твору образотворчого мистецтва покупцю, виникає право слідування та кореспондуючий обов'язок продавця щодо сплати відрахувань автору чи його спадкоємцю через акредитовану організацію колективного управління [80, с. 27].

Своєю чергою, Л. Л. Тарасенко доходить висновку, що NFT не є об'єктом авторського права, а є об'єктивною цифровою формою вираження твору. NFT-твір, тобто твір, який токенизовано автором (іншим володільцем майнових авторських прав), може охоронятися як новітній об'єкт авторського права, що

існує у специфічній цифровій формі. Законодавство у галузі авторського права майже не пристосоване для регулювання відносин з використання творів у цифровому середовищі, відтак і NFT-твори мають не визначений правовий режим. Учений наголошує, що станом на сьогодні до відносин, пов'язаних зі створенням NFT-твору, його використанням, здійсненням та захистом авторських прав на нього, слід застосовувати чинне законодавство про авторське право, яке далеко не досконале щодо регулювання відносин у цифровому середовищі загалом [168, с. 97].

Оскільки цифрові активи мають загалом нестабільну кількість і тяжіють до постійного розширення у видах і формах, у межах нашого дисертаційного дослідження останніми, що найбільш часто представлені в цивільному обороті, виокремлюємо акаунти в соціальних мережах та ігрові акаунти.

Акаунти як об'єкти цивільних прав характеризуються певними відмінностями стосовно інших видів цифрових активів. Так, акаунт у соціальній мережі може мати неабияку цінність, а отже, актуальними є правова природа та правовий режим такого віртуального активу. Акаунти в соціальних мережах продаються, передаються та навіть здаються в оренду на тіньовому ринку (fbcash.net, rentusyourfbbook.com). Не регламентовані також можливість залишення вебсторінки у спадок іншій особі та право сумісної власності на акаунт, наприклад подружжя (є блогери, які разом ведуть сторінки у соціальних мережах, отримуючи прибуток). Тож акаунт може мати цілком матеріальну цінність, яка може підлягати оцінці [138].

За загальним правилом, як зазначає К. Г. Некіт, акаунтом (обліковим записом, профілем) у соціальній мережі вважається особиста сторінка, на якій користувач розміщує особисту інформацію, викладає відео-, аудіо- та інші матеріали, за допомогою якої веде листування з іншими особами, та управління якою можливе лише після процедури авторизації шляхом введення відповідного логіна та пароля. Отже, фактично під акаунтом маються на увазі кілька складників: по-перше, це інформація для авторизації користувача (яка необхідна для ідентифікації його провайдером та містить ім'я користувача та

пароль, які є рядками символів), по-друге, акаунт пов'язаний із базою даних на сервері провайдера, у якій зберігається інформація з цього акаунту [100, с. 60]. Ця база даних зв'язує користувача з інформацією в соціальній мережі. Як зазначає Пржеμισлав Палка, це своєрідний кіберпростір у рамках кіберпростору – чиєсь особисте місце в межах більш широкого контексту. З цієї точки зору він пропонує вважати акаунти цифровими об'єктами, які також виконують певні функції сервісу. До цього слід додати, що платформи він розглядає як сервіси (послуги), але не в традиційному розумінні цього поняття, він вважає їх швидше кіберпростіром, у якому люди «присутні в цифровому вигляді» та набувають ліцензії на користування ним [256; 100, с. 60].

З урахуванням потреб цивільного обороту К. Г. Некіт пропонує розрізняти в деяких випадках ці складники акаунту – ім'я користувача та інформаційне наповнення вебсторінки, яка пов'язана з акаунтом. Такий підхід може бути пояснений тим, що в певних випадках особу може зацікавити придбання саме імені користувача, оскільки, наприклад, раніше зареєстрований обліковий запис збігається з назвою, скажімо, знову створеної фірми, яка зацікавлена мати саме цей запис як свій акаунт. Особа ж, яка зареєструвала свій акаунт раніше, цілком може бути згодна відчужити цей запис, попередньо видаливши всю інформацію профілю, яка не цікавить покупця. Водночас у деяких випадках покупця може цікавити весь профіль користувача з метою, скажімо, охоплення інформаційними / рекламними повідомленнями його підписників або з іншою метою. В такому разі об'єктом відносин буде весь акаунт, а не його окремий елемент [100, с. 61]. Крім того, зазначає вчена, акаунт може бути як об'єктом договірних (у разі його продажу, передачі в користування тощо), так і об'єктом деліктних правовідносин (у разі його незаконного захоплення або зламу). Акаунт у таких соціальних мережах, як Facebook, YouTube, Instagram, Google тощо, є, власне, вебсторінкою (вебсторінка – це інформаційний ресурс, доступний у мережі World Wide Web (Всесвітня павутина), який можна переглянути у веббраузері), відповідно, власник вебсторінки розміщує на ній інформацію незалежно від власника вебсайту (яким є, власне, та чи інша

соціальна мережа) та самостійно управляє нею. Це породжує питання про відповідальність власників акаунтів за дії, які вони вчиняють у соціальній мережі [100, с. 61].

Наприклад, розглядаючи акаунти в соціальних мережах з точки зору права власності, слід вирізняти акаунт та контент (фото, відео тощо), який міститься в ньому. Якщо контент на сторінці в соціальній мережі може виступати як твір і відповідні правовідносини щодо нього можуть бути врегульовані за допомогою Закону України «Про авторське право та суміжні права», то з правом власності на акаунт все складніше. Особа може володіти та користуватись власною сторінкою в соціальній мережі, проте право розпоряджатися нею може бути обмежене внутрішніми умовами (правилами) соціальної мережі. Розробники та володільці соціальних мереж залишають за собою право видалення та контролю за сторінками користувачів. Отже, права на розпорядження вебсторінкою залишаються за власником вебсайту. Водночас існують прецеденти, коли суди відступають від наведених вище заборон. Наприклад, через сторінки у соціальних мережах ведеться листування, яке охороняється окремими нормативними актами. У відомій справі про спадкування акаунту у Facebook, яку розглянув Федеральний верховний суд Німеччини в липні 2018 року, суд дійшов висновку, що акаунт у соціальній мережі можна прирівняти до особистих листів і щоденників, перехід яких до спадкоємців можливий для дотримання охоронюваних інтересів сім'ї. В результаті, незважаючи на обмеження в положеннях Facebook, суд визнав за спадкоємцями право доступу до акаунту спадкодавця і його вмісту як особистого, так і матеріального характеру (BGH Urteil v. 12.07.2018 – III ZR 183/17)[138].

У цьому контексті слід звернути увагу на таку технологію просування акаунту в соціальних мережах, як «giveaway», що є вікториною та має популярність у таких інтернет-мережах, як Instagram, Facebook та YouTube [231]. Особливість giveaway полягає у великій кількості спонсорів, зокрема збирається 10–40 акаунтів, кожен з яких робить внесок до призового фонду. Під активність створюється окремий конкурсний акаунт, у якому прописуються

правила і збираються акаунти, які спонсорують активність. Для того щоб взяти участь у конкурсі, користувач повинен підписатися на всі профілі організаторів, а також у більшості випадків позначити під публікацією пару друзів, поставити «лайк» останній публікації спонсорів – у такий спосіб залученість акаунту піднімається, охоплення росте, більше людей бачать такі сторінки спонсорів у себе у стрічці, цим збільшуються кількість читачів і автоматично «розкручується» профіль. Giveaway бувають різних типів: а) зірковий – головним донором підписників виступає один великий профіль зірки, яка викладає кілька публікацій із закликом взяти участь у конкурсі. Призовим фондом зазвичай постають об'єкти загального поклоніння: будь-яка техніка від Apple, розіграші автомобілів, грошові суми тощо. Головний приз повинен викликати бажання його отримати в максимально широкій аудиторії; б) блогерський – блогери об'єднуються, для проведення спільного giveaway та обміну своїми підписниками; в) тематичний – його відмінність від двох попередніх – сегментування аудиторії призовим фондом і тематичними джерелами трафіку [203, с. 227, 226].

У цьому контексті слід також виокремити поширений й ефективний інструмент для просування акаунтів у соціальних мережах – проведення «giveaway». Giveaway – вікторина, для участі в якій треба виконати певні умови. Останні роки користується шаленою популярністю у таких інтернет-мережах, як Instagram, Facebook та YouTube [232]. Від звичайного конкурсу Giveaway відрізняється наявністю великої кількості спонсорів. Як правило, збирається 10–40 акаунтів, кожен з яких робить внесок до призового фонду. Під активність створюється окремий конкурсний акаунт, у якому прописуються правила і збираються акаунти, які спонсорують активність. Для того щоб взяти участь у конкурсі, користувач повинен підписатися на всі профілі організаторів, а також у більшості випадків позначити під публікацією пару друзів, поставити «лайк» останній публікації спонсорів – у такий спосіб залученість акаунту підвищується, охоплення зростає, більше людей бачать такі сторінки спонсорів

у себе в стрічці, цим збільшується кількість читачів і автоматично «розкручується» профіль.

Giveaway бувають різних типів: а) зірковий – головним донором підписників є один великий профіль зірки, яка викладає кілька публікацій із закликом взяти участь у конкурсі. Призовим фондом зазвичай постають об'єкти загального поклоніння: будь-яка техніка від Apple, розіграші автомобілів, грошові суми тощо. Головний приз повинен викликати бажання його отримати у максимально широкій аудиторії; б) блогерський – блогери об'єднуються для проведення спільного giveaway та обміну своїми підписниками; в) тематичний – його відмінність від двох попередніх, сегментуванням аудиторії призовим фондом і тематичні джерела трафіку.

Як вказує С. В. Ясечко, giveaway не можна віднести до публічної обіцянки винагороди, хоча є деякі схожі ознаки, так само проголошена публічно винагорода має матеріальний зміст, є умови щодо вчинення певних дій, але переможець визначається не за досягнення певного результату, а за допомогою електронної програми випадковим чином. Насамперед можемо зазначити, що giveaway – це стимулююча реклама, а відповідно до частини другої статті 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» не належать до азартних ігор (отже, і до грального бізнесу) розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торговельної марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання, комерційної програми з видачею вигравів у грошовій або майновій формі [130; 203, с. 227].

Щодо ігрових акаунтів – ситуація схожа, але має певні відмінності, зважаючи на те, що компанія, яка надає послуги в мережі, ідентифікує користувачів саме за допомогою логіна, а не справжнього імені людини, який зазначений у паспорті [179, с. 122]. Тобто персональні дані особи можуть не застосовуватися у цивільних відносинах щодо ігрових акаунтів, на відміну від соціальних. В ігровому акаунті як цифровому активі цінність становить саме рейтинг, належність значної кількості ігрових речей, навичок герою тощо.

Якщо йдеться про акаунт продавця онлайн-аукціону – ціна залежить від репутації геймера, тобто історії успішно завершених угод і позитивних відгуків покупців [36, с. 39].

Тобто ігровий акаунт у технічному розумінні – це умова доступу до послуги зі спілкування, гри чи розміщення пропозицій про купівлю товарів. Зокрема, акаунт онлайн-гри виникає в межах зобов'язальних правовідносин із провайдером послуг. А, наприклад, купівля / продаж акаунту онлайн-гри в тому ж технічному розумінні – це передача (повідомлення) логіна і пароля (або іншої інформації, за якою ідентифікується власник акаунту в тій чи іншій системі) акаунту продавцем покупцеві, щоб покупець міг повністю управляти цим акаунтом, включаючи зміну логіна і пароля. Однак, з юридичної точки зору, все складніше, оскільки логін і пароль є інформацією, набором символів, але не річчю, тому залишаються майнові права, як предмет договору, притаманність яких конкретному суб'єкту не завжди просто ідентифікувати. Юридична практика неодноразово підтверджує, що в соціальних мережах може зареєструватися будь-яка особа під будь-яким ім'ям [179, с. 122].

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що нетиповість як ознака доволі часто проявляється внаслідок невизначеності (у зв'язку із новизною) чи суперечливості правового режиму того чи іншого об'єкта цивільних прав. Цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних прав нині посідають майже рівноправне, а в певних випадках (наприклад, збір коштів на допомогу Збройним Силам України) – провідне місце в цивільному обороті й регулюванні приватноправових відносин. У зв'язку з відсутністю належного законодавства не завжди нові нетипові об'єкти цивільних прав «припасовуються» до традиційних «класичних» правових засобів, тому зазвичай практика їх використання й застосування стає відповідним ґрунтом для подальшого нормативного визначення та закріплення.

На сьогодні правовий режим цифрових активів (як віртуальних активів згідно із Законом України «Про віртуальні активи») як особливого об'єкта, що має вартісні характеристики та виражений як сукупність даних в електронній

формі, тяжіє до категорії нематеріальних благ та результатів інтелектуальної діяльності.

Децентралізація криптовалюти як цифрового активу є визначальною для обороту й користування, зважаючи на відсутність центрального органу влади, що займається випуском цієї валюти, регулюванням та стежить за обігом валюти. Ключовою особливістю правової природи блокчейн-технології та криптовалюти, що виділяє її серед інших об'єктів цивільного права й інших видів цифрових активів, є, крім децентралізованості системи, приватноправовий характер, високий ступінь транспарентності, відсутність потреби у трасті (довіри до інших учасників мережі), особливі вартісні характеристики, що ззовні схожі із платіжними засобами, зокрема грошима, однак під час здійснення певних операцій характеризуються ознаками міни чи дарування.

Правова природа смарт-договорів (розумних договорів) також ґрунтується на технології блокчєну й створенні криптовалют (Bitcoin та Ethereum) та є криптографічним протоколом транзакцій, що містить та виконує умови цифрової форми договору (зі звичними елементами – предмет, сторони та істотні умови, що виражені у вигляді програмного коду) з метою настання визначених у ньому правових наслідків і самостійно виконує та (або) здійснює контроль за таким виконанням в електронному середовищі.

NFT як особливий цифровий актив є спеціальним токеном і унікальним ідентифікатором, містить елементи криптоактиву і результату інтелектуальної діяльності, пов'язується з частиною криптомистецтва та використовується для підтвердження права власності на частину, чим вирішує проблему плагіату, даючи віртуальний сертифікат справжності, який по суті пов'язує вихідний цифровий твір мистецтва з токеном.

Правова природа акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільних прав має певні відмінності стосовно інших видів цифрових активів, зважаючи на закріплені в акаунті персональні дані (особиста інформація, особисте листування тощо), а також та сама інформація, що може знаходитися в базі

даних на сервері провайдера, у якій зберігається інформація з цього акаунту. В ігрових акаунтах персональні дані, навпаки, можуть бути відсутні, на відміну від соціальних акаунтів, а цінністю визначається рейтинг, належність значної кількості ігрових речей, навичок герою тощо.

1.2. Класифікація цифрових активів як об'єктів цивільних відносин

Цифрові активи – це тип активів, які можна використовувати для представлення вартості, але вони побудовані на електронних системах або мережах, а тому мають лише віртуальну, нематеріальну форму. Незважаючи на те, що цифрові активи не можна мати фізично, вони можуть бути предметом цивільного обороту, і це часто відбувається на онлайн-платформах, побудованих на нових технологіях, таких як блокчейн. Оскільки блокчейн-платформи є розподіленими і не мають посередників, цифровими активами можна, наприклад, торгувати, при цьому безперервно – 24 години на добу, 7 днів на тиждень, на відміну від традиційних фінансових транзакцій, які потребують посередників, таких як банки. Найвідомішими з цих нових цифрових активів є криптовалюти, але, крім них, до загальної категорії цифрових активів також належать інвестиційні токени та токени-утиліти. Якщо коротко, то вони мають потенціал для забезпечення значної цінності в бізнес-середовищі. Як і традиційні фіатні валюти, цифрові активи можуть використовуватися або розглядатися як засіб міни або як засіб збереження вартості тощо. Важливо пам'ятати, що їх розроблення та використання відкриває перед бізнесом значні можливості для скорочення витрат, підвищення фінансової прозорості (завдяки використанню цифрової інфраструктури, такої як технологія блокчейн), а також для легкої та швидкої торгівлі ними за правилами юрисдикцій різних держав.

Окрім використання цифрових активів у бізнесі, вони також викликають значний інтерес у сфері фінансів та інвестицій, причому як з боку інвесторів, які звикли працювати із традиційними активами, так і з боку нового покоління

інвесторів, які прагнуть побудувати свою майбутню фінансову безпеку або стати багатшими. Ці дві групи об'єднує те, що вони розглядають цифрові активи як новий варіант, що існує поряд з більш відомими видами діяльності, такими як інвестування в акції чи облігації, або навіть придбання лотерейних квитків з надією одного дня зірвати джек-пот [221].

Отже, цифрові активи на сьогодні є популярним і затребуваним інструментом ведення бізнесу, найактивнішим об'єктом цивільного обороту в його різноманітних варіантах, зважаючи на родову й видову різноманітність досліджуваних активів. Викладене вкотре підкреслює, що правова природа різноманітних цифрових активів, про що йшлося у попередньому підрозділі, не характеризується однаковістю для всіх видів активів.

Головною спільною ознакою є відсутність у цифрових активах матеріальної форми (неуречевлюваність), коли існують тільки в цифровій (електронній) формі, тобто неможливість побачити ці активи у тривимірному просторі, досягнути органами почуттів людини (дотик, зір тощо).

Нині правове регулювання цифрових активів не лише в Україні, а й у світі перебуває в процесі постійних змін, доповнень та всіляких спроб окреслити їх правову природу в єдиному напрямі. Закономірність такого процесу видається логічною, зважаючи на суттєву різноманітність як популярних (поширених), так і взагалі всіх можливих цифрових активів. Така різноманітність потребує відповідної класифікації, що допоможе далі розробити правові засади обороту цифрових активів у цивільно-правовому розумінні.

Але насамперед зауважимо, що класифікація як науковий метод пізнання спрямована на системне розкриття істотних аспектів досліджуваного об'єкта (явища) з метою уникнення сумбуру в механізмі подальшого застосування такого явища. Залежно від об'єкта метод класифікації може належати до теоретичних, але зазвичай класифікація постає прикладним науковим методом систематизації складного багатокomпонентного явища (конструкту як особливої цілісної сутності матеріального світу, що виводиться логічним шляхом).

Провідними елементами методу класифікації, що мають самостійне наукове значення і можуть бути самостійними методами наукового пізнання, є насамперед ієрархічний метод класифікації – це послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання [173, с. 23]. Особливість цього методу полягає в тісному взаємозв'язку між окремими класифікаційними угрупованнями, який виявляється через спільність і відмінність основних ознак [83, с. 30]. Водночас для того, щоб послідовний поділ множини об'єктів відбувся, в основу поділу покладається функціональне призначення об'єкта – а це різні критерії. Тобто у прикладному форматі ієрархія угруповань цифрових активів перебуває у взаємозв'язку із функціонально-критеріальним методом, який тут постає частиною ієрархічного методу наукового пізнання.

Наступним методом, який видається корисним під час здійснення класифікації цифрових активів, є фасетний метод – паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання. Фасет – набір значень однієї ознаки класифікації. Фасети взаємно незалежні й кожний об'єкт може одночасно входити в різні класифікаційні угруповання. Перевагами такого методу можна виділити гнучкість структури (пристосування до змін у задачах), що дає можливість вводити нові фасети чи видаляти старі [173, с. 24]. У практичному застосуванні цей метод можна звести (якщо дуже спрощено) до перерахування об'єктів в одному визначеному угрупованні.

Для формування коректної класифікації здійснимо співвідношення понять «віртуальні активи», «цифрові активи» і «ІТ-об'єкти», оскільки ці категорії є взаємопов'язаними. Це пояснюється насамперед тим, що вплив цифрових технологій привів до створення нових цифрових об'єктів, в тому числі зокрема тих, що характеризуються майновою цінністю і можуть вважатися активами (криптовалюта, віртуальне майно, штучний інтелект, бази даних тощо). Це безумовно потребує належного і адекватного правового регулювання, а враховуючи їх специфіку і особливості їх цивільного обороту обумовлює істотний вплив на економіку.

Правовідносини у цифровому середовищі – це правовідносини, що виникають між різними учасниками щодо набуття, здійснення та захисту суб'єктивних прав у цифровому середовищі. Водночас продукти інформаційних технологій мають значний обсяг індивідуальної чи комерційної інформації, що також передбачає особливий правовий режим її захисту. Правовідносини у цифровому середовищі (ІТ-правовідносини) представлені як абсолютними (правоволоділець перебуває у правовідносинах з «усіма і кожним», які зобов'язані не порушувати його право, наприклад, відносини щодо володіння окремим ІТ-об'єктом), так і відносними (їхні учасники конкретно визначені, наприклад, електронні правочини) правовідносинами. Об'єктами цивільних правовідносин у цифровому середовищі можуть виступати як результати інтелектуальної діяльності, так і результати робіт, послуги (зокрема, телекомунікаційні) [169, с. 87; 2, с. 15–16].

У різних національних та зарубіжних нормативних актах такі категорії як криптовалюта, віртуальне майно, штучний інтелект, бази даних тощо як змішуються, так і перебувають у діаметрально протилежних ієрархічних зв'язках: в одних актах цифрові активи визнаються частиною віртуальних (Закон України «Про віртуальні активи»; Financial Action Task Force. (2020); Financial Action Task Force (2019) [125; 227; 228]); в інших – віртуальні активи поглинаються цифровими активами (Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги»; Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав») [144]. Водночас важливим у цьому разі є те, що обидва види активів технологічно є ІТ-активами, що містять особливий ІТ-контент. Чи є ці поняття синонімічними, що в правовому розумінні закріплюють одні й ті самі явища, спробуємо обґрунтувати нижче, усунувши термінологічну неузгодженість.

Зокрема, відповідно до пункту 1 частини першої статті 1 Закону України «Про віртуальні активи» віртуальний актив – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу

забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [125].

Серед ознак віртуальних об'єктів як об'єктів цивільних прав С. С. Аліна виокремлює такі: а) мають нематеріальний характер; б) функціонують у межах віртуальної системи; в) є безумовною цінністю в сенсі права; г) доступ до них здійснюється за допомогою технологічних рішень із використанням сучасних інформаційних технологій [2, с. 29].

Свою чергою, Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» ЦК України доповнено новим поіменованим об'єктом цивільних права – цифрові речі (частина перша статті 177) [144]. Зазначеним Законом статтю 177 ЦК України доповнено новою частиною: «2. Об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них». ЦК України також доповнено новою нормою, що встановлює поняття цифрової речі (стаття 179¹):

«1. Цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті.

2. Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі» [127].

Наведені зміни у ЦК України дали можливість сформулювати рівні правового регулювання відносин із цифровими активами. Так, у ЦК України визначено загальні положення, що є підставою для розроблення спеціального цифрового законодавства. Не можна обійти увагою те, що цифрове середовище активно

розвивається, а отже, доцільно звертати увагу на індивідуально-правове регулювання, зокрема, на рівні договорів.

Закріплення термінології «цифрова річ» у ЦК України викликала певну наукову дискусію щодо можливості використання поняття «річ» до об'єкта, що існує виключно у цифровій формі. Стосовно цього Є.О. Мічурін зазначив, що форма є важливим, але не єдиним критерієм розмежування цифрових і матеріальних речей, крім відмінності щодо форми (матеріальної чи цифрової), існують особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них, що є важливим і правильним. Цифрову річ з сутнісного підходу можна розглядати як різновид візуальної, аудіо- чи іншої конверсії цифрового коду у цифровому середовищі, яка є об'єктом цивільних прав, якщо підпадає під відповідні ознаки (цифрової речі), зокрема має майнову цінність [95, с. 71, 72, 74]. А. С. Сліпченко, С. О. Сліпченко гіпотетично змоделювали такі способи визначення сутності цифрової речі: формальний підхід (для визначення сутності обирається форма втілення цифрових речей); змістовний підхід (визначення сутності крізь юридичний зміст об'єктів цивільних прав). На думку дослідників, сутність цифрової речі визначається через її внутрішній зміст [157, с. 91, 92, 94].

Ураховуючи наведене, можна стверджувати, що зіставлення термінів «цифрова річ» та «цифровий актив» є важливим аспектом сучасної юридичної дискусії в Україні, оскільки ці поняття мають певні спільні риси, але й істотні відмінності, особливо в контексті цивільного права. Вважаємо, що термін «цифровий актив» є більш широким, ніж термін «цифрова річ», оскільки цифрові активи можуть охоплювати різноманітні цифрові інструменти (зокрема способи створення та передання прав на цифрові речі, серед яких є смарт-контракти), які можуть мати різний юридичний та економічний статуси.

Окремо звернемо увагу, що поняття «цифрова річ», «цифровий актив» необхідно зіставляти із дефініцією «нематеріальні блага». І. Я. Бабецька до специфічних ознак цифрових речей відносить нематеріальність, оскільки цифрові речі не мають тілесної субстанції, відповідно, на відміну від

матеріальних речей не піддаються амортизації тощо [4, с. 147]. Як вказує О. Б. Бутнік-Сіверський, віртуальні активи у віртуальному людино-цифровому середовищі розглядаються як цифрове вираження вартості, нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав [8, с. 102]. Отже, дослідники співвідносять цифрові речі, цифрові / віртуальні активи з нематеріальними благами, оскільки вони позначають об'єктів, що не мають фізичної / матеріальної форми, що цілком властиво для цифрових активів.

Щодо актів міжнародного характеру стосовно понятійного характеру виокремимо такі. Рекомендації FATF 2012 року, які зазнали змін у 2018 році (The FATF Recommendations, 2012) та були доповнені такими визначеннями, як «віртуальний актив» і «постачальник послуг із віртуальних активів» (FATF, 2018) [227]. У 2019 році було продовжено діяльність у сфері правової визначеності цифрових активів у вигляді пояснювальної записки до Рекомендації 15 «Про нові технології» [226] (Recommendation 15 on New Technologies (INR. 15)) та видання «Посібника з ризик-орієнтованого підходу до віртуальних активів і постачальників послуг віртуальних активів» (Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers) (Financial Action Task Force, 2019) [226]. Щодо цього А. А. Кудь наголошує, що рекомендації FATF є своєрідним міжнародним стандартом із протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, через те протягом останнього десятиліття відкритим було питання не так закріплення правового режиму віртуальних активів, як формування самої термінології у цій сфері. Дотепер неможна стверджувати, що це питання є закритим, хоча тенденція подальшої уніфікації все-таки простежується [72, с. 4].

А. А. Кудь також наголошує, що під визначенням віртуального активу, запропонованим FATF (2019), розуміють «цифровий вираз вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати та який може використовуватися для платіжних та інвестиційних цілей». З огляду на це визначення можна виокремити такі ключові ознаки віртуального активу: є цифровим виразом вартості; ним можна торгувати у цифровому форматі або

переказувати; може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [72, с. 4]. У зв'язку із цим учений робить висновок про те, що дефініція сформована всеосяжним чином і може охоплювати віртуальні активи, реалізовані не лише на базі технології розподіленого реєстру, але й такі, що базуються на інших (класичних) системах обліку (наприклад, бездокументарні цінні папери, електронні гроші). І це значно, на думку вченого, ускладнює завдання визначення правового режиму цього об'єкта [72, с. 5].

Викладене дає підстави вважати, що для формування класифікації цифрових активів слід виходити із синонімічності понять «віртуальні» та «цифрові» активи як похідних категорій від «ІТ-об'єктів». Обидві категорії активів створені за допомогою сучасних інформаційних технологій, доступ до них формується за допомогою особливих технологічних рішень, які містять у собі щонайменше одну спільну ознаку – майнову цінність.

У юридичних джерелах задля класифікації цих активів пропонується використовувати Методологічні рекомендації для складання запитів щодо нормативно-правової бази первинного розміщення монет (ICO), розроблених Swiss Financial Market Supervisory Authority (далі – FINMA) [73, с. 2]. Так, А. А. Кудь наводить приклад, що швейцарським регулятором за основний критерій для класифікації токенів було взято його економічну функцію. Так, FINMA розрізняє три види токенів розподіленого реєстру:

- платіжні токени (payment tokens), що призначені або для використання сьогодні чи в майбутньому як засоби оплати товарів чи послуг, або як засоби переказу грошей чи будь-якої вартості;

- сервісні токени (utility tokens), що призначені для забезпечення цифрового доступу до додатка чи послуги за допомогою інфраструктури на основі розподіленого реєстру;

- токени активів (asset tokens), що становлять активи, такі як боргові зобов'язання чи вимоги за акціями емітента. Як токени активів розуміють, наприклад, обіцяння частки у майбутніх доходах компанії чи майбутніх потоках капіталу [74, с. 40].

Парламент Республіки Мальта 4 липня 2018 року ухвалив Virtual Financial Assets Act, згідно з яким було впроваджено поняття DLT-активу (Distributed Ledger Technology), який може бути таких видів:

- віртуальний токен (virtual token) – запис у цифровому середовищі, що не становить цінності та не використовується за межами платформи, яка функціонує за допомогою застосування технології розподіленого реєстру, у межах якої здійснюється випуск токенів, які емітент DLT-активу може обміняти на грошові кошти виключно в межах цієї платформи. До цієї категорії не належать електронні гроші;

- віртуальний фінансовий актив (virtual financial asset) означає будь-який запис у цифровому середовищі, що використовується як цифровий засіб обміну, розрахункова одиниця або міра вартості та не є електронними грошима, фінансовим інструментом або віртуальним токеном;

- електронні гроші (electronic money), в яких обов'язковою є наявність грошової вимоги до емітента у зв'язку з переданням йому грошових коштів;

- фінансовий інструмент (financial instrument) містить, окрім деривативів, будь-які цінні папери, які можуть обертатися на ринку капіталів (акції, облігації), інструменти валютного ринку, паї інвестиційних фондів та інші фінансові продукти [74, с. 36].

Аналізуючи наведене, А. А. Кудь наголошує, що для використання в економіці та, як наслідок, для встановлення коректного правового режиму суттєвий інтерес становлять більш комплексні за своєю природою об'єкти, що до того ж можуть бути створені на основі токенів розподіленого реєстру, – віртуальні активи [73, с. 2–3].

Своєю чергою, французьке законодавство відповідно до Директиви 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради «Про платіжні послуги на внутрішньому ринку» (PSD2) від 25 листопада 2015 року та Директиви (ЄС) 2009/110/ЄС «Про започаткування, здійснення та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними

грошима» від 16 вересня 2009 року вводить таке тлумачення видів цифрових активів та операцій із ними. Виокремлюють:

1) токени, тобто нематеріальні цифрові активи, що включають права, які можуть бути випущені, зареєстровані, збережені й передані електронним шляхом, якщо вони не кваліфікуються як фінансові інструменти;

2) будь-яке цифрове представлення вартості, яке не випущено й не гарантується центральним банком або державним органом, необов'язково прив'язано до законно встановленої валюти й не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засоби обміну, що можуть передаватися, зберігатися й продаватися в електронному вигляді [195].

Британська цільова група з криптоактивів виокремлює токени обміну (exchange tokens), токени – цінні папери (security tokens) та сервісні токени (utility tokens) [213]. Зі свого боку, Управління з фінансового регулювання та нагляду Великої Британії поряд із цими трьома видами говорить також про токени – електронні гроші (e-money tokens) [229].

Тобто законодавство Великої Британії визначає три типи криптоактивів, зокрема: 1) обмінні токени, які не випускаються й не підтримуються центральним банком, але призначені для використання як засіб обміну; 2) сек'юритизовані токени, що мають характеристики цінних паперів, таких як акції, паї тощо; 3) службові (допоміжні) токени, які надають їхнім держателям доступ до певних можливостей (послуг тощо), але не надають прав, подібних до тих, що отримують власники сек'юритизованих токенів.

Проте на рівні Європейського парламенту вже використовують дефініції, які охоплюють прийнятий у Великій Британії та Франції поділ віртуальних активів та встановлюють диференціацію на дві великі групи:

- суверенні (central bank digital currencies – CBDC);
- приватні (які поділяються на криптовалюти, токени та гібридні активи, що поєднують деякі ознаки та властивості токенів та валют одночасно) [213].

У Королівському указі Таїланду про бізнес у сфері цифрових активів 2018 року до цифрових активів належать криптовалюти та цифрові токени в таких значеннях:

i) «криптовалюта» означає одиницю електронних даних, побудовану на електронній системі або мережі, яка створена з метою бути засобом обміну для придбання товарів, послуг або інших прав, зокрема обмін між цифровими активами.

ii) «цифровий токен» означає електронну одиницю даних, вбудовану в електронну систему або мережу для визначення права особи на участь в інвестиції в будь-який проєкт або бізнес, або на придбання конкретних товарів, послуг чи інших прав за угодою між емітентом і власником.

iii) Для підвищення ефективності нагляду Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) має право визначити будь-яку іншу електронну одиницю даних з аналогічним призначенням, що і криптовалюта або цифрові токени, як криптовалюта або цифрові токени відповідно [263].

О. С. Черних справедливо зауважує, що «визначення віртуальних активів лише за ознакою їхньої забезпеченості невіртуальними активами є небезпечним із точки зору встановлення нечіткого правового режиму регулювання, невідповідності типів крипто-активів в Україні крипто-активам ЄС, що може привести до правових колізій та фактично невизнання українського правового регулювання віртуальних активів ключовими фінансовими інституціями світу. Розробляючи механізм правового регулювання блокчейн-технологій, необхідно враховувати використання розширеної класифікації віртуальних активів, використовуючи міжнародний досвід країн, де вже існують відповідні нормативні акти і є досвід правозастосування» [195].

На відміну від нормативної бази різних держав, яка закріплює приблизні види цифрових активів, що не можна повною мірою назвати класифікацією (як було проілюстровано), А. А. Кудь, дійсно, здійснив успішну спробу сформулювати цілісний багаторівневий і багатоаспектний поділ видів і типів віртуальних активів (у контексті нашого дослідження – левову частку цифрових

активів, що стосуються платформи розподіленого реєстру). В основі побудови багаторівневої класифікації віртуальних активів як інструментів для реалізації способів фінансового й управлінського обліку майна вчений закладає принцип комплексності природи віртуального активу. Цей принцип спрямовано на відображення комплексної природи віртуального активу за допомогою розгляду її складових: технологічної, економіко-правової, інформаційної та прикладної природи [61]. *Перший* рівень класифікації, на його думку, ґрунтується на розгляді технологічної природи віртуальних активів і дає змогу виокремити такі види: віртуальний актив розподіленого реєстру та віртуальний актив нерозподіленого реєстру. *Другий* рівень класифікації ґрунтується на дослідженні економіко-правової природи віртуальних активів розподіленого реєстру й дає можливість виокремити такі види: токенизований актив та криптоактив. *Третій* рівень класифікації, наголошує А. А. Кудь, пріоритезує вивчення характеристик токенизованого активу через визначення цього об'єкта як перспективного напрямку з точки зору його дослідного потенціалу та подальшого застосування в економіці та праві. У межах цього рівня виокремлено цифровий актив децентралізованої інформаційної платформи, моноактив системи обліку токенів розподіленого реєстру, поліактив системи обліку токенів розподіленого реєстру [61]. Вчений здійснив графічне відображення класифікації віртуальних активів на основі комплексності їх природи, ілюстрація якого в нашому дослідженні є надзвичайно корисною, а саме:

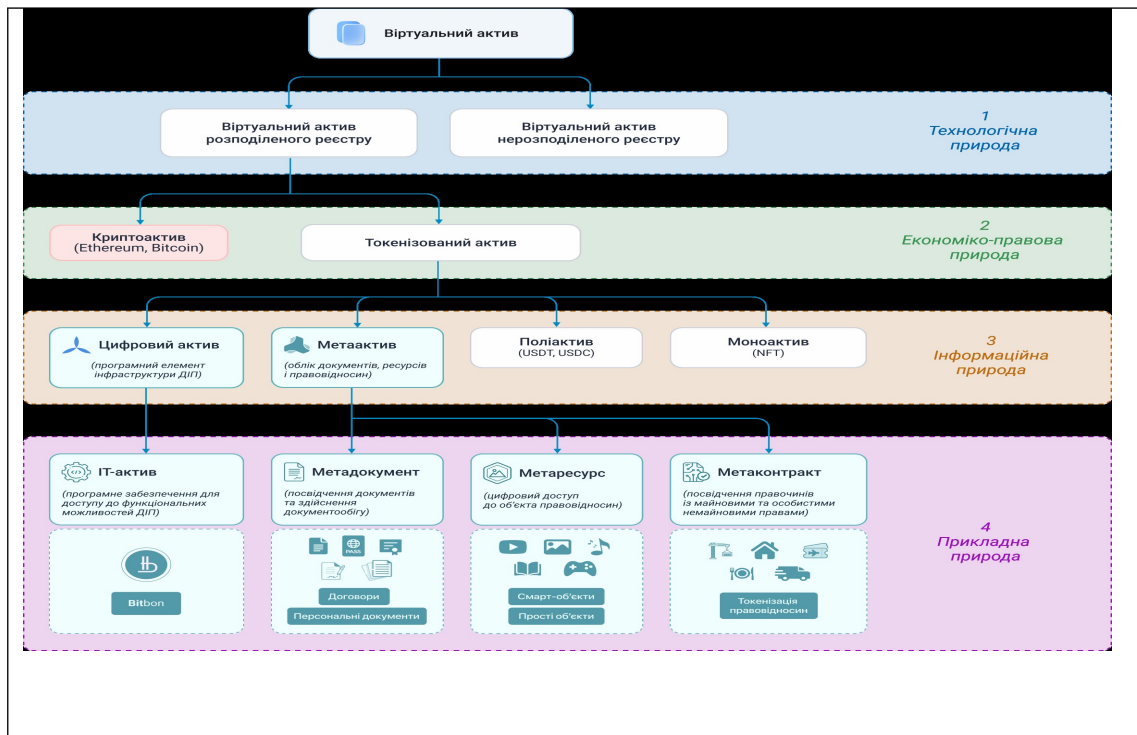

Рис. 1 [61].

Вважаємо за доцільне також навести комплексну класифікацію цифрових активів, цифрових речей, цифрового контенту та їх співвідношення із іншими об'єктами цивільних прав у межах їх розширеного кола, яку здійснив український дослідник К. О. Зеров.

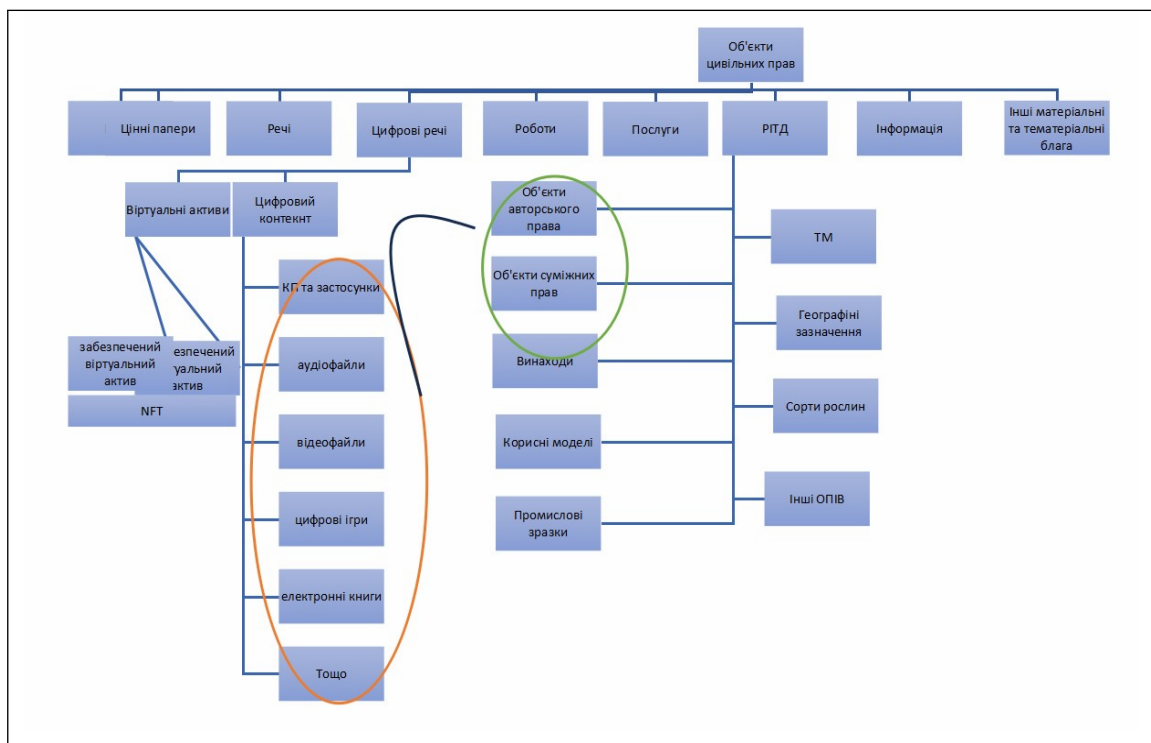

Рис. 2 [50].

На класифікацію, яку сформувавши зазначені науковці, ми будемо спиратися у своєму дослідженні під час формування авторської класифікації цифрових активів у правовому розумінні.

Отже, викладені погляди, позиції та думки вчених дають змогу сформувати власну авторську багатоаспектну класифікацію цифрових активів, що найбільш поширені в українському цивільному обороті.

Ключові угруповання класифікації цифрових активів виокремлюються за такими критеріями:

- майновий (вартісна оцінка активу);
- аксіологічний (встановлення ціннісних орієнтирів в активі);
- функціональний (призначення цифрового активу);
- технологічний (база технології розподіленого реєстру, цифрова форма в мережі Інтернет тощо);
- залежно від використання цифрового акту в цивільному обороті (правовідношення).

В основу майнового критерію покладається різноманітність майнового права, оскільки не кожний цифровий актив є власністю, віртуальною власністю, частіше закріплює інше майнове право, перспективи отримання прибутку від використання активу в цивільному обороті.

Виокремлюючи цей критерій, також необхідно вказати і на закріплення в цифровому активі немайнових благ (немайнові права, права інтелектуальної власності, інші немайнові блага тощо) – NFT-токени, графічний та відеоконтент акаунту в соціальній мережі тощо.

В основу аксіологічного критерію закладена цінність цифрового активу – С. С. Аліна виокремлює об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність [2, с. 28]. До таких активів можуть належати, наприклад, професійні YouTube, Instagram-акаунти із особливим авторським контентом тощо.

Функціональний критерій дає змогу виокремити цифрові активи, спрямовані на забезпечення електронної комерції; криптоактиви, отримання

прибутку; здійснення діяльності, що має іншу мету, а прибуток є додатковим (ігрові акаунти, стріми, Gıwaweу тощо).

Найбільш деталізованим є технологічний критерій, який розподіляє цифрові активи залежно від технології, за допомогою якої вони працюють (послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання). Цей критерій має складну структуру із великої кількості угруповань (паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання).

I. Цифрові активи, що існують на базі технології розподіленого реєстру блокчейн:

1) централізовані;

а) видані, зокрема, Центробанком: CBDC; повний продаж; коефіцієнт CBDC тощо;

б) видані приватно: диджитал-токени; утиліти-токени; інвестиційні токени; стейблкоїни; забезпечені токени; забезпечені товарами; забезпечена криптовалюта (цей перелік не є вичерпним);

2) децентралізовані;

а) криптовалюта (біткоїн, ефіріум тощо);

б) місцеві криптовалюти (залежно від держави);

в) токени, що управляються DeFi-протоколами (на основі смарт-контрактів). Цей перелік не є вичерпним.

3) смарт-контракти;

4) NFT-токени.

Останні два види цифрових активів можуть бути як самостійними видами активів, так і взаємодіяти із криптоактивами, але оскільки мають власні істотні особливості – виділяються нами в окремі групи [28, с. 105].

Ключові ознаки цифрових активів на базі технології розподіленого реєстру, що формують перший критерій класифікації, виділяємо в таку таблицю:

ЦИФРОВІ АКТИВИ НА БАЗІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗПОДІЛЕНОГО РЕЄСТРУ						
	Crypto currencies	NFT	Stablecoins	CBDCs	Digital Bonds	Tokens
Головні особливості	Децентралізований Анонімний Нестабільні Безпечні	Унікальний Незамінний Розширюваний	Стабільний Прозорий Децентралізований	Низька вартість Ефективність	Ефективний Надійний Піддається перевірці	Бездозвільний Прозорий Без довіри
Варіанти застосування	Інвестиції Платежі	Підтвердження особи	Платежі Іноземна валюта	Транс-кордонні платежі	Торгівля Інвестиції	Токенізовані акції Токенізовані реальні активи
Приклади	Bitcoin Ethereum	Cryptopunks «The First 5000 Days»	Tether USD coin	The Digital Yuan (China)	World bank's blockchain bond	Utility and DAO tokens
Переклад	Біткоїн Ethereum	Криптопанк «Перші 5000 днів»	Tether USD токен	Цифровий юань (Китай)	Блокчейн-облігація Світового банку	Утиліти та DAO-токени

II. Акаунти в соціальних мережах як цифрові активи.

III. Ігрові акаунти як цифрові активи.

IV. Бази даних.

Останній критерій – залежно від використання цифрового акта в цивільному обороті (правовідношення) – в межах цього підрозділу розкриємо реферативно, оскільки більш детальному дослідженню цього критерію присвячено розділ II дисертації.

Цей критерій визначає, що цифрові акаунти в цивільному обороті можуть виникати:

- а) з речових прав (відносини власності);
- б) з договірних зобов'язань (купівля-продаж, міна, відносини з надання послуг);
- в) із корпоративних правовідносин (токени);
- г) із розрахункових правовідносин (криптовалюти);
- г) із правовідносин правонаступництва (спадкування);
- д) із деліктних зобов'язань (завдання майнової та репутаційної шкоди);
- е) як результати інтелектуальної, творчої діяльності тощо [28, с. 105].

Узагальнюючи наведене у цьому підрозділі дисертації, можна сформулювати такі висновки.

Цифрові активи – це тип активів, які можна використовувати для представлення вартості, але вони побудовані на електронних системах або мережах, а тому мають лише віртуальну, нематеріальну форму. Не зважаючи на те, що цифрові активи не можна мати фізично, вони можуть бути предметом цивільного обороту, і це часто відбувається на онлайн-платформах, побудованих на нових технологіях, таких як блокчейн. Головною спільною ознакою є відсутність у цифрових активах матеріальної форми (неуречевлюваність) і володіння ними тільки цифровою (електронною) формою, тобто неможливість побачити ці активи у тривимірному просторі, осягнути органами почуттів людини (дотик, зір тощо).

Провідними елементами методу класифікації виокремлено ієрархічний метод класифікації у взаємозв'язку із функціонально-критеріальним методом та фасетний метод.

Сформовано авторську багатоаспектну класифікацію цифрових активів, що найбільш поширені в українському цивільному обороті.

Ключові угруповання класифікації цифрових активів виокремлюються за такими критеріями: а) майновий (вартісна оцінка активу); б) аксіологічний (встановлення ціннісних орієнтирів в активі); в) функціональний (призначення цифрового активу); г) технологічний (як правило, на базі технології

розподіленого реєстру); г) залежно від правовідношення (використання цифрового акта в цивільному обороті).

За майновим критерієм цифрові активи можуть поділятися на: криптовалюти (Bitcoin, Ethereum), що мають вартість, яка визначається ринковими коливаннями; цифрові токени (ERC-20, NFT), що можуть мати економічну цінність, обмінюватися на інші активи чи валюту; вартість цифрових сертифікатів може визначатися в ліцензійних договорах.

Щодо аксіологічного критерію (встановлення ціннісних орієнтирів в активі), то можна виокремити: цифрові твори мистецтва, віртуальні товари в іграх (унікальні персонажі), створені цифрові ідентичності померлої особи тощо. За допомогою функціонального критерію можна виокремити такі цифрові активи: цифрові гроші, електронні документи, соціальні акаунти тощо.

Технологічний критерій розподіляє цифрові активи залежно від технології, за допомогою якої вони працюють (послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання). Цей критерій має складну структуру із великої кількості угруповань (паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання).

I. Цифрові активи, що існують на базі технології розподіленого реєстру блокчейн: 1) централізовані: а) видані, зокрема, Центробанком (CBDC; повний продаж; коефіцієнт CBDC тощо); б) видані приватно (диджитал-токени; утиліти-токени; інвестиційні токени; стейблкоїни; забезпечені токени; забезпечені товарами; забезпечена криптовалюта тощо); 2) децентралізовані: а) криптовалюта (біткоїн, етеріум тощо); б) місцеві криптовалюти (залежно від держави); в) токени, що управляються DeFi-протоколами (на основі смарт-контрактів) тощо; 3) смарт-контракти; 4) NFT-токени. II. Акаунти в соціальних мережах як цифрові активи. III. Ігрові акаунти як цифрові активи. IV. Бази даних.

Останні два види цифрових активів можуть бути як самостійними видами активів, так і взаємодіяти із криптоактивами, але оскільки мають власні істотні особливості – виділяються нами в окремі групи.

Залежно від правовідношення в механізмі цивільного обороту: а) речових прав (відносини власності); б) з договірних зобов'язань (купівля-продаж, міна, відносини з надання послуг); в) із корпоративних правовідносин (токени); г) із кредитно-розрахункових правовідносин (криптовалюти); ґ) із правовідносин правонаступництва (спадкування); д) із деліктних зобов'язань (заподіяння майнової та репутаційної шкоди); е) у результаті створення інтелектуальної діяльності (інтелектуальні права) тощо.

1.3. Імплементация міжнародного досвіду правового регулювання цивільного обороту цифрових активів в Україні

Швидко увірвавшись до світової реальності, цифрові активи послідовно, але доволі потужно виборюють самостійне місце нетипового об'єкта технологічної, економічної, інформаційної та інших сфер суспільного життя, що вимагає належного й адекватного правового регулювання як на світовому, так і на внутрішньодержавному рівнях. Однак правовий режим цифрових активів (насамперед криптоактивів) не є однаковим і спільним для всіх, а характеризується різноманітними особливостями залежно від держави: від повної заборони на користування криптовалютами до повної їхньої легалізації.

Звертаючись до нормативного масиву (як на законодавчому рівні держави, так і локального спрямування в межах окремих відносин), можна побачити появу офіційної термінології, тобто запровадження дефініцій, які можуть суттєво різнитися залежно від держави: «цифровий актив», «віртуальний актив», «токени», «утиліти-токени» [262] тощо. Відмінність дефініцій і відсутність єдності правового регулювання призводить до визначення різної правової природи цифрових активів різними державами. Хоча останнім часом держави так чи інакше, проте починають робити спроби введення регулятивних засад цивільного обороту цифрових активів, інколи надмірно обережно, що також сприяє підвищенню волатильності останніх. Наприклад, Кристін Лагард в ефірі данського телешоу *College Tour* 22 травня 2022 року наголосила на

нагальній потребі в урегулюванні криптоактивів на тлі падіння біткоїну, зауваживши, що «цифрові активи є спекулятивними і надзвичайно ризикованими інвестиціями, що претендують на звання “валюта”, хоча самі по собі нічого не варті. Не розуміючи ризиків інвестування у криптоактиви, люди можуть втратити все, оскільки криптоактиви нічим не підкріплені, у них немає базового активу, який міг би бути якорем безпеки» [217].

Тому наслідком невизначеності правового регулювання цифрових активів у правовому сегменті розвитку конкретного суспільства ми бачимо порушення юридичної визначеності укладення й виконання правочинів із цифровими активами не лише для звичайного учасника цивільних відносин, а й інколи навіть і для досвідчених учасників фінансових операцій. Це логічно призводить до виникнення судових спорів, зокрема в Суді справедливості Європейського Союзу. Дотепер у світі відсутній єдиний підхід до правового регулювання цифрових активів і Україна у цьому процесі не є винятком.

Питання міжнародного досвіду регулювання цифрових активів та їх обороту в порівняльному аспекті в Україні частково розглядалися з боку таких українських учених-правників, як: С. С. Аліна, О. М. Вінник, А. Ю. Іщук, А. А. Кудь, М. П. Кучерявенко, В. М. Логойда, Л. Р. Майданик, Р. А. Майданник, В. І. Нагнибіда, А. С. Овчаренко, Г. М. Стахира, , Н. Ю. Філатова-Білоус та інші. Серед зарубіжних дослідників, які зверталися до дослідження певних аспектів правового регулювання окремих видів цифрових активів, зокрема, виокремимо праці Y. Chandra, Drew Patty, Andrew W. Coffman, Issam Hallak, Shermin Voshmgir, J. Syren та інших. Проте автори досліджували переважно окремі цифрові активи чи окремі аспекти правового регулювання, а виокремлення спільних підходів до правил цивільного обороту цифрових активів у США та Європейському Союзі не проводилося. У межах цього підрозділу спробуємо частково заповнити цю наукову прогалину, що в подальшому допоможе сформувати якісні авторські підходи до цивільного регулювання обороту цифрових активів в Україні та окреслити перспективи у цьому питанні, зважаючи на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

Оскільки США – одна з найпрогресивніших держав у царині законодавчих ініціатив і рекомендацій щодо врегулювання сфери блокчейну і токенів блокчейну [74, с. 293], їхній досвід є максимально корисним. Саме на технології блокчейн функціонують і розвиваються не лише криптовалюта (нативні чи взаємозамінні токени), а й інші види цифрових активів, зокрема смарт-контракти та NFT (невзаємозамінні токени). На рівні національного законодавства в США поки що відсутня нормативна регламентація визначення або врегулювання цифрових активів. Існують лише фрагментарні нормативні акти, переважно пов'язані з податками та фінансовим моніторингом, що наразі дає змогу США достатньо широко використовувати принцип «остаточної компетенції» [79, с. 119–120].

Встановлення правової природи та офіційне закріплення статусу цифрових активів покладено на розсуд США [74, с. 293–294].

Хоча Bitcoin визнано одним із видів платежів в електронній комерції, загальнофедеральний підхід до визначення криптовалют не відрізняється послідовністю. Закони, що регулюють криптоіндустрію, різняться залежно від штату, п'ять федеральних органів влади теж розуміють й регулюють їх по-різному. Підрозділ з боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) не вважає криптовалюту законним платіжним засобом, але з 2013 року розглядає біржі як операторів фінансових послуг, а токени – як «інше майно», що замінює валюту. З цієї ж причини біржі повинні підкорятися рекомендаціям Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF) і дотримуватися Закону про банківську таємницю. Податкове відомство, навпаки, розглядає криптовалюту як власність і відповідно до цього випустило податкове керівництво. Кілька федеральних регуляторів виборюють нагляд над криптобіржами. Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) вважає криптовалюту цінними паперами. А Комісія з торгівлі ф'ючерсами (CFTC) розглядає біткоїни як товар і підтримує ринок криптовалютних деривативів [2, с. 141–142].

І хоча останнім часом з'являється все більше чинного нормативного регулювання та законопроектних пропозицій щодо врегулювання правового статусу криптовалют як на рівні окремих штатів, так і на федеральному рівні, В. М. Логойда слушно наголошує, що поки що переважає думка, що відповіді на основні питання щодо статусу криптоактивів спочатку повинні дати саме адміністративна та судова практика, а лише постфактум найбільш вдалі пропозиції, акцептовані практикою, повинні бути відображені в законодавстві. Мотивом такого підходу є розуміння важливості цієї інновації для утримання лідерства США у світовому технологічному розвитку та цифровій інфраструктурі, а тому ризик перерегулювання або невдалого регулювання ринку і пов'язана з ним загроза відтоку інвесторів за кордон та втрати технологічного лідерства значною мірою утримують законодавця від оперативного втручання у ситуацію [79, с. 120].

Щодо важливих актів США (ухвалених і таких, що перебувають у процесі ухвалення), хронологічно виокремлюємо такі:

– документ Revised Uniform Fiduciary Access To Digital Assets Act, розроблений Uniform Law Commission (ULC) у 2014 році, переглянутий у 2015 році та ухвалений 42-ма штатами. Цим документом, зокрема, запроваджено поняття «цифровий актив» – визначається як електронний запис про право або інтерес будь-якої особи. Цей термін не включає базовий актив (underlying asset) або зобов'язання, якщо такий актив або зобов'язання не є електронним записом (пункт 10 розділу 2) [224];

– Act To Amend The Estates, Powers And Trusts Law, In Relation To The Administration Of Digital Assets, яким запроваджено статтю 13-A до закону штату Нью-Йорк The Estates, Powers And Trusts Law, яка називається Administration Of Digital Assets [209]. Цей документ містить рекомендації щодо повноважень фідуціара, наприклад, виконавця або довіреної особи, які нададуть можливість доступу до цифрового майна. Цей законопроект також було ухвалено в 19 інших штатах. Він забезпечує адміністрування цифрових активів; визначає низку термінів; регламентує відносини, які складаються між

користувачем (власником цифрових активів), зберігачем (Custodian) і фідуціаром. Закон поширюється на цифрові активи, що використовуються в особистих інтересах, і не поширюється на цифрові активи роботодавця, які використовуються працівником під час звичайної діяльності роботодавця. У цьому документі термін «цифровий актив» вживається саме як цифровий або електронний запис про право або інтерес будь-якої особи. Термін не включає у визначення основний актив або зобов'язання (заборгованість), якщо актив або зобов'язання (заборгованість) як такі не є електронними [74, с. 296];

– модельний Закон «Про віртуальний валютний бізнес», який був підтриманий Американською асоціацією адвокатів і навіть почав впроваджуватися окремими штатами [237]. Зокрема, було зроблено висновки про те, що «з появою та розвитком віртуальних валют і пов'язаних з ними фінтех-компаній виникатимуть нові й дедалі більші правові та регуляторні виклики. Перед урядами та регуляторними органами і надалі стоятиме завдання віднайти баланс між сприянням відповідальному розвитку інноваційних технологій віртуальних валют, які потенційно можуть принести значні вигоди, та необхідністю створення ефективної нормативно-правової бази, яка захищатиме споживачів, бізнес та фінансову систему. Однак після критики ряду штатів щодо надмірності регулювання ініціатива була призупинена для доопрацювання» [261; 79, с. 120];

– законопроект Safe Harbor for Taxpayers with Forked Assets Act (подано на розгляд Конгресу США, 2019 р.), яким встановлювався період дії зони пільгового оподаткування та яким заборонено застосовувати певні штрафи й додаткові податки до платника податків, який отримує розгалужену конвертовану віртуальну валюту, доти, поки Internal Revenue Service не видасть нормативні акти, керівні вказівки чи закони, що розв'яжуть окреслені проблеми, пов'язані з податковим режимом розгалуженої конвертованої віртуальної валюти [235]. Загалом законопроектів щодо цифрових активів до Конгресу США було подано понад 30, але жодний до сьогодні не став законом.

Отже, у США криптоактиви в цілому розглядаються у трьох різних аспектах: як певна форма (аналог) грошових коштів, біржових активів (цінних паперів або ф'ючерсних контрактів) чи іншого об'єкта права власності (інше майно). Залежно від підходів вони стають об'єктом уваги тих чи інших урядових структур, зокрема Комісії з цінних паперів та бірж (SEC), Комісії з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC), Федеральної комісії з торгівлі (FTC), Служби внутрішніх доходів (IRS), Офісу валютного контролю (OCC) та Агентства щодо боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN)[79, с. 120].

Щодо NFT у США ситуація схожа із криптоактивами у частині невизначеності правового регулювання, оскільки в США їх належного правового регулювання на федеральному рівні також немає.

Взаємозамінні токени домінували в перші роки розвитку мереж блокчейн. Однак невзаємозамінні токени (NFT) – це більш різноманітний клас активів, який може мати набагато більше можливостей для використання, ніж нативні токени блокчейну або інші взаємозамінні токени. Невзаємозамінні токени – це цифрове представлення дефіцитних активів. NFT унікальні за своєю природою, з різними властивостями, які можна відрізнити один від одного. CryptoKitties 2017 року є прикладом використання NFT. Це гра на блокчейні Ethereum, де гравці можуть збирати і розводити цифрових котів, за які вони платять в ЕТН, і де цифровий «генетичний матеріал» кожного kota зберігається в блокчейні Ethereum. Пропонувати та управляти цифровими, унікальними, а отже, дефіцитними активами, такими як колекційні предмети, не є чимось новим, але до появи блокчейну та інших розподілених реєстрів управління таким дефіцитом було дорогим задоволенням. Він покладався на перевірку та безпеку централізованих емітентів. Розподілені реєстри, з іншого боку, дозволяють децентралізованій і публічно перевірній основі випускати і управляти цими активами з дуже низькими операційними витратами [259].

Так, існуюче регуляторне та правове середовище в США не було розроблене для роботи з цифровими активами, зокрема з NFT. На думку адвокатської спільноти США, на регуляторному фронті для NFT не існує

«безкоштовного обіду», і цей клас активів також пов'язаний з іншими комерційними та юридичними питаннями, багато з яких уже мають поточні рішення, але можуть вимагати компромісів [250].

NFT за своєю природою можуть бути пов'язані з різноманітними активами та представляти численні права та обов'язки, що робить їх складними для класифікації. Хоча регулятори США досі не надали офіційних рекомендацій щодо NFT, цілком можливо вважати NFT «товаром» відповідно до Закону про товарні біржі (CEA), який визначає цей термін як такий, що охоплює кілька перерахованих позицій і є загальним для «всіх інших товарів і предметів». Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) також заявила, що визначення «товар» включає криптовалюти, такі як Bitcoin та Ethereum, а також кредити на відновлювану енергію, квоти на викиди та інші нематеріальні активи. NFT мають певну схожість з криптовалютами в тому сенсі, що вони також купуються, продаються і зберігаються за допомогою технології блокчейн.

Проте у разі визнання NFT товаром CEA може застосувати один із двох можливих способів. По-перше, загальні заборони CEA на оманливу та маніпулятивну торгівлю можуть застосовуватися до транзакцій з NFT, що здійснюються на умовах «спот», тобто повністю профінансованих транзакцій без залучення позикових коштів. Однак, якщо NFT пропонуються на маржинальній основі або з використанням кредитного плеча, можуть застосовуватися додаткові вимоги, включаючи вимогу торгувати NFT виключно на зареєстрованій біржі деривативів, якщо тільки транзакція не призводить до «фактичної поставки» NFT протягом 28 днів. Також CFTC опублікувала тлумачення поняття «фактична поставка» для цифрових активів, що використовуються як засіб обміну, яке може бути корисним під час розгляду цих питань. Якщо виходити за рамки CEA, то багато NFT, доступних нині на ринку, навряд чи можна вважати «цінними паперами» згідно з федеральним законодавством США про цінні папери з низки причин. Однак NFT можна було б вважати цінним папером, якби вони були розроблені в такий

спосіб, щоб забезпечити очікування прибутку для покупця на основі зусиль інших осіб, і продавалися як такі. Одним із потенційних прикладів такої угоди може бути «дробовий» (д-NFT), коли інвестор ділить часткову частку в NFT з іншими особами. Залежно від фактів та обставин, NFT можуть розглядатися як «інвестиційний контракт» за традиційним тестом *Howey* [250].

Тобто на державному рівні пропозиція NFT (на відміну від віртуальних валют) здебільшого регулюється лише відповідно до американського законодавства про цінні папери. Деякі штати надали спеціальні вказівки щодо пропозиції NFT або ухвалили закони, які застосовуються безпосередньо до пропозицій NFT. У цьому разі Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) розглядатиме NFT швидше як «інвестиційний контракт» і регулюватиме його, що може змінюватися у зв'язку із можливою судовою практикою чи законами штатів. Наприклад, у штаті Колорадо ухвалено закон, який роз'яснює, що певні цифрові токени не підпадають під дію законодавства про цінні папери цього штату, якщо цифрові токени призначені для «споживчих цілей», токени зареєстровані, а особа, яка їх пропонує, під час продажу дотримується як законодавчих, так і агентських правил [223].

Однак, якщо NFT вважатимуться цінним папером, то на них поширюватимуться загальні положення законодавства про цінні папери, наприклад, реєстрація або звільнення від реєстрації пропозиції згідно з федеральним Законом США «Про цінні папери 1933 року»; реєстрація продавців цих інструментів як брокерів-дилерів відповідно до федерального Закону США «Про біржі цінних паперів 1934 року»; реєстрація ринків, на яких продаються інструменти, як біржових майданчиків згідно із зазначеним Законом; відповідальність за упушення або перекручування фактів та інсайдерську торгівлю; обмеження на короткі продажі та ринкову стабілізацію після первинної емісії тощо [250].

Оскільки NFT прив'язані до прав інтелектуальної власності, як інтригуюча новація, вони можуть відкрити новий шлях також до транзакцій та монетизації інтелектуальної власності, зважаючи на високий інтерес до нових видів

використання NFT [223]. Тут необхідно вказати про реалізацію комплексу прав та обов'язків сторін, наприклад, при купівлі-продажу NFT як найпоширеного договору в цивільному обороті. Загалом права, які супроводжують NFT, визначає продавець NFT. NFT містять метадані, які описують відповідні активи, до яких вони прив'язані. Для багатьох доступних на сьогодні NFT кожен актив, що лежить в основі NFT, створюється особою, яка володіє правами інтелектуальної власності на цей актив і вирішує, які права надавати покупцеві NFT. Якщо емітент NFT є творцем контенту, то він володіє всіма правами на цей контент і може створювати NFT, які відповідають цьому контенту, передаючи будь-яке з цих прав покупцеві – наприклад, право використовувати, копіювати, демонструвати і змінювати контент. Якщо емітент отримує контент від автора, то емітент отримає лише ті права, які автор передав або ліцензував емітенту, і зможе лише передати або ліцензувати ці обмежені права покупцеві. До загальних проблем, які можуть виникнути під час операцій з NFT, належить забезпечення того, щоб у договорі купівлі-продажу було достатньо формулювань про передачу, відступлення або ліцензування (включаючи будь-які обмеження права покупця на використання) для здійснення передачі прав у спосіб, передбачений сторонами продажу [250].

Підсумовуючи правове регулювання NFT у США, необхідно також наголосити, що невзаємозамінні токени можна використовувати в децентралізованих додатках, таких як криптоколекції або криптоігри. Вони також можуть представляти сертифікати будь-якого типу (водійські права, наукові ступені та інші освітні сертифікати), а також ключі, перепустки, посвідчення особи, заповіти, права голосу, квитки і будь-які види прав доступу, програми лояльності, авторські права, відстеження ланцюжка поставок, медичні дані, ліцензії на посуд, гарантії та багато іншого. Крім того, невзаємозамінні токени дозволяють токенізувати всі типи активів: як цифрових, так і реальних. Вони дозволяють здійснювати унікальні інвестиції, прив'язані до фізичного об'єкта, наприклад, унікальних творів мистецтва, нерухомості або будь-яких інших реальних активів і цінних паперів. Вони також дозволяють

часткове володіння товарами, які раніше не можна було легко поділити, наприклад, нерухомістю, творами мистецтва або іншими пам'ятними речами. Токенізація фізичних активів дає інвесторам більше ліквідності. Можна токенізувати будівлю, де одні токени можуть надавати прості права власності на частину нерухомості, тоді як інші токени можуть надавати особливі привілеї, наприклад, права доступу. Невзаємозамінні токени також можуть бути використані в цифровому мистецтві, допомагаючи довести походження, автентичність і право власності. Прикладами використання NFT можна вважати такі: криптоколекції та криптоігри; токени активів; ідентифікаційні токени та сертифікати; токени доступу; токени переказу [259].

Щодо європейського досвіду, торкнемося тільки підходів Європейської Комісії, яка у 2020 році вперше виступила з пропозицією проекту Регламенту ринку криптоактивів, відомого як Регулювання ринку криптоактивів (MiCA) [146].

Це перший масштабний проєкт, який застосовуватиметься безпосередньо в Європейському Союзі для всіх країн-учасниць без будь-яких додатково ухвалених національних законів про імплементацію. Основними цілями проєкту регулювання крипторинку можна виокремити такі: а) забезпечення правової визначеності шляхом створення надійної правової бази для криптоактивів у сфері їх застосування, що не підпадає під дію чинного законодавства про фінансові послуги; б) уникнення дублювання оновленого законодавства Anti Money Laundering and Financing of Terrorism (AML/FT) шляхом створення публічних реєстрів постачальників послуг криптоактивів; в) підтримка інновацій та чесної конкуренції з метою сприяння розвитку криптоактивів шляхом створення безпечної та пропорційної структури; г) захист споживачів, інвесторів та цілісності ринку з урахуванням ризиків, пов'язаних із криптоактивами; забезпечення фінансової стабільності, включаючи заходи безпеки щодо усунення потенційних ризиків. Такий підхід відповідає захисту прав споживачів та забезпечує ефективний та узгоджений доступ до інноваційних ринків криптоактивів на єдиному ринку [146].

Щодо криптопровайдерів, то суб'єкти, які надають послуги із криптоактивів, мають кваліфікуватися як постачальники послуг криптоактивів. Визначені стандартні послуги, що виконуються та надаються щодо будь-якого типу криптоактивів, що підпадають під сферу дії МіСА, підлягають реєстрації та регулюванню відповідно до регламенту МіСА. Зберігання та управління криптоактивами від імені третіх осіб, а також надання консультацій щодо криптоактивів є частиною послуг, що кваліфікуються як послуги криптоактивів. Регулювання ринку криптоактивів у межах МіСА може забезпечити гармонізовану правову базу з надійними гарантіями для нерегульованих криптоактивів, а також для постачальників послуг, які займаються цим бізнесом, і, зрештою, для споживачів. 5 жовтня 2022 року Європейська Рада підписала текст МіСА, а вже 10 жовтня члени Комітету з економічних та валютних питань Європейського парламенту ухвалили законопроект про регулювання криптовалют, підтримавши в такий спосіб регламент МіСА та всі відповідні положення [239]. За словами членів Комітету Європейського Союзу, ініціатива МіСА може вплинути на можливість учасників ринку розширювати свій бізнес через розробку стратегії для криптоактивів, а також сприяти підвищенню довіри з боку банків і забезпечити криптокомпаніям єдину ліцензію для ведення діяльності в Європейському Союзі [246].

Національне українське законодавство після набрання чинності згаданим Регламентом має враховувати високі стандарти МіСА, передусім щодо єдності використовуваної термінології, яка визначатиме правову природу криптоактиву як об'єкта цивільного обороту:

– «криптоактив» – це загальний термін для позначення «цифрового представлення вартості або прав, які можуть передаватися і зберігатися в електронному вигляді з використанням DLT (або подібної технології)»;

– «токен, прив'язаний до активу» (ART) – це тип криптоактиву, який призначений для підтримки стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості декількох валют, які є законним платіжним засобом (фіатних валют), одного

або декількох товарів, одного або декількох криптоактивів, або комбінації таких активів;

– «токен електронних грошей» (electronic money token, EMT) – це тип криптоактиву, який є засобом обміну і зберігає стабільну вартість, посиляючись на вартість фіатної валюти, яка є законним платіжним засобом;

– токени, прив'язані до активів, і токени електронних грошей часто називають «стейблкоїнами»;

– утиліта-токен призначений для забезпечення цифрового доступу до товару або послуги, доступної на DLT, і приймається тільки емітентом цього токена [255].

Проілюстрований досвід правового регулювання цифрових активів у США, на нашу думку, може стати в нагоді при деталізації існуючого та майбутнього українського правового регулювання цифрових активів та їх цивільного обороту, особливо в частині трансграничного обороту за принципом екстериторіальності. Своєю чергою, підходи до регулювання цифрових активів в Європейському Союзі повністю можуть стати або складовою національного законодавства або міжнародними актами м'якого права, що впливатимуть на правову систему України в частині гармонізації нормативного масиву цивільного обороту цифрових активів із законами Європейського Союзу до набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Щодо існуючого законодавства в Україні, яке можна віднести до регулювання цифрових активів, можна виділити насамперед конституційну норму загальнодозвільного змісту (все що не заборонено – дозволено), спрямовану до приватних суб'єктів правовідносин. Оскільки частина перша статті 19 Основного Закону України встановлює, що: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» [62], криптоактиви в Україні існують як незаборонений інструмент (об'єкт) цивільного обороту.

В Україні 17 лютого 2022 року також ухвалено Закон України «Про віртуальні активи» [126], відповідно до якого вводиться новий об'єкт цивільних

прав – «віртуальний актив», який може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав (пункт 1 частини першої статті 1) [54, с. 159]. Стосовно цього А. С. Овчаренко слушно наголошує, що віртуальні активи не обмежуються лише криптовалютами і включають ще такі об'єкти, як віртуальні товари (різного роду ігрові активи, облікові записи (accounts) користувачів, стікери тощо), віртуальні токени, доменні імена [103, с. 201]. Тож наявний на сьогодні національний правовий режим цифрових активів (або як віртуальних активів згідно із зазначеним Законом) тяжіє до категорії нематеріальних благ та результатів інтелектуальної діяльності.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що цифрові активи, незважаючи на виборене самостійне місце серед інших об'єктів технологічної, економічної, інформаційної та інших сфер суспільного життя, не отримали однакового правового режиму. Сучасна правова регламентація цифрових активів залежить від національної політики легалізації цифрових активів. Відмінність дефініцій і відсутність єдності правового регулювання призводить до визначення різної правової природи цифрових активів різними державами, що сприяє підвищенню волатильності останніх. Наслідком невизначеності правового регулювання цифрових активів у правовому сегменті розвитку конкретного суспільства є порушення юридичної визначеності укладення й виконання правочинів із цифровими активами не лише для звичайного учасника цивільних відносин, а й інколи навіть і для досвідчених учасників фінансових операцій, що логічно призводить до виникнення судових спорів, зокрема в Суді справедливості Європейського Союзу [29, с. 149].

Висновки до розділу I

На підставі проведеного дослідження в першому розділі дисертаційної роботи отримано такі висновки:

1. Правовий режим цифрових активів як особливого об'єкта, що має вартісні характеристики та виражений як сукупність даних в електронній

формі, тяжіє до категорії нематеріальних благ та результатів інтелектуальної діяльності.

2. Визначено, що цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних прав на сьогодні відіграють важливу роль у цивільному обороті та регулюванні приватноправових відносин, поступово набуваючи майже рівноправного статусу із традиційними об'єктами. Вони стали важливими під час зборів коштів на допомогу Збройним Силам України, волонтерські рухи на початку повномасштабного вторгнення на територію України. Спільною ознакою цифрових активів є відсутність матеріальної форми (неуречевлюваність).

3. Розкрито особливість правової природи окремих цифрових активів. Констатовано, що цифрові активи, незважаючи на виборене самостійне місце серед інших об'єктів технологічної, економічної, інформаційної та інших сфер суспільного життя, не отримали однакового правового режиму. Правова природа смарт(розумних)-договорів ґрунтується на технології блокчейну і створенні криптовалют (Bitcoin та Ethereum) і є криптографічним протоколом транзакцій, що містить та виконує умови цифрової форми договору (зі звичними елементами – предмет, сторони та істотні умови, що виражені у вигляді програмного коду) з метою настання визначених у ньому правових наслідків та самостійно виконує та (або) здійснює контроль за таким виконанням в електронному середовищі. NFT як особливий цифровий актив є спеціальним токеном і унікальним ідентифікатором, містить елементи криптоактиву і результату інтелектуальної діяльності, пов'язується з частиною криптомистецтва та використовується для підтвердження права власності на частину, чим вирішує проблему плагіату, визначаючи віртуальний сертифікат справжності, який по суті пов'язує вихідний цифровий твір мистецтва з токеном. Правова природа акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільних прав характеризується певними відмінностями стосовно інших видів цифрових активів, зважаючи на закріплені в акаунті персональні дані (особиста інформація, особисте листування тощо), а також та сама інформація, що може

знаходиться в базі даних на сервері провайдера, у якій зберігається інформація з цього акаунту.

4. Підкреслено, що для формування коректної класифікації цифрових активів визначено зв'язок між поняттями «віртуальні активи», «цифрові активи» та «ІТ-об'єкти».

Охарактеризовано методи класифікації цифрових активів. Наголошено на особливостях ієрархічного методу класифікації у взаємозв'язку із функціонально-критеріальним методом та фасетного методу. Технологічний критерій розподіляє цифрові активи залежно від технології, за допомогою якої вони працюють (послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання). Цей критерій має складну структуру із великої кількості угруповань (паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання).

5. Досвід правового регулювання цифрових активів у США може слугувати основою для вдосконалення українського законодавства, зокрема щодо трансграничного обороту, що ґрунтується на принципі екстериторіальності. Підходи Європейського Союзу до регулювання цифрових активів здатні стати частиною національного законодавства або міжнародних актів м'якого права, сприяючи гармонізації нормативного регулювання цивільного обороту цифрових активів із законодавством Європейського Союзу у процесі інтеграції України до Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОЧИНИ ІЗ ЦИФРОВИМИ АКТИВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ УКРАЇНИ

2.1. Особливості цивільного обороту в цифровому середовищі

Правове регулювання в новому технологічному середовищі під час використання цифрових технологій є об'єктом наукового інтересу, практичної правотворчої та правозастосовної діяльності. Виділення концептуальних моделей правового регулювання спирається на доктринальний підхід, теоретичну модель, яка проявляється у принциповому підході, доктрині правового регулювання [108, с. 70]. Значення доктрини з метою застосування права проявляється у формуванні стійких поведінкових стереотипів, які дозволяють зробити усвідомлений вибір правової конструкції, правового засобу або способу захисту права [111, с. 243].

Вплив цифрових технологій та цифровізації права на державно-економічні та суспільні відносини в Україні залишається актуальним предметом дискусій юристів та науковців. Можливості цифровізації, використання штучного інтелекту знаходять своє вираження у сферах приватного права, цивільного обороту, у законотворчості та правозастосуванні. Значну роль в українській правовій системі відіграють процеси цифровізації, пов'язані з правовим регулюванням економіки. Для досягнення позитивних результатів передбачається створення сучасного управління соціально-економічною сферою, що відповідає світовим трендам ефективної економіки. Особливого значення набуває виявлення викликів, загроз та можливих негативних наслідків цифровізації української економіки [171, с. 209]. У цьому контексті варто також нагадати, що цифровізація суспільства наразі вийшла з вузького технологічного розуміння та стала глобальним суспільним процесом, усередині якого складаються відповідні відносини, частина з яких є правовими. Ті з них, що

належать до особистих немайнових та майнових, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, регулюються цивільним законодавством згідно із частиною першою статті 1 ЦК України [94, с. 115].

Викладене спонукає відшукати й виокремити специфіку цивільного обороту саме в цифровому середовищі. Дослідження цього аспекту варто розпочати із відповіді на запитання, що таке цивільний оборот у звичному правовому розумінні, підходів до поняття якого є декілька, і вони насправді не характеризуються єдністю. Провідні наукові бачення стосовно цивільного обороту свого часу були виокремлені й узагальнені українським цивілістом В. Л. Яроцьким: 1) цивільний оборот охоплює всю сферу дії цивільного права; 2) у вузькому розумінні під ним слід розуміти цивільно-правове вираження економічного обороту, який опосередковується договірними і недоговірними інститутами зобов'язального права; 3) сукупність цивільно-правових зобов'язань, що виникають із правомірних дій, направлених на передачу майна, виконання робіт, надання послуг, виплату грошей; 4) цивільний оборот є сукупністю правочинів [202, с. 434–435]. У результаті власного дослідження цей науковець формує власне поняття цивільного обороту, під яким розуміє сукупність норм, за допомогою яких здійснюється та забезпечується задоволення різноманітних потреб людини шляхом розподілу праці, обмеженості індивідуальних засобів, сприяння інших людей [202, с. 581].

Інший український дослідник А. С. Сліпченко погоджується із думкою В. Л. Яроцького, але із застереженням, що наведене розуміння може мати місце лише в об'єктивному значенні, оскільки саме таким чином розкриваються поняття, в об'єктивному розумінні, права власності [120, с. 273], права інтелектуальної власності [120, с. 367], зобов'язального права [189, с. 8] тощо. Та навіть у такому значенні, наголошує вчений, це поняття є надто абстрактним, не містить характерних ознак цивільного обороту і не розкриває його сутності, а тому потребує доповнення [159, с. 129].

А. С. Сліпченко під цивільним оборотом розуміє правомірне відчуження або перехід об'єктів цивільного права від однієї особи до іншої. Саме в такому визначенні, на його думку, містяться всі необхідні та достатні ознаки цивільного обороту як правової категорії. Відчуження та перехід вказують на динаміку об'єктів цивільного права, а правомірність – на її юридичне оформлення (на динаміку суб'єктивних прав). Зважаючи ж на те, що кожен з елементів (динаміка об'єктів та динаміка прав) самостійно не містить таких властивостей, які вони утворюють у взаємодії, учений стверджує, що цивільний оборот – це система, що поєднує в одне ціле такі необхідні та достатні елементи, як динаміка об'єктів цивільного права та динаміка суб'єктивних прав на них [159, с. 132]. Розкриваючи сутність досліджуваної категорії, автор робить висновок, що відчуження та перехід є сукупністю прийомів, які дають можливість досягти певної мети. Оскільки певні дії, прийоми, які дають можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось, позначаються терміном «способи» [162, с. 578], то і відчуження та перехід необхідно розуміти як способи цивільного обороту. Своєю чергою, останні потребують юридичного оформлення. Тому правонаступництво, спадкування або інший юридичний порядок є формами цивільного обороту. Вчений підсумовує, що визначення сутності цивільного обороту як певної системи елементів вказує на необхідність проведення подальших наукових досліджень їх змісту та взаємозв'язку. Своєю чергою, виникає потреба у визначенні відмінних ознак таких видів динаміки об'єктів, як відчуження та перехід об'єктів, встановлення юридичних форм таких процесів. Це створить можливість перевірити ефективність норм права, які покликані регулювати цивільний оборот, визначити шляхи їх вдосконалення [159, с. 132]. Ми поділяємо думку А. С. Сліпченка і в межах цього дослідження будемо керуватись узагальненим розумінням цивільного обороту як процесу правомірного відчуження або переходу об'єктів цивільного права від однієї особи до іншої в особливому середовищі – цифровому, що характеризується істотними особливостями.

Так, Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» визначає цифрове середовище як апаратне, програмне забезпечення та будь-яке мережеве підключення, що використовується з метою отримання доступу до цифрового контенту та/або цифрової послуги та забезпечує можливість їх використання споживачем (пункт 10 частини першої статті 2) [143]. Цифрове середовище є складним інформаційно-технічним утворенням, тому в зазначеному Законі йому надано лише технічну характеристику.

Звернення до наукової літератури дає підстави для висновку, що словосполучення «цифрове середовище» не лише ввійшло у звичайну мову, а й починає використовуватися в юридичній лексиці. Цифрове середовище відображає як цифрову форму об'єкта інтелектуальної власності (на противагу традиційній «аналоговій», зокрема письмовій, формі), так і надає новий зміст правам інтелектуальної власності [151, с. 87]. Цифрове середовище – це ширше поняття, ніж мережа Інтернет. Цифрове середовище включає у себе не лише вебсайти (і вебсторінки як складові вебсайтів), а й електронні документи, файли, в тому числі оцифровані об'єкти інтелектуальної власності, які використовуються на відповідних пристроях, що не передбачають паперової форми документообігу (комп'ютери, ноутбуки, планшети, телефони, інші види так званих гаджетів) [170, с. 272].

Цифрове середовище може розглядатися як єдиний складний, комплексний об'єкт цивільних прав. Визначаючи правовий режим цифрового середовища, правникам слід ураховувати, що воно має складну технічну структуру. Кожен елемент цієї структури може розглядатися як самостійний об'єкт цивільних прав. Зокрема, воно складається з таких елементів: 1) інфраструктурне забезпечення (охоплює мережі зв'язку, центри обробки даних, сервери та інші технічні засоби, необхідні для функціонування цифрових продуктів та послуг, програмне забезпечення, цифрова інформація, яка використовується в цифрових продуктах та послугах, наприклад, персональні дані, фінансові дані, мультимедійний контент); 2) цифрові платформи (інтернет-платформи, зокрема вебсайти та мобільні додатки, які дають користувачам змогу купувати товари та

послуги; хмарні платформи, що надають користувачам доступ до програмного забезпечення, даних та інших ресурсів через Інтернет; платформи соціальних мереж); 3) засоби доступу та можливості використовувати цифрове середовище користувачам (фізичним, юридичним особам, державним органам); 4) програмне забезпечення (комп'ютерні програми, бази даних); 5) системи кібербезпеки. Щодо кожного елементу цифрового середовища можуть виникати самотійні відносини (внутрішні організаційні, майнові). Водночас, використовуючи цифрове середовище, у користувача виникають зовнішні відносини щодо доступу та користування, зокрема інтернет-сайтами, вебпорталами, соціальними мережами, мобільними додатками тощо.

Відносини у сфері цифрового середовища мають складну синтетичну правову природу та структуру, як наслідок виникає проблематика щодо визначення джерел правового регулювання цих відносин. Окремі дослідники, враховуючи ці особливості, пропонують створення єдиної правової міжнародної бази для регулювання метавсесвіту (цифрового середовища) [152, с. 226]. Проте наразі в Україні спори щодо відносин, які виникають у цифровому середовищі, розглядаються національними судами, тому доцільним є виокремлення трьох рівнів правового регулювання: міжнародний (базовий); національний (універсальний, зокрема задля захисту суб'єктивних цифрових прав); індивідуальний (локально-казуальний). Системний зв'язок норм усіх рівнів між собою в конкретному випадку вже може формувати певне правове підґрунтя в конкретному юридичному конфлікті (зокрема застосування аналогії), а на майбутнє – сталі системні зв'язки між нормами стануть належними правовими засадами для відповідного комплексного нормативного регулювання [34, с. 262]. Наприклад, акти застосування права, передусім, рішення суду щодо суспільних відносин у цифровому середовищі у механізмі правового регулювання здатні врегульовувати спори і персоніфікувати застосування права щодо захисту порушених прав осіб. Вони мають спиратися на норми права і законодавство, що ефективно регулює суспільні відносини у цифровому середовищі [94, с. 116].

Цифрове середовище є підґрунтям для створення особливого сегмента цивільного обороту – цифрового цивільного обороту. Цифровий цивільний оборот є своєрідною формою прояву нової моделі господарювання, що передбачає проведення реальної промислової політики, що зазначено в Національній економічній стратегії на період до 2030 року [132]. Сукупність нових принципів та методів правового регулювання цивільного обороту з використанням цифрових технологій слугує правовою основою для подальшого формування цифрової економіки в умовах створення нового технологічного середовища та формування нової парадигми розвитку цивільного права [59, с. 310].

Стосовно цього Н. А. Федосенко зауважує, що «цивільно-правова модель регулювання цифрового цивільного обороту є способом регулювання нормами цивільного права відносин щодо виникнення та визнання цифрових прав, розпорядження ними у майновому цивільному обороті, а також формування способів розпорядження суб'єктами цифрового цивільного обороту автентичними цифровими об'єктами цивільного обороту за безпосереднього застосування цифрових технологій. Цивільно-правова модель передбачає застосування на основі загальних принципів цивільного права та спеціальних принципів цифрового обороту всього арсеналу правових засобів цивільного права, включаючи інститути суб'єктивних цивільних прав, цивільно-правового договору, майнової відповідальності, представництва та ін. Концептуально цивільно-правова модель правового регулювання цифрового цивільного обороту базується на незмінному фундаменті класичного цивільного права у його нормативному та доктринальному розумінні, а також включає варіативну частину, виражену у регулюванні нормами окремих законодавчих актів у сфері цифрового майнового обороту» [180, с. 71]. Наведене підкреслює, що цивільно-правова модель регулювання цифрового обороту базується на традиційних цивільно-правових інститутах, але адаптованих до особливостей цифрового середовища. Це дає змогу застосовувати відомі правові механізми до нових, цифрових об'єктів цивільного обороту.

Отже, цифровізація, розвиток штучного інтелекту вплинули на свідомість людей, їх сприйняття реальності поза цифровим простором і в середині нього. Найважливішими факторами підприємницької діяльності та підприємництва стають цифрові технології та послуги, серед яких: Інтернет речей (Internet of things), штучний інтелект та машинне навчання (Artificial intelligence & Deep learning), технології, що ґрунтуються на принципах розподіленого реєстру (Blockchain), «хмарні» комп'ютерні сервіси та обчислення (Cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart everything), сучасні біоінженерні технології (Biotech), системи кібербезпеки (Cybersecurity), соціальні мережі (Facebook, Twitter), цифрові двійники (Digital twins), цифрові технологічні платформи [180, с. 71].

У цифровому цивільному обороті сформувалась самостійна система відносин, яка відрізняється від інших відносин цивільного обороту складом та способом здійснення. Зокрема, у цифровому цивільному обороті спосіб здійснення суб'єктивних прав може обиратися за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем. Тобто за волевиявленням користувача цифрового середовища обирається система дій, яка формується та реалізується відповідною комп'ютерною програмою та іншими елементами цифрового простору. Тому виникає ускладнений правовий режим здійснення цивільних прав у цифровому цивільному обороті, який містить такі складові: 1) правомірні дії учасників щодо відчуження або переходу майнових прав на об'єкти цивільних прав; 2) функціонування інформаційно-технологічної інфраструктури (цифрове середовище); 3) наявність норми щодо регулювання відносин здійснення цивільних прав у цифровому обороті; 4) факт здійснення правомірної дії у цифровому середовищі. Окремо потрібно звернути увагу, що цей оборот може бути реалізований лише завдяки використанню складних об'єктів інтелектуальної власності, зокрема тих, що поєднують комп'ютерні програми, бази даних, музику, об'єкти анімації, фотографій тощо [34, с. 262]. Водночас правове регулювання відносин у цифровому цивільному обороті визначається як нормативно-правовими актами, так і індивідуальним правовим

регулюванням. Останнє є переважним, зокрема, це договори, локальні правила користування відповідними цифровими платформами, технічні стандарти цифрових операцій тощо.

Загалом логічно виокремлювати два типи цифрових відносин, які існують навколо цифрового цивільного обороту: 1) щодо створення та функціонування цифрового цивільного обороту як складної інформаційно-технологічної системи; 2) відносини, що виникають, здійснюються та припиняються в межах та за допомогою цифрового цивільного обороту. Ці відносини різняться за своєю структурою, ураховуючи суб'єктний склад, об'єкти. Щодо першого типу відносин О. Є. Аврамова пропонує їх поділяти на: зовнішні – між бенефіціаром метавсесвіту (цифрового середовища) та його користувачами; внутрішні – відносини щодо управління метавсесвітом та розподілом від нього прибутку. Вчена слушно наголошує, що в цифровому середовищі відбуваються угоди щодо купівлі-продажу певних цифрових об'єктів, що повинно врегульовуватися нормами договірної права [1, с. 130, 131].

Погоджуючись із цією думкою, означимо, що раціонально виокремлювати ще більше відносин, що існують у сфері цифрового цивільного обороту. Так, це відносини: 1) щодо створення та підтримки функціонування цифрового цивільного обороту (правовий режим права інтелектуальної власності); 2) організаційні відносини у сфері бізнес-адміністрування цифрового середовища (корпоративні, трудові відносини, що мають відповідний правовий режим); 3) між користувачем та адміністратором відповідного цифрового середовища (договірне регулювання, з елементами правового режиму захисту персональних даних); 4) відносини між користувачами цифрового простору щодо цифрових активів (складний режим правового регулювання, який може поєднувати правові режими права інтелектуальної власності, немайнових прав, договірної права); 5) захисту суб'єктивних цифрових прав. Наведені суспільні відносини є приватноправовими, тож слід констатувати мінімальний публічний елемент в їх структурі, змісті [34, с. 262, 263].

Окремо необхідно наголосити, що специфіка цифрового обороту полягає в тому, що в ньому можуть виникати та здійснюватися відносини як щодо об'єктів, які мають зв'язок з матеріальним світом, так і стосовно цифрових активів. Таке становище обумовлено тим, що у цифровому середовищі існують як цифрові речі виключно у нематеріальній формі, так і цифрові речі, що корелюються із відповідними матеріальними речами, а у цифровому середовищі вони існують в оцифрованому вигляді. На таку специфіку звертають увагу окремі дослідники, зокрема, укладення цивільно-правового договору в цифровому середовищі створює особливий правовий режим цивільних правовідносин, які виникають, змінюються або припиняються саме в цьому середовищі. При цьому позитивний ефект від електронного договору споживач отримує в реальному, матеріальному світі, оскільки товар чи послуга мають відповідну об'єктивну форму [172, с. 178].

Цифрові активи можуть визначатися як: 1) цифрові активи, що мають кореляцію із об'єктами матеріального світу, внаслідок їх цифровізації; 2) цифрові електронні документи; 3) особисті немайнові блага, що мають цифрову форму; 4) незалежний цифровий актив [31, с. 339]. Ці активи можуть постійно розташовуватися виключно в цифровому середовищі, а їх позитивний ефект може полягати в забезпеченні як матеріальних, так і його психоемоційних потреб та інтересів суб'єкта. Тому доцільно виокремлювати такі групи відносин щодо об'єктів у цифровому цивільному обороті: 1) відносини щодо цифрових активів, які існують виключно у цифровій формі; 2) відносини навколо цифрових активів, що мають кореляцію із об'єктами матеріального світу, внаслідок їх цифровізації; 3) відносини щодо цифрових електронних документів; 4) відносини щодо немайнових благ, що мають цифрову форму.

Здійснення суб'єктивних цивільних прав у цивільному цифровому обороті є можливим за допомогою таких інформаційно-технологічних систем, як: електронна комерція (e-commerce) (Amazon, Rozetka тощо); онлайн-платежі та банкінг (цифрові фінансові платформи для здійснення фінансових транзакцій,

зокрема мобільні додатки банків, системи онлайн-платежів (PayPal, Stripe), криптовалюти та інші фінансові технології); цифровий маркетинг (відбувається за допомогою інтернет-платформ для просування товарів і послуг через соціальні мережі, пошукові системи, електронну пошту та інші канали (Google Ads, Facebook Ads); хмарні технології (застосування цифрового середовища для зберігання, обробки цифрових активів у таких системах, як Google Cloud, Amazon Web Services, Microsoft Azure); соціальні мережі та контент (Facebook, Instagram, Twitter, TikTok); онлайн-освіта; електронна медична система; віртуальна та доповнена реальність (AR та VR) (використання технологій для створення інтерактивних цифрових світів або доповнення реального світу цифровими елементами (ігри, тренування, освіта). Вони існують із використанням цифрового середовища та штучного інтелекту.

В умовах глобальної економіки та кризової ситуації електронна комерція стала одним із найважливіших компонентів, міцним каталізатором економічного розвитку та ефективним маркетинговим інструментом у сучасних нестабільних ринкових умовах [175, с. 99]. На думку дослідників-економістів, під електронною комерцією варто розуміти ефективну форму бізнес-процесу, в якому взаємодія між учасниками реалізується з використанням сучасних інформаційних технологій та комунікаційних засобів відповідно до їхніх потреб [14, с. 56]. З огляду на наведене електронна комерція є процесом щодо переходу цивільних прав та обов'язків на об'єкти цивільних прав. Водночас електронна комерція є складовою цифрової економіки та однією із форм цифрового цивільного обороту.

Суспільні відносини, що виникають у сфері електронної комерції, урегульовані Законом України «Про електронну комерцію» [129]. Згідно з пунктом 1 частини першої статті 3 зазначеного Закону «електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки

майнового характеру» [129]. Наведене визначення є правовою дефініцією, проаналізувавши яку можна виокремити ознаки електронної комерції: 1) є системою майнових відносин; 2) в її межах відбувається динаміка переходу суб'єктивних прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого; 3) врегульовуються відносини щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків у цій системі відповідними правочинами; 4) побудова відносин відбувається дистанційно; 5) здійснення майнових прав відбувається за допомогою інформаційно-комунікаційних систем.

Особливість відносин електронної комерції має прояв у складі її суб'єктів. Відповідно до пункту 15 частини першої статті 3 Закону України «Про електронну комерцію» суб'єкт електронної комерції – суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми, що реалізує товари, виконує роботи, надає послуги з використанням інформаційно-комунікаційних систем, або особа, яка придбаває, замовляє, використовує зазначені товари, роботи, послуги шляхом вчинення електронного правочину. До цих суб'єктів належать: продавець (виконавець, постачальник) товарів, робіт, послуг в електронній комерції; покупець (замовник, споживач) товарів, робіт, послуг у сфері електронної комерції; постачальник послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції (розділ II Закону України «Про електронну комерцію» [129]. Особливість суб'єктного складу правовідносин у цифровому цивільному обороті полягає в тому, що, крім контрагентів відповідного правочину, обов'язкову участь у відносинах бере особливий учасник – постачальник послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції.

Наявність такого суб'єкта правовідносин електронної комерції, як постачальник послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції, потребує визначення його правового статусу. Так, він не є стороною електронного правочину, предметом якого є товари, роботи або послуги, інші ніж послуги проміжного характеру в інформаційній сфері (реєстрація доменних імен або IP-адрес, присвоєння інших мережевих ідентифікаторів, фіксація часу відправлення / надходження електронного повідомлення, надання доступу до

мережі Інтернет та інших інформаційно-комунікаційних систем тощо), і не несе відповідальності за зміст переданої чи отриманої інформації та за шкоду, завдану внаслідок використання результатів таких послуг, за умови, що він не є ініціатором передачі такої інформації, не обирає її одержувача та не може змінити її зміст (частина четверта статті 9 Закону України «Про електронну комерцію») [129]. До числа постачальників послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції належать лише постачальники електронних комунікаційних послуг (колишні провайдери), оператори і постачальники електронних комунікаційних мереж до їх числа не входять [85, с. 29]. Обов'язки постачальника послуг полягають у забезпеченні прямого, простого та стабільного доступу до необхідної інформації про себе, програму тренінгів (курсів) та графік їх проведення, умови одержання послуги (зміст послуги), вартість послуги та умови її оплати. Щодо прав, постачальник послуг має право вимагати від іншої сторони відомості, без яких укладення та виконання зобов'язань за електронним договором неможливе [10, с. 81].

Отже, постачальник послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції – це допоміжний суб'єкт, який надає послуги щодо можливостей використання цифрового середовища. Він забезпечує технічну інфраструктуру для здійснення електронних транзакцій, але не є безпосереднім учасником купівлі-продажу товарів чи послуг.

Ураховуючи його функціональне призначення у сфері цифрового цивільного обороту, можна стверджувати, що правочини у межах електронної комерції має два рівня відносин: 1) відносини між продавцем та покупцем; 2) відносини між продавцем, покупцем та постачальником послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції. Останні відносини за своєю природою є організаційними правовідносинами у сфері електронної комерції. Отже, правовідносини у сфері електронної комерції можуть бути майновими та організаційними.

Особливість електронної комерції полягає в формі здійснення суб'єктивних прав та обов'язків, що відбуваються в інформаційно-

комунікаційних системах. Може здійснюватися за допомогою штучного інтелекту. Поняття інформаційно-комунікаційної системи визначено в абзаці дев'ятому частини першої статті 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» – сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [134]. З огляду на це здійснення суб'єктивних цивільних прав та виконання обов'язків у інформаційно-комунікаційних системах, у технічному аспекті, характеризується як операція з обробки інформації. Водночас правовий аспект таких дій передбачає здійснення суб'єктивного права, виконання юридичного обов'язку в цифровому середовищі, що не має матеріального вигляду дій у звичному цивільному обороті. Це має прояв у смарт-контрактах. Наприклад, виокремлюють такі етапи «створення» смарт-договору: 1) оформлення домовленості в електронній формі, яка візуально може бути сприйнята сторонами (протокол); 2) компіляція у програмний код; 3) опублікування у блокчейні Ethereum або іншій системі [13, с. 16].

У юридичних джерелах наголошено, що завдяки новим цифровим технологіям формується нове середовище цивільно-правового регулювання, яке представляє технологічний фундамент для цивільно-правового регулювання цифрових прав, цифрового цивільного обороту, цифрових суб'єктів і об'єктів, формування нових цивільних правовідносин [111, с. 203]. У сучасних умовах розвитку цифрових відносин частиною цифрового цивільного обороту стали соціальні мережі, зокрема Facebook, YouTube, WhatsApp, Instagram тощо. Поширення відносин цивільного обороту в соціальних мережах обумовлено їх організаційно-технічними можливостями: охоплення широкої аудиторії, дистанційність (транскордонність як незалежність до територіальної прив'язки; низькі витрати; доступність для кожної особи (фізичної, юридичної, державних органів); наявність цільової аудиторії; простота в побудові відносин. За допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у соціальних мережах можна укласти, зокрема, договори купівлі-продажу, ліцензійний договір, надавати цифрові послуги тощо. Водночас саме сегмент соціальних мереж стає

майданчиком для порушення цивільних прав та інтересів. Так, практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), судів України свідчить про формування справ, пов'язаних із захистом честі, гідності, ділової репутації після поширення відео, постів та коментарів на сторінках у Facebook та на платформі YouTubeUA в мережі Інтернет. Через це виникає питання щодо відшкодування матеріальної, моральної шкоди. Це стосується і випадків порушення договірних зобов'язань, що виникли та здійснювались за допомогою платформи соціальної мережі.

Цифровий цивільний оборот у соціальних мережах є частиною електронної комерції, адже для електронної комерції в соціальних мережах властиві дистанційність, анонімність, наявність публічної оферти. Викладене спонукає запропонувати застосування правового режиму електронної комерції до врегулювання відносин цифрового цивільного обороту в соціальних мережах.

Так, за останній час спостерігається стрімке зростання обсягів правочинів в онлайн-банкінгу. Поряд із цим терміном у юридичній літературі використовуються також такі визначення, як інтернет-банкінг, електронний банкінг. Незважаючи на різні підходи до термінології, ці поняття зводяться до розуміння правовідносини між банком та клієнтом, що складаються щодо використання систем дистанційного банківського обслуговування [60, с. 124]. Інтернет-банкінг та мобільний банкінг нині є невіддільною частиною функціонування української банківської системи [17]. Можливість використання системи електронних платежів визначена в Положенні про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 29 липня 2022 року № 164 [133]. Цим Положенням врегульовані відносини щодо здійснення платіжних операцій у цифровому цивільному обороті. Крім того, в Положенні встановлено визначення віртуального платіжного терміналу, еквайрингу платіжних інструментів, електронного платіжного засобу тощо. У пункті 6 зазначеного Положення встановлено правило, що на території України використовуються платіжні інструменти, емітовані емітентами (резидентами та

нерезидентами), включаючи емітовані учасниками внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем [133]. Встановлення правил щодо еквайрингу платіжних інструментів є одним із кроків становлення цифрового цивільного обороту в Україні та інтеграції фінансових цифрових відносин з іншими цифровими сервісами, такими як соціальні мережі, месенджери та маркетплейси.

Ще одним сегментом цифрового цивільного обороту є віртуальне середовище, зокрема віртуальна (VR) та додаткова реальність (AR), що створюється зокрема і за допомогою штучного інтелекту. Віртуальна реальність – це технологія, яка побудована на зворотному зв'язку між людиною та синтезованим комп'ютерним світом, а також спосіб, який дозволяє візуалізувати цифровий світ, маніпулює та взаємодіє з ним [12, с. 447]. На сьогодні навколо віртуальної та додаткової реальності бурхливо формуються нові цифрові відносини, зокрема щодо набуття майнових прав на цифрові активи. Так, на світовому ринку AR та VR очікується, що цей ринок зростатиме з річним темпом 9,20 % (CAGR 2024–2029), у результаті прогнозований обсяг ринку становитиме 58,1 млрд євро до 2029 року. Найбільшим сегментом ринку AR та VR є програмне забезпечення AR, яке очікується досягти обсягу ринку в 12,0 млрд євро у 2024 році [208]. Ураховуючи активний розвиток цифрового цивільного обороту в цій сфері, варто означити, що виникає потреба в наукових розвідках щодо розроблення правових засад здійснення цифрових відносин у середовищі AR та VR. Водночас необхідно враховувати, що об'єктами відносин у цифровому обороті в AR та VR може бути: 1) цілісний об'єкт віртуальної, додаткової реальності як єдиної, неподільної цифрової платформи; 2) доступ до використання AR та VR; 3) користування AR та VR; 4) окремі цифрові активи AR та VR (програмне забезпечення, бази даних, віртуальні синтетичні об'єкти, створені для використання відповідного середовища AR та VR).

Узагальнюючи дослідження, здійснене у цьому підрозділі дисертаційної роботи, вважаємо за доцільне запропонувати такі висновки.

Цивільний оборот у цифровому середовищі має власні особливості, що дозволяє виокремлювати фактично сформовану самостійну правову дефініцію цифровий цивільний оборот. Цифровий цивільний оборот – це сукупність правовідносин щодо вчинення дій суб'єктів цього обороту щодо правомірного набуття, відчуження об'єктів, розташованих у цифровому середовищі, виконання робіт, надання послуг, спрямованих на здійснення їх суб'єктивних прав та виконання обов'язків з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Його функціонування дає можливість вчиняти дії у цифровому середовищі (цифровий правочин). Сучасними формами цифрового цивільного обороту є такі цифрові системи, як електронна комерція; онлайн-платежі та інтернет-банкінг; цифровий маркетинг, що відбувається на цифрових платформах пошукових систем; хмарні технології, які дають змогу надавати цифрові послуги; соціальні мережі та контент; онлайн-освіта; електронна медична система; віртуальна та доповнена реальність (AR та VR). Форми цифрового цивільного обороту є динамічним явищем, що може змінюватися залежно від розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Особливість здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків у цифровому цивільному обороті обумовлено тим, що відносини в ньому вчиняються дистанційно, в певних випадках анонімно, поза територіальним розміщенням суб'єктів та територіальної юрисдикції (принцип екстериторіальності), з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Виокремлено таку характеристику цифрового цивільного обороту:

- 1) є системою майнових відносин щодо правомірного набуття, відчуження об'єктів, розташованих у цифровому середовищі, надання цифрових послуг;
- 2) у його межах відбувається динаміка переходу суб'єктивних прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого;
- 3) вчинення правомірних дій відбувається дистанційно;
- 4) здійснення суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків відбувається за допомогою інформаційно-комунікаційних систем;
- 5) має особливість суб'єктного складу, що має прояв у наявності обов'язкового додаткового суб'єкта – постачальника послуг

проміжного характеру; 6) для використання платформ цифрового цивільного обороту необхідно мати правомірний доступ до його використання, що є елементом правомірності правочину в цифровому середовищі; 7) наявність майнових відносин (між продавцем та покупцем), організаційних відносин (між продавцем, покупцем та постачальником послуг проміжного характеру).

2.2. Поняття та види правочинів із цифровими активами у цивільному цифровому обороті

Правочини з цифровими активами у цифровому середовищі мають особливості, що відрізняють їх від звичайних правочинів у цивільному обороті. Це обумовлено правовою природою цифрових активів, існування їх виключно у цифровій нематеріальній формі, сфери використання цифрового активу, складу учасників цифрових відносин. Крім того, специфіка правочинів із цифровими активами залежить і від виду цифрового активу. Так, необхідно, виокремлювати правочини щодо цифрових активів, які мають кореляцію із об'єктами матеріального світу, внаслідок їх цифровізації; електронних документів; елементів цифрової ідентичності (що можуть бути предметом правочину, зокрема ігровий профіль); цифрових грошей тощо [35, с. 103].

Можливість вчинення правочинів із цифровими активами обумовлено їх здатністю до оборотоздатності. Об'єкт цивільних прав може бути предметом цивільного обороту лише за наявності здатності бути предметом цивільно-правових правочинів, тобто купуватися, продаватися, мінятися, даруватися тощо. Правила оборотоздатності об'єктів цивільних прав закріплено у статті 178 ЦК України. Зокрема, об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином. При цьому об'єкти цивільних прав можуть поділятися на: 1) об'єкти, вільні в цивільному обороті; 2) об'єкти, вилучені з цивільного обороту; 3) об'єкти, обмежено оборотоздатні;

4) об'єкти цивільних прав, що можуть належати лише певним учасникам обороту, які встановлюються законом [191]. Залежно від властивості оборотоздатності об'єкта визначається його економічна цінність, доступність, можливість використання в різних сферах, правила цивільного обороту. Це простежується на прикладі цифрових активів, права на які можуть набуватися у цифровому середовищі.

Оборотоздатність об'єкта впливає і на правочини щодо нього, тому в юридичній літературі цьому питанню приділяється особлива наукова увага. На думку В. Л. Скрипник, оборотоздатність об'єктів – це природні та юридична властивість, що спрямована на зміну права володільця такого об'єкта [156, с. 195]. Цифрові активи цілком відповідають цій характеристиці, за винятком випадків, коли їхня ідентичність закріплена на законодавчому рівні.

Аналізуючи інші наукові праці, зосередимо увагу на дослідженні С. О. Сліпченко, у якому виокремлено низку універсальних ознак оборотоздатності об'єктів цивільних прав, що цілком є застосовними до цифрових активів. Серед них: корисність, тобто здатність задовольняти потреби суб'єкта (споживча вартість, цінність); доступність для володіння; визначеність (відособленість); об'єктивованість; від'ємність об'єкта від суб'єкта та здатність бути наданим однією особою іншій; здатність бути оціненим у грошах [160, с. 134]. Наведені ознаки при дослідженні цифрових активів проявляються в такий спосіб: 1) корисність: цифрові активи, як і будь-які інші об'єкти цивільних прав, мають певне призначення та здатні задовольняти різноманітні потреби суб'єктів цивільних прав, зокрема майнові та немайнові); 2) доступність для володіння (цифрові активи не мають обмеження щодо їх володіння, а можуть належати різним суб'єктам, що є характерною ознакою оборотоздатних речей); 3) визначеність (кожен цифровий актив має свої унікальні характеристики, що дозволяють його ідентифікувати та відрізнити від інших); 4) об'єктивність (існування цифрового активу не залежить від суб'єктивних факторів, а визначається об'єктивними критеріями, зокрема його існування у цифровій формі та цифровому середовищі); 5) від'ємність:

(цифровий актив може бути відокремлений від його володільця та переданий іншій особі); б) грошова оцінка (цифровим активам можна надати певну грошову вартість як нематеріальному активу, що є важливою умовою їх оборотоздатності). Ураховуючи наведене, можна стверджувати, що цифрові активи задовольняють усім основним критеріям оборотоздатності, визначеним цивільним правом. Водночас цифрові активи – це нематеріальні активи, що існують у формі електронних записів, зберігаються у цифровому форматі і можуть використовуватися для різноманітних майнових та немайнових цілей за допомогою технології блокчейну або інших систем розподіленого реєстру [33, с. 213].

Окремо підкреслимо таку особливість оборотоздатності цифрових активів, як їх об'єктивність. Ця ознака має важливе юридичне значення, оскільки об'єктивне існування цифрового активу в матеріальному світі є можливим лише у цифровій формі. Тому правочини щодо них укладаються переважно в цифровому середовищі. Сучасні юридичні дослідження вказують на необхідність виокремлення окремого сегмента обороту – цифрового цивільного обороту. Ця сфера охоплює правовідносини, що виникають навколо нематеріальних цифрових об'єктів та їхніх цифрових прав. Так, М. В. Парасюк наголошує, що цифровий цивільний оборот має самостійний предмет для правового регулювання – сфера цифрового цивільного обороту цифрових прав на нематеріальні цифрові об'єкти, майнові правовідносини в цифровій реальності, що базується на принципах технологічної нейтральності, анонімної автентифікації, цифрової безпеки персональних даних, криптошифрування способу передачі даних, стійкості цифрового обороту, забезпечення інформаційної безпеки цифрового обороту [111, с. 245].

Проаналізувавши наведені засади, можна виокремити такі засади правочинів щодо цифрових активів у цифровому середовищі:

1) правові засади: законність; доступність; анонімність (збереження конфіденційності учасників правовідносин через анонімну автентифікацію); захист персональних даних (може здійснюватися за допомогою

криптографічних методів, збереження цілісності даних); безпека (захист цифрового обороту від кіберзагроз та забезпечення безперебійної роботи систем; конфіденційність правочину);

2) технологічні засади: технологічна нейтральність (правове регулювання має бути достатньо широким, щоб охопити нові технології та інновації); криптографічний захист (використання надійних методів шифрування для забезпечення безпеки транзакцій та захисту персональних даних); стійкість систем (розроблення стійких до кібератак систем, що гарантують безперебійну роботу цифрових ринків).

Оборотоздатність цифрових активів дає змогу стверджувати про існування особливостей правочинів із цифровими активами. Ці особливості зумовлені переважно цифровою природою таких активів, їхньою децентралізованою структурою та швидкістю обороту. Відповідно до частини першої статті 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [191]. Як слушно зазначає Ю. М. Юркевич, в умовах розвитку економічних процесів та сучасних технологій будуть удосконалюватися способи вчинення правочинів, вимоги щодо їх форми, а відтак важливим у перспективі видається оновлення підходів щодо способів захисту прав та інтересів їх учасників [199, с. 256]. Проаналізувавши наведений підхід, можна виділити такі сучасні тенденції розвитку інституту правочину: динаміка правочинів (сучасні технології створюють нові можливості для укладення правочинів задля швидкості та доступності цивільного обороту); трансформація форм правочинів (продовжують формуватися нові способи фіксації волевиявлення сторін, такі як електронний підпис, блокчейн тощо). Нові вектори інституції правочинів висувають такі науково-практичні питання: необхідність адаптації законодавства щодо своєчасного та адекватного правового регулювання цифрових відносин, насамперед розроблення нових механізмів захисту суб'єктивних прав та інтересів у цифровому середовищі.

Загально визнаним є те, що правочин – один із найпоширеніших механізмів цивільно-правового регулювання та належить до найважливіших юридичних підстав виникнення, зміни й припинення цивільних правовідносин [77, с. 8]. Правочин може визначатися як: 1) свідома та вольова дія особи, спрямована на створення, зміну або припинення її суб'єктивних прав та обов'язків; 2) юридичний факт, який має прояв у формі волевиявлення, що має на меті виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків; 3) юридично значуще волевиявлення особи, спрямоване на зміну її цивільного стану. І. Є. Якубівський визначає правочин як юридичний факт, спрямований на настання цивільно-правових наслідків, на які була спрямована воля сторін [201, с. 131].

Звернемо увагу, що змістовне поняття правочину, його ознаки є предметом аналізу і в судовій практиці. Зокрема, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду в ухвалі від 19 лютого 2024 року у справі № 336/6023/20 зазначив, що правочин є юридичним фактом; на момент вчинення правочин перевіряється на те, чи він відповідає, зокрема, вимогам щодо його дійсності, яка форма встановлена законом щодо правочину чи договору; правочин має футороспективний характер [178]. Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 2 жовтня 2019 року у справі № 215/19/19 охарактеризував правочин, виходячи із змістом статті 217 ЦК України, та підкреслив, що дії учасників цивільних правовідносин мають відповідати певному стандарту поведінки та характеризуватись чесністю, відкритістю та повагою до інтересів іншої сторони чи сторін договору [119].

Узагальнюючи наведене, зауважимо, що ознаки правочину мають такі характеристики: 1) правочин є результатом свідомого та вольового рішення особи, тобто він не може бути випадковим або автоматичним; 2) правочин має юридичні наслідки, які визначені законом; 3) правочин є юридичним фактом; 4) на момент вчинення правочин перевіряється на відповідність вимогам щодо його дійсності; 5) правочин має футороспективний характер, тобто

спрямований на створення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків;

б) при вчиненні правочину сторони повинні дотримуватися певних стандартів поведінки, таких як чесність, відкритість і повага до інтересів інших сторін.

Різновидом правочину є цифровий правочин. У законодавстві України закріплено визначення електронного правочину. Вважаємо, що цифровий та електронний правочини є тотожними правовими категоріями. Відповідно до пункту 7 частини першої статті 3 Закону України «Про електронну комерцію» електронний правочин – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-комунікаційних систем [129].

Цифровий (електронний) правочин – це правочин, у якому волевиявлення та хоча б одна із суттєвих дій (укладення, зміна, розірвання) здійснюється з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У юридичній літературі підкреслено, що відмінність традиційних від електронних правочинів полягає у: 1) способі зв'язку між сторонами на етапі вчинення правочину; 2) способі виконання, незважаючи на способи вчинення правочину; 3) способах отримання інформації, що використовується сторонами на відстані, тобто в способі отримання інформації про сторону правочину, зміст правочину і спосіб його виконання, ризики сторін, що виникають при виконанні електронних правочинів [51, с. 85].

Погоджуючись із наведеним, вважаємо за доцільне додати, що відмінною рисою цифрового / електронного правочину є можливість його укладення без необхідності фізичної присутності сторін. Це забезпечується наявністю електронного документообороту та засобів електронного підпису. На відміну від традиційних правочинів, що укладаються в письмовій або усній формі, цифровий правочин передбачає використання електронних засобів для фіксації волевиявлення сторін. Для цього виду правочину властиві такі ознаки: 1) цифрова / електронна форма (ці правочини укладаються в електронній формі, зокрема за допомогою комп'ютерів, смартфонів та інших електронних пристроїв); 2) допускається відсутність паперового носія; 3) укладання

правочину в цифровому середовищі за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів та пристроїв; 4) прискорений процес укладання (цифрові правочини можуть укладатися значно швидше, ніж традиційні, завдяки автоматизації багатьох процесів); 5) дистанційність / транскордонність (цифрове середовище не має прив'язки до території певної держави, що сприяє розвитку міжнародної електронної комерції).

Цифрові правочини вже є предметом розгляду та дослідження в судових інстанціях. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в ухвалі від 2 травня 2023 року у справі № 910/8378/22 встановив, що позовні вимоги обґрунтовані тим, що між сторонами 17 червня 2019 року було укладено договір у простій формі, у цифровому форматі, шляхом створення єдиного файлу на хмарному сховищі Google-Диск, яким сторони погодили створення, розвиток та підтримку функціонування своїх бізнесів, внесення вкладу тощо. Позивачі зазначили, що в подальшому в період із січня – березня 2022 року позивач 1 помилково перерахував відповідачу 1 на його електронний гаманець 970 000,00 USDT (токенізований долар), що еквівалентно 970 000,00 доларів США, підстави для утримання яких у відповідача 1 відсутні, а тому мають бути повернуті як безпідставно набуті [177]. Вивчення матеріалів цієї справи дає підстави для таких зауваг: суд, встановивши факт укладення між сторонами договору в цифровому середовищі, шляхом посилання на створенням єдиного файлу на хмарному сховищі Google-Диск. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 3 Закону України «Про електронну комерцію»: електронний договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі [129]. Згідно із частиною першою статті 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі; в абзаці другому частини другої статті 639 ЦК України визначено, що якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі [191]. Отже, фактично законодавець прирівнює письмову та

електронну форми правочину. Водночас цифрова форма має особливості щодо фіксації волевиявлення, даних, умов правочину. Крім того, електронна форма правочину обумовлена й тим, що і оферта, і акцепт направляються сторонами електронного договору в електронній формі [58, с. 38]. Звернемо увагу, що у статті 7 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» встановлено особливість електронної довірчої послуги: «правочини, що підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації у випадках, встановлених законом, вчиняються в електронній формі виключно із застосуванням кваліфікованих електронних довірчих послуг» (пункт 6) [129]. Отже, правочини в електронній формі можуть бути вчинені за допомогою використання кваліфікованого електронного підпису чи печатки.

Певні дослідники вважають цифрову та електронну форми договору окремою формою правочину. З цього приводу В. І. Мелікова пропонує: визнати електронну форму договору окремою формою правочину; розподілити електронні угоди на угоди, укладені за допомогою мережі Інтернет з використанням будь-яких доступних технічних засобів (заповнення форми в браузері / листування електронною поштою / використання месенджерів або мобільних додатків), та укладені за допомогою мережі Інтернет з обов'язковим використанням електронного підпису; залишити чинними норми, які прирівнюють електронну форму до письмової форми правочину, але лише тоді, коли правочин підписано у відповідний спосіб, визначений законом [86, с. 36]. На наше переконання, пропозиція В. І. Мелікової сприятиме подальшому розвитку електронної комерції в Україні та забезпечить ефективніший захист прав учасників цифрових відносин. Корисність цієї пропозиції полягає у відповідності сучасним тенденціям розвитку цифрової економіки та впливає на утворення більш гнучкого правового регулювання цифрових відносин. Водночас варто враховувати, що фактично учасники цифрового цивільного обороту можуть укласти й усні цифрові правочини, зокрема за допомогою хмарних технологій. Ці технології дозволяють здійснювати правочини в режимі реального часу, навіть якщо сторони перебувають у територіально різних

містах, зокрема за допомогою таких комунікаційних платформи для голосових та відео дзвінків як Skype, Zoom, Teams тощо. У такому разі сторони можуть усно визначати умови правочинів. Проте укладання усних цифрових правочинів потребує подальших наукових розвідок для визначення особливостей правової регламентації.

На думку Р. М. Гейнц, електронна форма правочину не може ототожнюватися з письмовою формою правочину, але у правових наслідках може прирівнюватися до неї. Суть цього підходу полягає в тому, що існує фіксація умов договору, яка має два прояви – паперовий та електронний документи, які повинні бути вчинені з дотриманням вимоги про наявність підпису сторони (сторін), які його вчинили [18, с. 378]. Загалом позиція Р. М. Гейнц свідчить про прагнення віднайти баланс між гнучкістю електронного документообігу та забезпеченням юридичної визначеності правовідносин, що виникли між суб'єктами права.

В. І. Крат, спираючись на судову практику, наголошує, що під формою договору (правочину) розуміється спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксацію. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності [42].

Узагальнюючи наведене, вважаємо за доцільне виокремлювати цифрову / електронну форми правочину як самостійну форму правочину. Водночас можна виокремлювати письмову цифрову форми та усні цифрові правочини, зокрема за допомогою хмарних технологій. Українське суспільство вже має досвід проведення переговорів, заходів у режимі онлайн, тому і процедура укладання правочину може відбуватися в усній формі. В такому разі достатньо вираження волі сторін у доступній для розуміння формі. Наприклад, це може бути електронний лист, повідомлення в месенджері або запис у чаті. Якщо правочин був укладений в усний спосіб, подальша комунікація (електронні листи, чати) може містити важливі деталі, які підтверджують досягнуті домовленості.

Письмова форма цифрового та електронного правочину означає, що договір оформлюється як електронний документ, який підписується кваліфікованим електронним підписом, що надає електронному документу юридичної сили, рівної паперовому документу, підписаному власноруч. Відсутність електронного підпису на документі суб'єкта підприємництва унеможлиблює ідентифікацію відправника повідомлення, зміст такого документа не захищений від внесення правок та виправлення. Тому електронний документ без електронного підпису не може розглядатись судом як доказ [15, с. 31, 32]. Отже, електронний підпис є невід'ємною частиною забезпечення юридичної сили цифрових / електронних правочинів. Підкреслимо й те, що Велика Палата Верховного Суду в постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц визначила, що підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію [70]. Отже, підпис слугує формальним підтвердженням волевиявлення сторін та їхньої згоди з умовами договору. Зокрема, це правило поширюється і на правочини у цифровому середовищі.

Правочини у цифровому середовищі мають особливості класифікації. Так, у юридичних джерелах виокремлюють класифікацію електронних правочинів за критерієм учасників електронних правочинів: 1) електронні правочини, укладені між підприємствами (B2B), до них належить електронний обмін товарами, послугами або інформацією між підприємствами; 2) електронні правочини, укладені між підприємством та клієнтом (фізичною особою) business-to-consumer (B2C); 3) електронні правочини, укладені між споживачами (C2C); 4) електронні правочини, укладені між споживачем та підприємством consumer-to-business (C2B) (споживач укладає договір з підприємством та продає йому свої продукти й послуги через мережу Інтернет; 5) електронні правочини, пов'язані з бізнес-адмініструванням (B2A); 6) електронні правочини між споживачем та державою (C2A) належать до

транзакцій, що проводяться онлайн між окремими споживачами та державною адміністрацією або державними органами [24, с. 122]. Наведена класифікація електронних правочинів за критерієм учасників є доволі вичерпною та відображає різноманітність електронних взаємодій у сучасному світі.

Загалом можна виокремлювати такі види правочинів, що здійснюються в цифровому середовищі: електронні договори; електронні платежі. Електронний договір – це правочин, укладений в електронній формі, яка визначає права та обов'язки сторін у цифровому середовищі. Він є різновидом електронного правочину. Договірні відносини у цифровому середовищі мають певні особливості, зокрема, продавець (виконавець, постачальник) товарів, робіт, послуг в електронній комерції під час своєї діяльності та у разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити прямий, простий, стабільний доступ інших учасників відносин у сфері електронної комерції до певного виду інформації щодо правового статусу особи, яка виступає продавцем, якості товару тощо. Укладатися договір може шляхом обміну електронних повідомлень (оферта та акцепт) [34 с. 263]. За сучасних умов електронні договори зручні як для продавця (більш ефективно використання ресурсів, оскільки непотрібним є фактичне розміщення в конкретній місцевості; наявність більших ринків збуту, оскільки можливим є використання поштового та інших способів збуту продукції; конкуренція між виробниками, оскільки електронна комерція дозволяє швидко реагувати на запити продавця), так і для покупця (економія часу, адже можливість замовлення товарів через інформаційні та телекомунікаційні мережі можливе в будь-який час доби; використання зручних способів оплати) [51, с. 86].

Особливість електронного договору має прояв як у порядку його укладання, так і в його умовах. Цей договір може містити істотні умови, що визначені ЦК України, та інформацію про: технологію (порядок) укладення договору; порядок створення та накладання електронних підписів сторонами договору; можливість та порядок внесення змін до умов договору; спосіб та порядок прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепту); технічні

засоби ідентифікації сторони та інші умови, передбачені частиною другою статті 11 Закону України «Про електронну комерцію» [129]. Отже, електронні договори мають передбачати особливі умови: порядок обміну електронними документами та їхній юридичний статус у цифровому середовищі; способи набуття, зміни та припинення цивільних прав та набуття юридичних обов'язків за допомогою інформаційних технологій; процедури електронної ідентифікації сторін, які беруть участь у договорі; порядок внесення змін до електронних договорів тощо.

Підкреслимо, що додаткова необхідність урегулювання договірних відносин у цифровому цивільному обороті обумовлена їх специфікою – набуття суб'єктивних прав відбувається в нематеріальному середовищі, штучно створеному для суспільного спілкування, зокрема у сфері комерції. При цьому не завжди у сфері електронної комерції відбуваються переговори в звичному розумінні, оскільки цифрове середовище більш розраховано на спілкування на відстані, а тому контрагенти існують переважно у вигляді віртуальних осіб, які мають відповідну цифрову ідентифікацію [172, с. 178].

Поширення електронних договорів призводить до їх використання у різних сферах. Так, В. С. Мілаш виокремлює: договори між суб'єктами підприємницької діяльності (зокрема, ці електронні договори можуть укладатися з використанням конкурентних процедур, проведення яких забезпечують електронні торгові системи та електронні торговельні майданчики (спеціалізовані вебсайти категорії B2B); споживчі договори (укладаються в мережі Інтернет та використовуються переважно як засіб комунікації, що не відображається на формі договорів, які в більшості випадків укладаються шляхом публічної електронної оферти та її прийняття споживачем); зовнішньоекономічні договори [90, с. 36]. Наведене ще раз підкреслює, що універсальність та гнучкість електронних договорів дають змогу їх використовувати в усіх сферах господарства та особистого споживання.

За допомогою конструкції електронного договору можуть укладатися договори щодо надання цифрових послуг. Це послуги, що дають споживачу можливість створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги (пункт 9 частини першої статті 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги») [143]. До цифрових послуг можуть належати послуги у сфері хостинг-файлів (наприклад, Dropbox, Google Drive), обробки текстів (Google Docs, Microsoft Word), ігри (онлайн-ігри, мобільні ігри), хмарні обчислення (Amazon Web Services, Microsoft Azure), соціальні мережі (Facebook, Instagram). Найбільш поширеним договором у цій сфері є ліцензійний договір, який дозволяє отримати доступ до використання цифрових платформ задля укладання правочинів у цифровому середовищі. Отримання ліцензії є передумовою правомірного укладання правочинів у цифровому середовищі.

Останнім часом поширюються електронні платежі, тобто платежі, що здійснюються в цифровому середовищі. Електронний платіж може бути частиною розрахунків за електронним договором. Це електронний переказ грошей, який став поширеним між суб'єктами цивільного обороту. Він є переказом з одного банківського рахунку на іншій за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Одним із прикладів електронних платежів є використання електронних гаманців. У пункті 12 частини першої статті 1 Закону України «Про платіжні послуги» встановлено, що електронний гаманець – обліковий запис для обліку, зберігання електронних грошей та здійснення операцій з ними. Платіжна операція з використанням електронних грошей вважається завершеною в момент зарахування суми платіжної операції на електронний гаманець отримувача (абзац другий частини першої статті 49 Закону) [141]. Здійснення платіжних операцій у цифровому середовищі можна розглядати як правочини.

При виокремленні правочинів у цифровому середовищі варто означити, що їх специфіка полягає і в предметі відповідного правочину. Так, правочини у цифровому середовищі укладаються виключно щодо цифрових активів. Водночас ці активи можуть поділятися на цифрові активи, які існують виключно у цифровому обороті та цифрові активи, що мають кореляцію з відповідним об'єктом матеріального світу.

Правочини щодо першого виду цифрового активу обумовлені правовою природою такого цифрового активу. Ці активи існують виключно у нематеріальній формі та не мають фізичного втілення, їх оборотоздатність можливо виключено за допомогою інформаційних технологій, зокрема блокчейну. У сучасних відносинах є поширеною купівля-продаж, дарування таких цифрових активів, як криптовалюта (біткоїн, Ethereum та Litecoin); NFT (унікальні цифрові активи, які представляють власність на такі предмети, як твори мистецтва, колекційні предмети та ігрові предмети); токени (цифрові активи, що можуть надавати доступ до послуг або виконувати інші функції). Наприклад, особливість дарування цифрового активу полягає у способі виконання обов'язку дарувальника щодо передачі подарунку. Так, дарувальник може передати його безпосередньо (передати цифрові активи одержувачу, надавши їм приватні ключі або посилання на цифровий гаманець); за допомогою використання цифрової платформи для подарунків; шляхом створення та передання власного NFT. В українському законодавстві не визначено особливостей правового регулювання дарування цифрових активів, а отже, до цих відносин засовуються правила щодо дарування, встановлені в ЦК України [34, с. 264]. Загалом правочини із цифровими активами, що існують виключно у цифровому середовищі, мають особливість, яка полягає в тому, що результат цього правочину має нематеріальну форму, його не може бути отримано у звичайних умовах цивільного обороту. Це як би мовити синтетичний позитивний результат від укладання правочину у цифровому середовищі щодо цифрового активу. Крім того, такі правочини можуть укладатися за допомогою смарт-контрактів. У сучасних умовах ці контракти

виконуються як самоврядні програми, що працюють на блокчейні, тому вони відіграють основну роль в екосистемі цифрових активів, автоматизують виконання умов договорів, забезпечуючи точність та швидкість обробки транзакцій.

Дослідники звертають увагу на технічні та юридичні характеристики смарт-контрактів. Так, К. Г. Некіт доводить необхідність розрізняти поняття смарт-контракту як технічного явища (комп'ютерної програми) та юридичного. Із цією метою доцільно ввести у правове поле водночас два терміни, які дадуть змогу розрізняти різні моделі використання смарт-контрактів. Якщо смарт-контракт не замінює угоди, а лише автоматизує виконання, доцільно вести мову про «програмний код», або «код контракту». Якщо ж у смарт-контракті прописані умови угоди в такий спосіб, що він може її замінити повністю або частково, доцільно вживати термін «юридичний смарт-контракт». Останній за своєю правовою природою може розглядатись як аналог письмової форми правочину, різновид електронного правочину або правочин у цифровій (digital) формі [99, с. 102]. Загалом висновки К. Г. Некіт роблять важливий внесок у розуміння правової природи смарт-контрактів та необхідності їх диференціації. Автор пропонує чітку термінологію для опису різних моделей використання смарт-контрактів, що дає можливість більш точно аналізувати правовідносини, які виникають за участю таких контрактів. Ураховуючи це, можна стверджувати, що смарт-контракти можуть розглядатися як одна із форм електронних правочинів.

Водночас щодо цього існують й інші позиції. Наприклад, М. В. Бернацький зазначає, що смарт-контракт не повністю відповідає сучасному стану законодавства України, але він і не суперечить йому. Він є результатом еволюції вже існуючих інститутів, таких як електронна форма договору, цифровий підпис, публічний договір. Поєднуючи ці підінститути, комбінуючи їх у межах високотехнологічного продукту, який має високий рівень захисту від несанкціонованого спотворення даних завдяки технології блокчейн, смарт-контракт не можна визнати електронною формою договору [5,

с. 26]. Проаналізувавши цю позицію, зазначимо, що вона є перспективною для наукового обговорення.

На думку А. В. Гусь, справедливим є формування двох основних підходів до розуміння правової природи смарт-контракту: 1) смарт-контракт як юридичний документ – різновид договору, зокрема електронного, або його елементів, виконання якого цілком або частково автоматизоване за рахунок спеціальної комп'ютерної програми; 2) смарт-контракт як комп'ютерна програма. Із цього погляду смарт-контракт – це фрагмент коду, запрограмований для здійснення певних завдань у разі виконання певної, заздалегідь визначеної умови [37, с. 106].

З огляду на наведене можна стверджувати, що в сучасних умовах розвитку цифрового цивільного обороту смарт-контракт за правовою природою є правочином у цифровому середовищі, що має електронну форму. Загалом смарт-контракт – це програма або протокол, що автоматично виконує умови договору, закодовані в його коді. Смарт-контракти працюють на блокчейні, де інформація про транзакції є прозорою та незмінною, що забезпечує надійність і виконання домовленостей без посередників, а отже, його можна розглядати як спосіб щодо виконання правочинів у цифровому обороті.

Особливу увагу необхідно звернути на те, що правочини в цифровому середовищі можуть укладатися щодо цифрових активів, які мають кореляцію із об'єктами матеріального світу. Зокрема, це стосується правовідносин спадкування цифрового активу. Співвідношення цифрового активу з відповідним фізичним об'єктом відбувається завдяки цифровізації предметів матеріального світу, зокрема матеріалів бібліотек, архівних документів, медичної документації, споживчих предметів, що пропонуються в цифровому цивільному обороті. У цьому контексті В. І. Теремецький, Н. Г. Гуц наголошують, що укладення цивільно-правового договору в цифровому середовищі створює особливий правовий режим цивільних правовідносин, які виникають, змінюються або припиняються саме в цьому середовищі. Водночас позитивний ефект від електронного договору споживач отримує в реальному,

матеріальному світі, оскільки товар чи послуга мають відповідну об'єктивну форму [172, с. 178]. Отже, можна виокремити такі групи правочинів у цифровому середовищі: 1) правочини щодо цифрових активів, які корелюються із відповідними предметами матеріального світу, результат правочину може бути отриманий як матеріальне позитивне благо; 2) правочини, що укладаються щодо цифрових активів, що мають виключно цифрову форму, позитивний ефект від правочину отримується у цифровому середовищі.

Підсумовуючи зазначене, вважаємо за доцільне запропонувати такі висновки. Правочини із цифровими активами у цивільному обороті можуть розглядатися у широкому та вузькому розуміннях. Правочини щодо цифрових активів, у широкому розумінні – це дія уповноважених суб'єктів стосовно зміни володільців прав на цифрові активи, зокрема договори, спадкування прав на цифрові активи. Широке тлумачення правочину із цифровими активами дає змогу припустити їх укладання в усній, письмовій, електронній формах, як у межах цифрового середовища, так і в звичайному цивільному обороті. Правочини із цифровими активами у вузькому розумінні – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, що укладаються у цифровому цивільному обороті, із використанням технологій інформаційно-комунікативних систем шляхом електронної ідентифікації суб'єктів, його предмета. Такий правочин укладається в цивільному обороті із використанням технологій інформаційно-комунікативних системах, тобто дає учаснику правочину можливість створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, укладається в електронній формі [35, с. 104, 105].

Можна виокремити види правочинів із цифровими активами залежно від предмета, зокрема правочини щодо набуття прав на цифрові активи; надання права користування (зокрема ліцензія); спадкування [35, с. 105]. Крім того, правочини із цифровими активами у цивільному обороті можуть поділятися залежно від властивостей цифрового активу: 1) правочини щодо цифрових

активів, які снують виключно в цифровій формі; 2) правочини щодо цифрових активів, які є предметами матеріального світу.

Отже, цифровий (електронний) правочин – це правочин, у якому волевиявлення та хоча б одна із суттєвих дій (укладення, зміна, розірвання) здійснюється з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Для цього виду правочину властиві такі ознаки: 1) предмет правочину стосується майнових прав на відповідний цифровий актив; 2) існує особливість ідентифікації учасників правочину, зокрема за допомогою використання кваліфікованого електронного підпису та інших цифрових систем (водночас ідентифікація може бути як у цифровому середовищі (допускає анонімність, будь-яка особа може використовувати ключі доступу до активу), так і в матеріальному світі); 3) під час його укладання необхідно проводити автентифікацію цифрового активу; 4) правочин із цифровими активами повинен відповідати всім вимогам, що встановлені для правочинів у цивільному законодавстві України; 5) укладається у цифровій / електронній формі (ці правочини укладаються в електронній формі, зокрема за допомогою комп'ютерів, смартфонів та інших електронних пристроїв); 6) допускається відсутність паперового носія; 7) укладання правочину відбувається у цифровому середовищі за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів та пристроїв; 8) прискорений процес укладання (цифрові правочини можуть укладатися значно швидше, ніж традиційні, завдяки автоматизації багатьох процесів); 9) дистанційність / транскордонність (цифрове середовище не має прив'язки до території певної держави, що сприяє розвитку міжнародної електронної комерції) [35, с. 105].

2.3. Набуття права власності на цифрові активи

Правова природа, класифікація та інші особливості цифрових активів, розкриті в попередньому підрозділі, потребують логічного продовження дослідження їх динаміки в цивільному обороті. Насамперед це пояснюється

тим, що цифрові активи як нетипові об'єкти цивільного обороту доволі рідко перебувають у статичному правовому режимі надовго. Купівля-продаж, постачання, міна чи дарування цифрових активів на сьогодні утворюють суттєвий сегмент економічного обороту, правовою формою і юридичним відображенням якого визнається цивільний оборот. З огляду на активний обіг цифрових активів існує потреба у визначенні особливостей набуття суб'єктивних прав на ці об'єкти, із урахуванням таких їхніх ознак, як нематеріальність, подільність, можливість одночасного володіння кількома особами тощо.

Р. А. Майданик у цьому аспекті слушно наголошує, що: «Трансформація права власності для цілей цифрових активів ґрунтується на запровадженні нових, *sui generis* речових прав та поширенні норм про право власності на об'єкти, які раніше не були об'єктами права або створювалися для зобов'язальних вимог, внаслідок чого об'єкти, що виникають з фактичних або договірних відносин, набувають речового та квазіречового правового режиму» [247, с. 49]. Ураховуючи наведене, необхідно зауважити, що для таких активів, як NFT, криптовалюта та інші, потрібно створювати унікальні правові інструменти, які враховували б їхню нематеріальну природу та особливості обороту. Трансформація права власності для цифрових активів є складним, подекуди багатоаспектним процесом, що впливає на соціальні зв'язки та економіку. Водночас традиційні інструменти права власності або права інтелектуальної власності не завжди ефективно захищають цифрові об'єкти, за винятком режиму *sui generis* як одного з можливих рішень для розв'язання цих проблем.

Тематика визначення правового режиму цифрових активів набуває дедалі більшої актуальності в контексті стрімкого розвитку технологій та їх проникнення в усі сфери суспільного життя. Цифрові активи, такі як криптовалюта, NFT та інші, викликають жваві дискусії серед правників, економістів та політиків щодо їхнього місця в системі об'єктів цивільних прав, напрямів правового регулювання. Одним із нагальних питань, що потребують

вирішення, є визначення особливостей набуття суб'єктивних прав на ці активи. Серед дослідників уже формуються різні позиції щодо опанування цієї проблематики.

У цьому контексті С. Б. Булеца зазначає, що право віртуальної власності варто відрізнити від права інтелектуальної власності, яке можна визначити як специфічний вид права власності, об'єктом якого є віртуальне майно. Крім специфіки об'єкта такого права (яким завжди будуть безтілесні речі, тобто віртуальне майно), це право буде характеризуватися специфікою підстав виникнення, змісту, захисту тощо [6, с. 129]. З огляду на наведене зауважимо, що в українській юридичній науці утворено окремий напрям щодо існування самостійного інституту – права віртуальної власності. Цей інститут відрізняється від традиційного права інтелектуальної власності своїм специфічним об'єктом – віртуальним майном, яке не має фізичної форми та існує лише в цифровому середовищі.

На думку Н. О. Горобець, віртуальна власність виникає стосовно віртуальних об'єктів (даних), які мають економічну цінність, є об'єктами товарообороту у віртуальному просторі, не мають матеріальної оболонки, є унікальними, сталими, обігоздатними, розглядаються володільцями як свої речі. Такі властивості, як унікальність, сталість та обігоздатність, дозволяють зараховувати ці об'єкти до інституту права власності [23, с. 54]. Отже, автор стверджує, що віртуальні об'єкти, які відповідають наведеним критеріям, можна розглянути як своєрідну «власність» у віртуальному просторі. Такий підхід, в аспекті речового права, є новим для правового регулювання відносин, пов'язаних із віртуальними активами.

Окремо в юридичній науці постало питання щодо співвідношення права інтелектуальної власності та права віртуальної власності. Зокрема, С. Б. Булеца розмежовує право інтелектуальної власності та право віртуальної власності [6, с. 129]. На думку О. Є. Харитонова, віртуальна власність може бути інтелектуальною, а може і не бути. Водночас право власності, за сучасних умов розвитку інформаційного суспільства, може охоплювати і нематеріальні блага

[184, с. 85]. Щодо цього К. Г. Некіт зазначає, що українська концепція права власності не заперечує можливості існування безтілесних речей як об'єктів права власності. Додатковим аргументом на користь можливості впровадження інституту права віртуальної власності є той факт, що в цивільному законодавстві України вже закріплено такий особливий вид права власності, як довірча власність, що має свою специфіку. Убачається, що так само може бути виокремлено ще один особливий вид права власності – право віртуальної власності [98, с. 91]. На проблемність правової природи та правового забезпечення цифрових активів звертає увагу Х. Вендехорст. На думку дослідника, це зумовлено швидкістю технологічного прогресу, а також невизначеними регуляторними сферами між зобов'язальним правом, правом інтелектуальної власності, майновим (матеріальним) правом та рядом імперативних норм більш регуляторного характеру [264, с. 104]. Я. Кайсто, Т. Юутілайнен, Й. Кауранен наводять аналіз, який полягає в тому, що концепція права власності часто використовується у вузькому значенні, коли лише рухомі або нерухомі речі можуть бути об'єктами цього права. Хоча поняття речі не має загального визначення в законодавстві, зазвичай його розуміють як індивідуально визначений матеріальний об'єкт, що може бути предметом людської юридичної влади. На відміну від цього, поняття власності визначається на рівні прав, тобто власність складається з майнових прав. Відповідно, власність охоплює, наприклад, право власності та право користування речі, дебіторську заборгованість й інші вимоги, а також право інтелектуальної власності. Якщо право власності розуміється в традиційному вузькому сенсі, цифрові активи не можуть бути об'єктами цього права, оскільки вони не є матеріальними об'єктами, а отже, не є речами. Проте це не означає, що вони не можуть бути об'єктами права, еквівалентного праву власності, зокрема за аналогією володіння акціями,. Більше того, термін «власність» іноді використовується в значно ширшому значенні, без обмеженої прив'язки лише щодо матеріальних об'єктів [240, с. 5, 6].

Проаналізувавши наведені позиції, можна стверджувати, що специфіка набуття суб'єктивних прав на цифрові активи наближає право інтелектуальної власності до права віртуальної власності. Зокрема, якщо цифровий актив є результатом генерації комп'ютерної програми, то цей об'єкт має правовий режим *sui generis*. Цифрові активи, що згенеровані комп'ютерною програмою, можуть бути як нематеріальними, так і мати матеріальне втілення (наприклад, NFT, токенизовані активи). Ці активи можуть бути поділені на: 1) цифрові твори мистецтва (зображення, створені нейронними мережами (DeepDream, Style Transfer), музичні композиції, згенеровані алгоритмами, літературні тексти, створені за допомогою штучного інтелекту); 2) віртуальні об'єкти (персонажі для відеоігор, віртуальна нерухомість (метавсесвіти), віртуальні предмети колекціонування (NFT)); 3) програмний код (смарт-контракти, децентралізовані додатки (dApps), штучний інтелект та машинне навчання); 4) токени (криптовалюта, утиліті-токени (для доступу до сервісів), NFT (незамінні токени)). Цифрові активи, створені за допомогою комп'ютерних програм, є важливою частиною сучасного цифрового світу та мають правовий режим *sui generis*. Звернемо увагу, що в абзаці першому частини першої статті 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлено: «Неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта» [124]. На ці об'єкти виникають виключно майнові права.

Загалом можна стверджувати, що право віртуальної власності динамічно співвідноситься з правом інтелектуальної власності, зокрема, через такі критерії: 1) перше лише утворюється; 2) ці інституції можуть поглинатися інститутом права власності, що перебуває у стані природної трансформації внаслідок цифровізації; 3) вони можуть змінюватися внаслідок розвитку технологій; 4) визначення чітких меж між правовою природою віртуальних активів та результатів інтелектуальної власності є складним завданням і потребує подальших досліджень. Отже, виникає потреба в подальшому

розвитку правової доктрини та законодавства для адекватної охорони й захисту права власності на цифрові активи, з урахуванням їх специфіки та взаємозв'язку з іншими інститутами права.

З огляду на складність цієї правової дискусії, що виходить за межі предмета цього дисертаційного дослідження, звернемося до аналізу підстав набуття прав на цифрові активи. Це дасть змогу глибше дослідити як правову природу цифрових активів, так і особливості набуття майнових прав на них. Підстави набуття суб'єктивних прав на цифрові активи будуть визначатися в контексті правової природи інституту права власності, який органічно охоплює новації, пов'язані з належністю та контролем майнових прав на ці активи.

Набуття майнових прав на криптовалюту / криптоактиви – це складний процес, який має ряд особливостей, зумовлених децентралізованою природою блокчейну. Традиційні механізми набуття майнових прав стосовно цих об'єктів прав не завжди можуть бути використані. Основні способи набуття прав на криптоактиви охоплюють: видобуток (майнінг), купівля на спеціалізованих біржах, безкоштовне розповсюдження (ейдроппи), поділ блокчейну (форкінг), делегування (стакінг), первинне розміщення монет (ICO) та незмінні токени (NFT).

Підстави набуття прав на криптоактиви можна умовно поділити на первісні та похідні. Перші передбачають створення нових монет або токенів, наприклад, через майнінг або ICO. Похідні (вторинні) – це купівля-продаж уже існуючих активів на ринку. Важливо наголосити, що правові аспекти набуття права власності на криптовалюту / криптоактиви недостатньо визначені у наукових юридичних джерелах, тому що правова кваліфікація таких цифрових активів відрізняється в різних юрисдикціях, що, своєю чергою, ускладнює створення єдиної правової моделі. Отже, звернемося до виявлення підстав набуття права власності на криптовалюту / криптоактиви. При первісному набутті права власності на цифрові активи, зокрема через майнінг, право власності на актив виникає в майнера або особи, що створює нову одиницю (блок чи токен) у результаті майнінгу, після того, як транзакція або блок

підтверджено мережею. Технічно це момент, коли нова одиниця криптовалюти потрапляє на рахунок (гаманець) майнера, що доводить його право власності. При похідних способах набуття права власності на цифрові активи, зокрема при купівлі-продажу криптовалюти або інших цифрових активів через біржі чи платформу, право власності переходить від продавця до покупця після того, як транзакція буде підтверджена в блокчейні.

Первинним способом набуття є майнінг (видобуток). О. В. Талдикін наголошує, що всі технології видобутку криптовалюти об'єднує віртуальний, нематеріальний, мережевий характер діяльності та можливість отримання винагороди поза межами як державного контролю, так і традиційного банківського сектора. Принципово нові перспективи закладає й можливість так званого хмарного майнінгу, що привертає увагу користувачів мережі відсутністю первинних капіталовкладень [167, с. 32]. Загалом майнінг вимагає значних обчислювальних ресурсів та електроенергії, а також спеціального обладнання (ASIC-майнери). В економічних джерелах підкреслюється, що майнінг може бути як споживчий, так і у промислових масштабах. Для здійснення майнінгу необхідно різне обладнання, побічним продуктом майнінгу є виділення значної кількості теплової енергії [21, с. 54]. Отже, майнінг як первинний спосіб набуття права власності на криптовалюту є базовим процесом у функціонуванні блокчейн-мереж. У цьому контексті майнінг не лише забезпечує безперервність блокчейну, а й є основним механізмом для створення нових монет, що дає учасникам мережі можливість стати власниками нових одиниць криптовалюти / криптоактиву.

За своєю природою майнінг є процесом створення нових одиниць криптовалюти. Це дає можливість співвідносити майнінг з первісними підставами набуття права власності на створену нову річ. Згідно із частиною першою статті 331 ЦК України право власності на нову річ, виготовлену або створену особою, набувається цією особою, якщо інше не встановлено договором або законом [191]. Відповідно до частини першої статті 5 Закону України «Про віртуальні активи» (не набрав чинності) моментом створення

віртуального активу є момент, з якого перший власник отримує можливість володіти, користуватися та розпоряджатися віртуальним активом у системі забезпечення обороту відповідного віртуального активу, якщо немає можливості достовірно встановити інший момент створення віртуального активу, виходячи з технічних особливостей системи забезпечення обороту віртуальних активів [125]. Отже, новий вид криптовалюти, що створюється в результаті майнінгу, може кваліфікуватися як нова річ у правовому сенсі. Це означає, що особа або учасник мережі, який здійснює майнінг та створює нові монети, автоматично набуває право власності на ці монети відповідно до зазначеної статті ЦК України.

До відносин, пов'язаних із майнінгом криптовалюти, застосовуються загальні принципи цивільного права, зокрема щодо набуття права власності. Так, набуття права власності повинно відповідати засадам набуття права власності, зокрема, частиною другою статті 328 ЦК України встановлено, що право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності чи необґрунтованість активів, які перебувають у власності, не встановлені судом [191]. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. Отже, власник не зобов'язаний у кожному випадку доводити іншим особам правомірність набуття права власності на належне йому майно [105, с. 4]. Загалом засада правомірності набуття права власності застосовується і до майнінгу.

Презумпція правомірності набуття права власності на криптовалюту / криптоактив передбачає, що це право визнається законним, якщо не буде доведено порушення чинного законодавства або прав третіх осіб. Отже, немає потреби додатково доводити правомірність набуття криптовалюти, оскільки факт володіння нею є достатнім для підтвердження права власності. Важливо також зазначити, що правомірність набуття права власності на криптовалюту охоплює правомірне використання програмного забезпечення

для її видобутку. Доступ до видобутку криптовалюти здійснюється на основі відповідної ліцензії щодо програмного забезпечення (ліцензійного договору). Так, програмне забезпечення майнінгу складається із: 1) майнер-програми (спеціалізовані додатки, що безпосередньо виконують процес хешування і створення нових блоків у блокчейні); 2) операційна система (стабільна операційна система, яка забезпечує надійне функціонування всього майнінгового обладнання, зокрема Linux, HiveOS, RaveOS); 3) програми для моніторингу (дають змогу відстежувати продуктивність майнінгової ферми, температуру обладнання, споживання електроенергії та інші параметри). Значна частина програмного забезпечення для майнінгу підпадає під дію ліцензійних договорів. Дотримання умов ліцензійних договорів є важливою умовою для правомірного використання програмного забезпечення. Порушення ліцензійних умов може призвести до правових наслідків, включаючи фінансові штрафи або відкликання ліцензії. Крім того, відсутність ліцензії щодо правомірного використання комп'ютерних програм щодо видобутку криптовалюти може вплинути на правомірність набуття суб'єктивних прав на цей цифровий актив. Правомірність майнінгу передбачає також правомірне володіння матеріально-технічними засобами, що є необхідними для видобутку криптовалюти.

Питання правомірності майнінгу викликають природні дискусії серед науковців. Зокрема, Б. В. Деревянко, О. А. Туркот вважають, що держава не лише може, а й повинна визнати видобуток (майнінг) криптовалюти видом господарської діяльності. Ураховуючи його високу рентабельність (в середньому строк окупності обладнання (найдешевше і з відносно невисокими потужностями в мережі Інтернет оцінюється в середньому в 10 тисяч доларів США) становить від 6 до 12 місяців), велику суспільну небезпечність (зокрема, високий ризик виникнення короткого замикання і пожежі; також до кінця невідомо як на людину, тварин та навколишнє природне середовище впливає скупченість різноманітного електромагнітного і комп'ютерного обладнання [39, с. 55, 56]. З огляду на наведене зауважимо, що дослідники намагаються

опанувати цей науковий напрям, який, своєю чергою, потребує подальшого розвитку. За допомогою майнінгу відбувається й отримання криптовалюти. Так, майнери за допомогою обчислювальних потужностей отримують нові одиниці криптовалюти в обмін на виконану роботу, яка забезпечує функціонування мережі та підтримку блокчейн. У такому разі майнінг буде підприємницькою діяльністю щодо отримання криптовалюти.

Близьким до майнінгу є форкінг. Форкінг криптовалюти відбувається, коли блокчейн, на якому базується валюта, поділяється на дві гілки. Блокчейн є спільною цифровою бухгалтерською книгою, яка відстежує величезну кількість транзакцій. Ці транзакції перевіряються незалежними сторонами, які називаються майнерами, за допомогою складного програмного забезпечення [206]. Це процес, за якого створюється нова версія блокчейну шляхом розгалуження від існуючого ланцюга блоків. У результаті цього процесу користувачі можуть отримати нові цифрові активи, а це породжує питання щодо юридичної природи та набуття права власності на них. Право власності на нові цифрові активи, що виникають у результаті форкінгу, зазвичай набувається автоматично. Власники активів у старому блокчейні отримують нові активи в новому блокчейні відповідно до їхнього володіння на момент форку. З точки зору права, форкінг можна розглядати як механізм створення нового об'єкта власності на базі вже існуючого. Нові цифрові активи, отримані внаслідок форкінгу, є самостійним об'єктом права власності, хоча і мають тісний зв'язок з оригінальними активами. Проте правова природа таких активів є складною і вимагає адаптації існуючих норм права для врахування специфіки криптовалюти та блокчейн-технологій.

В аспекті набуття права власності на цифровий актив форкінг може визначатися як набуття права власності на перероблену річ та належить до первісних способів набуття права власності. Згідно із частиною першою статті 332 ЦК України переробкою є використання однієї речі (матеріалу), в результаті чого створюється нова річ [191]. Необхідно підкреслити, що під час створення нової речі внаслідок переробки матеріалу вона матиме нове

функціональне призначення, а не буде поліпшенням старої речі, її плодами, доходами [43, с. 136]. Отже, у контексті права власності на цифрові активи форкінг може бути розглянутий як специфічна форма набуття права власності на перероблену річ. У випадку форкінгу первинний блокчейн може бути розглянутий як вихідний матеріал, з якого шляхом переробки або модифікації створюється новий блокчейн. Цей новий блокчейн є, власне, новою цифровою річчю, а право власності на нього та його активи може набуватися згідно із загальними положеннями про переробку речей. Загалом форкінг може розглядатися як процес створення нової речі на основі існуючого активу, що потенційно дає підстави для виникнення права власності на такий новий актив. Однак у кожному конкретному випадку необхідно враховувати особливості правового статусу цифрових активів та процес переробки, зокрема добросовісність набуття права власності на цифровий актив. Добросовісність у цьому виді правонабуття на чужі речі полягає в узгодженості дій щодо перероблення речі переробником з власником речі, що переробляється [163, с. 37]. У випадку форкінгу добросовісність може означати, що переробник (ініціатор форкінгу) діє в повній відповідності із правилами та умовами, встановленими для використання та модифікації вихідного блокчейну. Це передбачає отримання дозволу або дотримання ліцензійних умов, якщо такі є, або принаймні відсутність порушення прав власності на вихідний цифровий актив. Якщо дії переробника відповідають цим критеріям, можна вважати, що переробник діє добросовісно, що, своєю чергою, може слугувати підставою для визнання набутого права власності на новий цифровий актив.

Майнінг, форкінг криптовалюти – це лише кілька способів набуття прав на криптовалюту.

Іншим важливим способом є купівля криптовалюти на спеціалізованих біржах. Можливість набуття суб'єктивних прав за допомогою організованих ринків капіталу встановлена у статті 650 ЦК України: особливості укладення договорів на організованих ринках капіталу, організованих товарних ринках, аукціонах (публічних торгах), конкурсах тощо встановлюються відповідними

актами законодавства [191]. Отже, відносини щодо набуття майнових прав на криптовалюту на криптовалютній біржі регулюються нормами зобов'язального права. Це означає, що процес придбання криптовалюти відбувається на підставі договірних правовідносин між покупцем та продавцем, де обидві сторони набувають суб'єктивні права та приймають на себе певні зобов'язання. Згідно зі статтею 334 ЦК України право власності на майно переходить до набувача в момент передачі майна, якщо інше не встановлено договором або законом [191]. У випадку з криптовалютою передача права власності відбувається в момент зарахування відповідної кількості цифрових активів на електронний гаманець покупця після виконання умов договору купівлі-продажу.

Підкреслимо, що норми ЦК України поширюються на криптовалюту тією мірою, якою це не суперечить особливостям її правового режиму. Незважаючи на те, що криптовалюта не має чітко визначеного правового регулювання, за допомогою аналогії (стаття 8 ЦК України) вона може визначатися за українським законодавством як нетиповий об'єкт майнових прав, на який поширюються загальні норми зобов'язального та речового права. Відповідно, правочини з криптовалютою, такі як купівля-продаж, обмін або передача, регулюються нормами ЦК України, що забезпечує правовий захист прав учасників таких відносин та визначає основні механізми набуття та передачі права власності на цифрові активи, зокрема на криптовалютній біржі.

Криптовалютна біржа – це онлайн-платформа, яка дає користувачам змогу купувати, продавати, обмінювати та зберігати різні види криптовалюти. Ця біржа виконує функцію посередника між покупцями та продавцями криптовалюти, забезпечуючи безпечно та швидке проведення транзакцій. Ці біржі поділяють на централізовані та децентралізовані. Централізовані біржі (CEX) – торгова платформа, яка офіційно зареєстрована в державі та керування якої здійснюється компанією, що контролює всі операції, транзакції, безпеку, обслуговування клієнтів та постає як третя особа в торгівлі монетами й іншими цінними «паперами», такі як Binance, Coinbase, Huobi тощо. Децентралізована біржа (DEX) – альтернатива біржі CEX, яка шукає збіги між заявниками та

опирається на технологію Blockchain, такі як Uniswap, Curve, PancakeSwap та ін. [16, с. 87]. Найбільшими та найвідомішими українськими біржовими платформами криптовалюти є BTC Trade UA, Kuna, Exmo, BTC-Alpha, Whitebit та QMALL (майданчики увійшли до найновішого рейтингу Coinmarketcap за липень 2023 р.) [20, с. 132]. Криптовалютні біржі є платформами щодо: 1) торгівлі криптовалютою (біржі дають змогу торгувати криптовалютою на основі ринкових ордерів (ордери на купівлю або продаж криптовалюти за поточною ринковою ціною) або лімітних ордерів (ордери на купівлю або продаж криптовалюти за визначеною користувачем ціною); 2) здійснення обміну криптовалюти; 3) проведення фіатних операцій (дозвіл користувачам купувати криптовалюту за допомогою фіатних валют, таких як долар США, євро, гривня тощо). Отже, криптовалютні біржі відіграють ключову роль у набутті права власності на криптовалюту, забезпечуючи можливість обміну, торгівлі та зберігання цифрових активів. Вибір біржі залежить від потреб користувача, рівня його довіри до децентралізованих платформ, бажання зберегти анонімність, а також від регуляторних вимог держави, в якій він діє.

Ще одним способом набуття права власності на криптовалюту / криптоактиви є ейдроппи (airdrop). Ейдропп – це процес безкоштовного розповсюдження криптовалютних токенів або монет серед певної групи людей. Зазвичай токени розподіляються серед власників певної криптовалюти, користувачів конкретної платформи або учасників спільноти, які виконали певні дії (наприклад, підписалися на соціальні мережі проекту, залучили нових учасників або взяли участь в опитуванні). Це діяльність, яка зазвичай виконується блокчейн-орієнтованими стартапами, щоб допомогти запустити віртуальний валютний проєкт. Його метою є поширення інформації про криптовалютний проєкт та заохочення більшої кількості людей брати участь у ньому, коли він стане доступним [265]. Ейдропп зазвичай вважається перш за все маркетинговою стратегією [207, с. 5]. Водночас він повинен визначатися і на рівні правничого тлумачення.

За своєю правовою природою ейрдроп може розглядатися як недоговірне зобов'язання, схоже на публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу, що регулюється відповідними нормами ЦК України. У таких випадках розповсюдження токенів або монет не пов'язане з виконанням конкретного договору, а базується на волевиявленні організатора ейрдропу. Згідно із частиною першою статті 1144 ЦК України особа має право публічно пообіцяти винагороду (нагороду) за передання їй відповідного результату (передання інформації, знайдення речі, знайдення фізичної особи тощо) [191]. У разі публічної обіцянки винагороди, незалежно від того, чи пов'язана вона з проведенням конкурсу або ж не передбачає його реалізацію, лише власне публічна обіцянка має односторонній характер. Водночас вона не зобов'язує інших осіб реагувати на таку обіцянку і не примушує їх до вступу у правовідношення [81, с. 89].

Загалом ейрдропа як спосіб набуття права власності на криптовалюту мають прямий зв'язок з нормами ЦК України. Зокрема, у статті 1145 ЦК України встановлено, що у разі публічної обіцянки винагороди завдання, яке належить виконати, може стосуватися разової дії або необмеженої кількості дій одного виду, які можуть вчинятися різними особами [191]. Ця норма чітко відображає механізм розподілу криптовалютних токенів під час ейрдропу. Учасники ейрдропу виконують певні завдання, наприклад, підписуються на соціальні мережі проекту або запрошують нових учасників, що є виконанням одноразової або багаторазової дії одного виду. За виконання цих дій організатор ейрдропу обіцяє розподілити токени серед учасників. Отже, ейрдроп можна розглядати як реалізацію публічної обіцянки винагороди, де винагорода (криптовалютні токени) розподіляється серед необмеженої кількості осіб, які виконали визначені завдання. Це підтверджує правову природу ейрдропів, що відповідає нормам ЦК України й забезпечує правову основу для захисту прав учасників, які виконали зазначені дії в очікуванні винагороди.

З огляду на наведене в контексті ейдропів власник криптовалюти / криптоактиву набуває право власності на токени або монети в момент їх зарахування на його електронний гаманець, без необхідності укладання окремого договору. Право власності на криптоактив передається, коли виконується підтверджена транзакція блокчейну, у результаті чого актив стає пов'язаним з публічною адресою одержувача з наміром передати право власності [215, с. 496]. Це підкреслює особливість ейдропів як методу отримання криптоактивів, який відрізняється від традиційних способів набуття права власності за договором. Необхідно також зазначити, що право власності на криптовалюту, отриману через ейдроп, не відрізняється від права власності, набутого через купівлю або обмін, та може регулюватися загальними нормами ЦК України. Отже, власники криптоактивів, отриманих через ейдроп, мають право розпоряджатися ними на власний розсуд, включаючи їх подальший продаж, обмін або передачу іншим особам.

У сучасному світі блокчейн-технологій та криптовалюти вже сформовано кілька способів набуття права власності на цифрові активи. Одним із таких способів є стейкінг, який стає дедалі популярнішим серед користувачів криптовалюти. Стейкінг є багатогранним процесом, але найпростіше його можна визначити як спосіб заробляти винагороди, зберігаючи певні криптовалюти. Ця винагорода найчастіше виплачується як криптовалюта, що була застейкована [210]. Тобто при стейкінгу блокчейн-мережі функціонують на основі погодження дій, що досягається шляхом того, що один учасник мережі – так званий валідатор або валидуючий вузол – об'єднує запропоновані транзакції, розсилені по мережі, в запропонований новий блок, а потім поширює цей блок для прийняття іншими учасниками або вузлами як наступного блоку [243, с. 62].

Стейкінг – це процес, коли власники криптовалюти блокують певну суму своїх активів на певний період часу, щоб підтримати роботу блокчейну. Натомість за стейкінг криптовалюти вони отримують додаткову криптовалюту. Зазвичай чим більший стейк, тим більше шансів у валідатора (це спеціальні

суб'єкти стейкінгу, які безпосередньо беруть участь у процесі валідації нових блоків у блокчейні) додати нові блоки та заробити винагороди. Оскільки валідатори накопичують більші суми делегованого стейку від кількох власників, це слугує для мережі доказом того, що голоси консенсусу валідатора є надійними і ці голоси зважуються пропорційно до суми стейку, який валідатор привернув [257]. Отже, власники криптовалюти, або стейкери, є основними суб'єктами стейкінгу та володіють певною кількістю криптовалюти та надають її для участі в процесі валідації транзакцій у блокчейні. Валідатори обираються з числа стейкерів і вони відповідають за перевірку транзакцій та створення нових блоків у ланцюгу. У мережах PoS, на відміну від PoW, валідатори не займаються майнінгом у традиційному розумінні, а отримують винагороду за виконання своїх функцій у вигляді нових токенів. У деяких блокчейн-мережах на основі PoS використовується модель делегованого Proof of Stake (DPoS), де з'являється новий суб'єкт – делегатор. Делегатори – це стейкери, які не бажають або не можуть виконувати функції валідатора, тому вони делегують свої права на стейкінг іншому суб'єкту – валідатору. Делегатори отримують частину винагороди, яку заробляє валідатор, відповідно до частки делегованих активів.

Звернемо увагу, що в контексті стейкінгу власник криптовалюти не лише зберігає свої активи, а й надає їх для участі в процесі валідації транзакцій у мережі. Чим більшою є кількість заморожених (стейкованих) активів, тим більшою є ймовірність того, що їх власник буде обраний для валідації блоку і тим більше винагороди він отримає. Право власності на цифрові активи, отримані через стейкінг, виникає внаслідок участі власника криптовалюти в підтримці роботи блокчейну. Стейкінг створює певний правовий зв'язок між власником активів і мережею, яка винагороджує його за надані ресурси. Винагорода за стейкінг нараховується у вигляді нових токенів або монет, які власник отримує на свій електронний гаманець. Це право власності на нові цифрові активи виникає з моменту їх зарахування на гаманець і базується на виконанні власником своїх зобов'язань перед мережею. Право власності на нові

токени, отримані через стейкінг, визнається з моменту їх зарахування на рахунок власника. Водночас існує ризик втрати частини або всіх активів, якщо мережа визначить, що власник не дотримувався умов стейкінгу, що додає певний рівень юридичної відповідальності. Право власності на активи, отримані через стейкінг, залежить від правил конкретного блокчейну та механізмів винагороди, закріплених у смарт-контрактах. У більшості випадків такі активи вважаються законною власністю особи, яка виконала умови стейкінгу, і вона може здійснювати з ними будь-які правочини, такі як продаж, обмін або передача.

Проаналізувавши технічну характеристику стейкінгу, можна виявити, що його правова природа є складною та комплексною. Стейкінг за своєю суттю може визначатися як: 1) договірне зобов'язання між учасником (стейкером) та блокчейн-мережею або платформою, на якій здійснюється стейкінг (правова природа депозиту); 2) інвестиція; 3) договірне зобов'язання щодо надання послуг. Набуття права власності на криптоактиви внаслідок стейкінгу є похідним способом набуття права власності відповідно до статті 334 ЦК України [191].

Стейкінг можна розглядати як своєрідний депозит. При стейкінгу власник криптовалюти передає свої монети або токени в блокчейн-систему на певний період, де вони використовуються для забезпечення функціонування мережі, зокрема для підтвердження транзакцій та забезпечення безпеки. Учасник стейкінгу отримує винагороду у вигляді додаткових токенів або відсотків від свого початкового депозиту. Так, застосування аналогії статті 8 ЦК України дає змогу провести правову паралель між стейкінгом та вкладним (депозитним) рахунком. Згідно з пунктом 1 частини першої статті 63 Закону України «Про платіжні послуги» вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банку на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) та підлягають поверненню відповідно до умов договору [141]. Звернемо увагу, що у разі відкриття депозитного рахунку клієнт

передає свої грошові кошти банку на певний строк або без зазначення такого строку під визначений відсоток, а банк, своєю чергою, зобов'язується повернути ці кошти разом із нарахованими відсотками відповідно до умов договору. Так само при стейкінгу власник цифрових активів (наприклад, криптовалюти) передає свої активи до спеціального протоколу або платформи на визначений період часу з метою підтримки роботи блокчейн-мережі та отримання винагороди у вигляді додаткових токенів або відсотків від вкладених активів. Після спливу строку стейкінгу власник має право повернути свої активи разом із нарахованою винагородою. Необхідно зазначити, що обидва механізми мають спільні риси: 1) договірні відносини: як депозитний вклад, так і стейкінг ґрунтуються на договорі між сторонами, який визначає умови зберігання активів, строк та розмір винагороди; 2) спрямовуються на отримання прибутку (в обох випадках власник активів отримує дохід за рахунок передачі своїх коштів або цифрових активів іншій стороні на визначений період); 3) строковість (як депозити, так і стейкінг можуть бути строковими або безстроковими, залежно від умов договору або протоколу).

Водночас потрібно виокремити й відмінності між цими категоріями. Так, депозитні операції регулюються банківським законодавством та контролюються державними органами, такими як Національний банк України. Стейкінг же наразі не має чіткої правової регламентації в українському законодавстві й перебуває в зоні правової невизначеності. При депозитах у банку ризики втрати коштів мінімізовані за рахунок системи гарантування вкладів та регуляторного нагляду. У стейкінгу ризики є вищими через можливі технічні збої, хакерські атаки та відсутність державних гарантій. Депозитні вклади оперують фіатними грошима, тоді як стейкінг пов'язаний із цифровими активами, цінність яких може бути більш волатильною та залежить від ринкових коливань.

Наголосимо й на тому, що правова природа стейкінгу також може бути розглянута в контексті інвестиційної діяльності. Крім того, стейкінг може характеризуватися і як договір про надання послуг, де стейкер виконує певні дії

на користь блокчейн-мережі, наприклад, забезпечує її стабільність та безпеку. Проте цей аспект є предметом самостійного наукового дослідження, що виходить за межі предмета цієї дисертаційної роботи.

Інвестування у криптоактиви є можливим за допомогою Initial Coin Offering (ICO). Це залучення капіталу, який дає компаніям змогу фінансувати свої проєкти через випуск та продаж нових цифрових токенів. Інвестори, які беруть участь в ICO, зазвичай обмінюють фіатні гроші або інші криптовалюти на новостворені токени, сподіваючись на їхню майбутню цінність. З правової точки зору, токени, придбані через ICO, можуть розглядатися як цифрові активи, що підпадають під дію загальних положень цивільного права України (зокрема, частина перша статті 328 ЦК України, тобто право власності набувається на підставі правочину).

Досліджуючи набуття права власності на цифрові активи, не можна оминати увагою питання виникнення права власності на об'єкти цифрового мистецтва, такі як колекційні предмети, музика, відео та навіть віртуальна нерухомість (NFT (Non-Fungible Tokens / невзаємозамінні токени)). NFT – це унікальні цифрові токени, які представляють право власності автентичності певного цифрового активу, такого як твори мистецтва. Термін «невзаємозамінний токен» та його аббревіатура «NFT» стали загальновідомими завдяки, зокрема, таким системам, як CryptoKitties та CryptoPunks. Вважається, що NFT, завдяки своїй унікальній природі, властиві багатьом цілям. Наприклад, вебсайт ethereum.org пропонує такі варіанти використання NFT: підтвердження відвідування заходу, цифрове мистецтво, токенизація реальних активів, підтвердження онлайн-ідентичності, обмеження доступу до контенту, децентралізовані доменні імена та забезпечення у децентралізованих фінансах [240, с. 1].

З юридичної точки зору, NFT можна розглядати як цифрове підтвердження власності на певний актив. Це може бути як матеріальний об'єкт, представлений у цифровій формі, так і нематеріальний актив, такий як право доступу до певного контенту. У більшості випадків NFT є записами на

блокчейні, що підтверджують право власності на унікальний цифровий актив. Набуття права власності на NFT здійснюється шляхом укладення договору купівлі-продажу або іншого правочину, який передбачає передачу права власності від однієї особи до іншої. Цей процес зазвичай відбувається через онлайн-платформи або маркетплейси, що спеціалізуються на торгівлі NFT. NFT-токену притаманні, зокрема, риси, характерні правовстановлюючому документу, тобто він постає ніби «сертифікатом», який посвідчує суб'єктивне право на інший об'єкт цивільних прав, а тому не може розглядатись саме як незабезпечений віртуальний актив [187, с. 151]. Водночас NFT-токен, що знаходиться в системі блокчейн та пов'язаний зі смарт-контрактом, матиме зобов'язальний зміст, без необхідності укладення паралельно додаткового та реального договору (купівлі-продажу тощо) щодо певного об'єкта, оскільки саме такий смарт-контракт можна вважати різновидом цивільно-правового договору, кваліфікувавши цей правочин як такий, що укладається в момент його виконання [188, с. 136].

Серед правочинів щодо набуття права власності на цифрові активи останнім часом набувають популярності обмін цифровими активами (відносини обміну в цифровому середовищі активно використовуються в системах онлайн-ігор, іншого соціального спілкування); застава цифрових активів (останнім часом набуває популярності застава криптовалюти); дарування цифрових активів. Водночас укладання відповідного договору є фактом набуття права власності згідно зі статтями 328, 334 ЦК України.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що набуття права власності на цифрові активи має свою специфіку, зумовлену природою цих активів. В сучасних умовах правової невизначеності, підстави набуття суб'єктивних прав на цифрові активи доцільно визначати в контексті правової природи інституту права власності, який органічно охоплює новації, пов'язані з належністю та контролем майнових прав на ці активи. Набуття майнових прав на криптовалюту / криптоактиви – це складний процес, який має ряд особливостей, зумовлених децентралізованою природою блокчейну. Основні

способи набуття права власності на криптоактиви можуть поділятися на: 1) первісні (видобуток / майнінг, переробка / форкінг); 2) похідні (купівля на спеціалізованих біржах; безкоштовне розповсюдження (ейдропи); делегування (стейкінг); первинне розміщення монет (ICO); набуття прав на створені незмінні токени (NFT)).

Цифрові активи, такі як NFT, криптовалюти або інші види цифрових токенів не мають фізичної форми і існують виключно в електронному вигляді, що створює певні особливості в їх правовому регулюванні та набутті суб'єктивних прав на них. Зокрема, специфіка цифрових активів полягає в їхній унікальності, невзаємозамінності та технологічній основі, яка забезпечує прозорість та незмінність записів про право власності. Незважаючи на ці особливості, загальні положення цивільного законодавства щодо набуття права власності можуть бути застосовані і до цифрових активів. Це означає, що цифрові активи можуть бути об'єктами права власності на тих самих засадах, що і традиційні, матеріальні речі. Так, способи набуття права власності на цифрові активи можуть поділяються на первісні та похідні. Прикладом первісного способу в контексті цифрових активів може бути створення нових токенів або NFT, які вперше записуються на блокчейн. Творець токена, який не існував раніше, автоматично набуває право власності на нього. Похідні способи набуття права власності передбачають передачу права власності від однієї особи до іншої на підставі правочину, договору або іншого юридичного акта. У випадку з цифровими активами, такими як NFT, це може бути договір купівлі-продажу, дарування або інший вид договору, в результаті якого право власності на цифровий актив переходить від однієї особи до іншої. Наприклад, у разі купівлі NFT на онлайн-платформі відбувається передача права власності на цей токен від продавця до покупця. Для забезпечення правової визначеності та захисту прав власників цифрових активів необхідно адаптувати чинне законодавство до специфіки цифрових технологій. Це сприятиме розвитку ринку цифрових активів та підвищенню довіри до нього з боку користувачів та інвесторів.

2.4. Спадкування цифрових активів

Спадкування цифрових активів є одним із нагальних питань юридичної науки та правової практики. Незважаючи на те, що цифрові активи стали невід'ємною складовою життєдіяльності людини та мають значну вартість, правила їхнього спадкування все ще залишаються невизначеними. Це створює певні юридичні ризики для спадкоємців, водночас Україна – не єдина держава, яка стикається з проблемою спадкування цифрових активів. Так, у більшості держав світу єдиного визначення цифрової спадщини немає, а питання успадкування цифрових активів досі залишається або недостатньо, або взагалі невизначеним [204, с. 219]. Відсутність чітких правил ускладнює процес переходу майнових прав на криптовалюту, NFT та інших цифрових активів спадкоємцям, створюючи додаткові труднощі в оформленні спадщини. Водночас стосовно спадкування цифрових активів виникають і етичні проблеми. Зокрема, ІТ-об'єкти тісно пов'язані з приватним життям особи, зберігаючи особисту, подекуди конфіденційну, інформацію про неї та осіб, з якими вона спілкується. Тому гостро постає питання етичності надання доступу до таких цифрових активів іншим особам, крім їх власника [84, с. 55].

На сьогодні можна виявити такі правничі виклики щодо спадкування цифрових активів. По-перше, відсутність законодавчого поняття цифрової спадщини, зокрема визначення цифрового активу як об'єкта спадкування, гальмує можливість спадкування цих активів. По-друге, нематеріальна правова природа цифрового активу призводить до труднощів щодо їх юридичного оформлення, наприклад у сфері нотаріального процесу. По-третє, для спадкування необхідним є доступ до цифрового активу. Для успадкування цифрових активів спадкоємці повинні мати доступ до них, тобто йдеться про паролі, ключі доступу, облікові дані тощо. Без цього доступу цифрові активи можуть залишитися недоступними для оформлення спадщини та спадкоємці не зможуть реалізувати свої спадкові права. По-четверте, цифрові активи

становлять собою різноманітний за характером клас активів, що значно ускладнює питання їх спадкування. З одного боку, до цифрової спадщини можуть належати матеріальні цифрові активи, такі як криптовалюта. Вони мають певні аналогії з традиційними фінансовими активами, проте їх специфіка пов'язана з децентралізованою природою блокчейну та відсутністю централізованих реєстрів власності. З другого боку, у складі цифрової спадщини можуть бути об'єкти права інтелектуальної власності (цифрові твори, програмне забезпечення тощо). Спадкування таких активів вимагає детального правового аналізу та врахування особливостей національного законодавства про інтелектуальну власність. По-п'яте, окремим питанням залишаються спори між спадкоємцями щодо поділу цифрових активів.

По-шосте, як саме визначати спадкування цифрової спадщини. Як правило, спадщина оподатковується і цифрові активи не є винятком. Проте оцінка вартості цифрових активів може бути складним процесом, особливо у випадках з криптовалютою, курс якої може значно коливатися.

Для вирішення цієї проблеми існує потреба в міждисциплінарному підході, який дасть змогу врахувати як юридичні, так і технологічні особливості цифрових активів. Отримання доступу до цифрових активів спадкоємцями є складним технічним завданням. Незважаючи на те, що спадкодавець може передати цей доступ за заповітом, законодавство не передбачає чіткого механізму для таких випадків. Тому у разі спадкування цифрових активів необхідно розробляти індивідуальні правничі рішення, які врахують як законодавчу регламентацію, так і технічні можливості. Складність цього питання посилюється тим, що правове регулювання цифрових активів є доволі новим та продовжує розвиватися. Крім того, цифрові активи можуть бути розподілені по різних державах, що додатково ускладнює процедуру їх спадкування.

У літературних джерелах поступово досліджується та розкривається термін «спадкування цифрових активів », оскільки цьому є практична затребуваність. Так, де-факто такі відносини існують і відповідні права

реалізуються, що дає змогу вже зараз розробити етапи цифрового спадкування [56, с. 41]. При цьому цифрові речі можуть бути об'єктом цифрового спадкування [47, с. 76]. Водночас у статтях 1216, 1217, 1218 ЦК України не виокремлено понять цифрового спадкування, цифрової спадщини [191]. Тому загальні положення про спадкування повністю поширюються на цифрові активи. Підкреслимо, що застосування загальних положень ЦК України до цифрових активів стикається з низкою труднощів, пов'язаних з їх нематеріальністю, мінливістю та транскордонним характером. Невизначеність правового статусу цифрових активів, відсутність єдиних критеріїв їх оцінки та складнощі з доведенням права власності ускладнюють процес цифрового спадкування.

Визначення понять «цифрова спадщина», «спадкування цифрових активів», «склад цифрової спадщини» вимагає комплексного підходу, що поєднує дедуктивний метод з іншими методами наукового пізнання, такими як індукція, аналогія та формально-логічним методом. Лише за такого підходу можна створити повне й усебічне уявлення про це явище та розробити ефективні механізми його правового регулювання. Тому звернемось до дослідження загальних термінів спадкового права, що з урахуванням технології цифрових активів дасть можливість визначити спеціальні терміни цифрового спадкування.

Отже, під спадкуванням розуміють універсальне правонаступництво, яке має місце у разі, якщо одна особа бере на себе майнові права та обов'язки іншої особи як одне юридичне ціле [22, с. 56]. М. Г. Поліщук зазначає, що правовідносини із спадкування (у разі спадкуванні як за законом, так і за заповітом) є відносинами із універсального правонаступництва. Характерною рисою вказаних правовідносин є наявність особливого об'єкта – спадщини [117, с. 124]. Водночас О. Є. Кухарев доводить, що спадкове правонаступництво та спадкове правовідношення не є тотожними поняттями. Наступництво як одномоментний перехід є динамікою, рухом спадкового правовідношення або проявом останнього. Якщо момент виникнення

спадкового правовідношення пов'язаний із часом відкриття спадщини, то наступництво як динаміка правовідношення виникає із прийняттям спадщини спадкоємцями [75, с. 47]. Тобто спадкове правовідношення виникає з моменту відкриття спадщини, тоді як спадкове правонаступництво починається з моменту прийняття спадщини спадкоємцями.

З. В. Ромовська зазначає, що спадкування – це універсальний процес, коли вся спадщина (права та обов'язки) переходить до спадкоємця одночасно і в повному обсязі [149, с. 18]. Отже, спадкування – це правовий процес, через який майнові права та обов'язки особи, яка померла (спадкодавець), переходять до іншої особи або осіб (спадкоємців). О. П. Печений визначає два прояви універсальності спадкового правонаступництва: цілісний перехід прав та обов'язків (права та обов'язки, що становлять спадщину, переходять до спадкоємця як єдине ціле, забезпечуючи цілісність правового переходу); незмінність прав та обов'язків (перехід прав та обов'язків відбувається у їх первісному вигляді, без змін або модифікацій) [114, с. 8]. Звернемо увагу, що в Огляді практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин, зокрема у постанові Верховного Суду від 1 серпня 2018 року у справі № 2-592/11194/14-ц (провадження № 61-13759св18), зазначено, що спадкування є формою правонаступництва, що реалізується спадкоємцем у межах обсягу спадкової маси та не включає процесуальні права й обов'язки спадкодавця, які ним не реалізовані за життя [104, с. 154]. Отже, універсальність спадкового правонаступництва полягає в тому, що всі права та обов'язки спадкодавця передаються спадкоємцю як одне єдине ціле і зберігають свій первісний вигляд. Це забезпечує не лише цілісність переходу, а й стабільність правового статусу спадщини.

Ураховуючи наведене, можна стверджувати, що спадкування цифрових активів – це процес передачі цифрових активів від померлої особи (спадкодавця) до живих осіб (спадкоємців) та є формою правонаступництва. Цей процес охоплює технічну можливість доступу до цифрового активу,

правове оформлення цифрової спадщини, при якому необхідно враховувати питання конфіденційності особистого життя померлої особи. Особливість цього спадкування полягає в об'єкті – цифровій спадщині, яка може охоплювати усі види цифрових активів, які належали спадкодавцю. Зокрема, облікові записи в соціальних мережах (у Facebook, Instagram, Twitter тощо); електронні поштові скриньки; хмарні сховища (Google Drive, Dropbox тощо); цифрові валюти (криптовалюта) (Bitcoin, Ethereum ін.); інтернет-магазини, блоги, вебсайти; віртуальні товари в онлайн-іграх; віртуальні персонажі в комп'ютерних іграх. Ці активи можуть бути пов'язані з особистим життям спадкодавця, його майном та мають певну вартість і потенціал для реалізації суб'єктивних майнових прав. Можливість оформлення цифрової спадщини первинно стикається із виявленням та отриманням доступу до цифрових активів.

Процедура виявлення цифрової спадщини спадкоємцями передбачає кілька етапів, які допомагають встановити наявність та правовий статус цифрових активів, що належали спадкодавцю. Ця процедура може бути доволі складною, урахувавши специфіку цифрових активів. Ідеться про електронні рахунки, криптовалюту, акаунти в соціальних мережах, онлайн-сервіси, цифровий контент тощо.

Отже, виявлення цифрової спадщини передбачає: 1) ідентифікацію потенційних цифрових активів, зокрема, спадкоємці повинні з'ясувати, які цифрові активи належали спадкодавцю; 2) виявлення документального підтвердження належності цифрового активу спадкодавцю (заповіт або інші документи, в яких спадкодавець міг зазначити свої цифрові активи; електронні пристрої спадкодавця (комп'ютери, смартфони, планшети), де можуть бути збережені дані про акаунти; електронні листи, які можуть містити інформацію про цифрові активи); 3) набуття доступу до цифрових активів спадкодавця.

Питання доступу до цифрової спадщини є новим та складним для правничої науки, українського законодавства та судової практики. Тлумачення терміна «доступ» є можливим шляхом дедуктивного його виокремлення з більш ширшого поняття «доступ до інформації», що закріплено в абзаці

першому частини першої розділу II Методологічних положень щодо забезпечення статистичної конфіденційності офіційної державної статистичної інформації, затверджених наказом Державної служби статистики України від 30 грудня 2022 року № 434, як можливість одержання, оброблення, блокування та/чи порушення цілісності інформації [131]. З огляду на наведене можна запропонувати таке визначення поняття «правомірний доступ до цифрової спадщини» – це можливість одержання, обробки, блокування та/або порушення цілісності інформації, яка є частиною цифрового спадку. Цей доступ є досяжним за наявності поєднання суб'єктивного та об'єктивного доступу до цифрової спадщини. Суб'єктивний доступ до цифрової спадщини – це можливість доступу до цифрових активів, яка ґрунтується на прижиттєвій волі та згоді особи, що залишила ці активи. Об'єктивний доступ до цифрової спадщини – це можливість доступу до цифрових активів, яка визначається зовнішніми, незалежними від волі спадкодавця факторами.

Суб'єктивний доступ оформлюється прижиттєвою згодою спадкодавця, яку можна зафіксувати в заповіті або договорі, щоб легітимізувати передачу персональних цифрових даних після його смерті. Якщо використовувати положення статті 8 ЦК України та науковий метод аналогії [191], то можна розглядати суб'єктивний доступ до цифрової спадщини крізь призму статті 16 Закону України «Про захист персональних даних», зокрема її частини першої, у якій встановлено, що порядок доступу до персональних даних третіх осіб визначається умовами згоди суб'єкта персональних даних на обробку цих даних, наданої володільцю персональних даних, або відповідно до вимог закону [135]. У частинах першій, другій статті 11 Закону України «Про інформацію» закріплено, що інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини [137]. Даючи офіційне

тлумачення положень частин першої, другої статті 32 Конституції України у системному зв'язку з частиною другою статті 34 цієї Конституції, Конституційний Суд України дійшов висновку, що збирання, зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [148].

Проаналізувавши наведене, можна стверджувати, що суб'єктивний доступ передбачає прижиттєву згоду спадкодавця на доступ до його цифрової спадщини. Тобто особа має право визначити спадкодавців, що матимуть доступ до цифрових активів після її смерті. Навіть після смерті особи її право на захист персональних даних зберігається. Тому передача цифрової спадщини повинна здійснюватися з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних. Заповіт є одним із найефективніших способів забезпечення суб'єктивного доступу до цифрової спадщини. У заповіті спадкодавець може детально описати свої бажання щодо передачі цифрових активів та визначити осіб, які отримають до них доступ. Особа-спадкодавець має право чітко визначитись щодо використання чи збереження цифрових активів, передавати для цього необхідні паролі [56, с. 41]. Якщо заповіту немає, то спадкоємці мають право звернутися до суду із заявою про встановлення факту належності цифрових активів спадкодавцю та можливості їх спадкування із урахуванням охорони особистого життя померлої особи. У такому разі суд може не лише розглядати питання про право власності на ці активи, а й ураховувати необхідність охорони таємниці особистого життя померлої особи. Це означає, що суд може вимагати надання доказів, що підтверджують зв'язок між спадкодавцем та певними цифровими активами, а також ухвалює рішення щодо того, як саме ці активи можуть бути передані спадкоємцям. Під час розгляду справи про встановлення факту права власності на цифрові активи, пов'язані з особистістю спадкодавця та його персональних даних, суд повинен

ураховувати положення пункту 1 частини першої статті 1219 ЦК України, відповідно до яких не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема особисті немайнові права [191]. Отже, навіть після смерті особи, її право на приватність не припиняється. Якщо цифрові активи містять особисті листування, фотографії або іншу інформацію, що стосується приватного життя спадкодавця, суд може встановити певні обмеження щодо доступу до цієї інформації з метою захисту інтересів інших осіб або самого спадкодавця.

Крім суб'єктивного доступу, спадкодавці повинні мати також об'єктивний, тобто технічний, доступ до цифрової спадщини. Цей доступ охоплює технічні, технологічні дії щодо правонаступництва на цифрові активи. Так, окремі платформи та сервіси, на яких зберігаються цифрові активи, можуть встановлювати власні правила та процедури щодо передачі прав на такі активи у разі смерті власника. Наприклад, Facebook надає можливість своїм користувачам заздалегідь призначити довірену особу, яка отримає право управляти їхньою сторінкою в разі смерті. Ця особа, відома як «хранитель сторінки» або «контакт для спадщини», зможе виконувати низку важливих функцій. Зокрема, вона матиме можливість керувати профілем, приймати або відхиляти запити на додавання в друзі, залишати закріплені публікації, змінювати профільні та обкладинкові фотографії, а також відповідати на повідомлення в розділі «спогади» [41]. Загалом деякі платформи вважають акаунти та контент користувача власністю компанії, а не особистим майном, що ускладнює передачу цих активів спадкоємцям. Тому в разі виявлення об'єктивного доступу до цифрової спадщини необхідно враховувати і правила розміщення цифрового активу у цифровому середовищі, оскільки доступ до цих активів вимагає наявності паролів та інших форм автентифікації. Без цієї інформації спадкоємці можуть зіткнутися з труднощами під час спроби отримати доступ до важливих файлів, електронної пошти або фінансових рахунків. У таких випадках важливо, щоб особа, яка створює заповіт, забезпечила спадкоємців інформацією про доступ до своїх акаунтів. Водночас у

цьому контексті С. С. Аліна наголошує, що вказівка в заповітах паролю нівелює анонімність електронних гаманців, а отже, в заповіті слід вказувати публічні ключі, а приватні зазначати окремо [3, с. 193].

З огляду на наведене можна стверджувати, що об'єктивний доступ до цифрової спадщини охоплює два аспекти: 1) зовнішній об'єктивний доступ до цифрового спадку визначається правилами відповідної онлайн-платформи, на якій розміщено цифровий актив (адміністративний); 2) внутрішній об'єктивний доступ до цифрового активу, який передбачає передачу спадкодавцем паролів та ключів спадкоємцям (юридичний доступ). Зовнішній об'єктивний доступ може бути реалізований, якщо це встановлено правилами та умовами онлайн-платформами. Такі платформи визначають порядок доступу до активів у разі смерті користувача, зокрема питання, чи може спадкоємець отримати доступ до облікового запису та які документи необхідно для цього надати. Важливо враховувати, що правовий режим користування різних платформ може суттєво відрізнятися, як наслідок в деяких випадках обмежувати або навіть унеможливити передачу цифрового активу спадкоємцям. Ця проблема постає в судових справах різних держав світу. Наприклад, у 2019 році Центральний окружний суд міста Лондона у справі Рейчел Томпсон проти компанії Apple встановив, що Р. Томпсон, вдова, подала позов до суду на Apple, щоб отримати доступ до фотографій та відео, збережених на обліковому записі її померлого чоловіка. Компанія Apple відмовилась та вимагала судового наказу, оскільки користувач не зробив жодних розпоряджень щодо доступу до контенту в разі його смерті. Водночас обліковий запис містив фотографії та відео їхньої маленької доньки разом із батьком, і Р. Томпсон хотіла, щоб її донька успадкувала їх. Р. Томпсон отримала судовий наказ і в такий спосіб змусила Apple надати їй доступ до облікового запису [216]. Отже, зовнішній або адміністративний доступ може бути забезпечений двома основними шляхами: у добровільному порядку або через судові рішення. Добровільний порядок передбачає, що адміністрація онлайн-платформи або сервісу, на якому зберігаються цифрові активи, надає доступ на підставі відповідних запитів

спадкоємців або інших уповноважених осіб. Судовий порядок застосовується у випадках, коли адміністрація платформи відмовляє в наданні доступу до цифрових активів або коли виникають суперечки щодо прав на ці активи.

Внутрішній об'єктивний доступ до цифрового активу передбачає передачу спадкодавцем доступних паролів, ключів та інших необхідних даних спадкоємцям для отримання доступу до цифрових активів. Передача цих даних може бути здійснена різними способами, наприклад, шляхом зберігання інформації в нотаріально завіреному документі, спеціалізованому цифровому сейфі або навіть через інших довірених осіб. Відсутність таких даних може призвести до втрати доступу до активу, незалежно від правових умов та політик платформи.

Ураховуючи наведене, можна стверджувати, що однією з основних засад цифрового спадкування є забезпечення доступності цифрової спадщини. Це поняття охоплює можливість спадкоємців отримати доступ до цифрових активів спадкодавця, який може містити такі елементи: 1) юридичний доступ, який передбачає набуття права на спадщину лише законних спадкоємців; 2) технічний доступ, що передбачає наявність у спадкоємців паролів, доступів до двофакторної автентифікації, ключів шифрування або спеціальних програм, які дають змогу отримати доступ до цифрового активу; 3) адміністративний доступ, який охоплює дозвіл онлайн-платформ на спадкування цифрового активу, розміщеного на відповідній онлайн-платформі; 4) етичний та соціальний доступи, що дають доступ до спадкування, із урахуванням охорони приватності померлої особи, ураховуючи її особисті та професійні інтереси, а також інтереси інших осіб, що можуть бути пов'язані з її цифровими активами.

Одним із основних питань у сфері спадкування цифрових активів залишається означення складу цифрової спадщини. Цифрова спадщина охоплює широкий спектр активів та інформації, що мають цифрову / електронну форму та розміщені в цифровому середовищі. У складі цифрової спадщини можуть бути такі цифрові активи: 1) особисті цифрові активи – електронні листи, документи, збережені на комп'ютерах та інших

портативних цифрових пристроях, мультимедійний контент, зокрема фотографії та відео, збережені на різних цифрових пристроях, контент, збережений у профілях соціальних мереж, контакти, збережені в електронній пошті або мобільних телефонах, бали лояльності за різні підписки та послуги, що користувач отримує, тощо; 2) фінансові цифрові активи – дані онлайн-банкінгу, ідентифікатори користувачів та паролі для інтернет-банкінгу та інших онлайн-транзакцій, онлайн-страхування, взаємні фонди, акції та інші інвестиції, віртуальна власність та цінні товари, що розміщені на онлайн-ігрових платформах, деталі кредитних та дебетових карткових транзакцій, електронні гаманці, що використовуються для онлайн-азартних ігор тощо; 3) професійні цифрові активи – доменні імена, офіційні електронні адреси, облікові записи в соціальних мережах, контент блогів та вебсайтів, візуальний контент та інші системи управління контентом (CMS), що використовуються, бази клієнтів онлайн-бізнесу, аукціонні майданчики тощо; 4) технічні цифрові активи – паролі для різних цифрових послуг, комп'ютерних мереж, журналів резервного копіювання пристроїв: як локальних, так і хмарних, послуг вебхостингу, програмних проєктів: як корпоративних, так і індивідуальних тощо [254, с. 128].

Наведені складові цифрової спадщини мають особливості правового статусу. Так, особливістю правового статусу цифрового активу у вигляді особистих цифрових активів є їх належність до категорії індивідуальних нематеріальних благ, що відображають персональні дані, інформацію про приватне життя або інтереси спадкодавця. Фінансові цифрові активи можуть визначатися як об'єкт, що має матеріальну цінність та належав на праві власності спадкодавцю. Зокрема, належність спадкодавцю фінансового цифрового активу може бути підтверджена наявністю доступу до нього, наявністю реєстрації на відповідній онлайн-платформі. Водночас існує проблема з ідентифікацією анонімних фінансових цифрових активів. Розкриття конфіденційної інформації на запит адвоката або державних органів можливе лише за умови, що це передбачено правилами відповідної онлайн-платформи, а

це може гальмувати процес визнання права власності на цифрові активи за спадкодавцем під час судового розгляду. Ці активи вимагають постійного управління, особливо під час оформлення спадщини. За загальним правилом, управління фінансовими цифровими активами спадкодавця до прийняття спадщини визначається відповідно до правил охорони та управління спадковим майном, установлених статтями 1283, 1285 ЦК України [191]. Це означає, що в період між смертю спадкодавця та прийняттям спадщини спадкоємцями відповідальність за збереження та управління такими активами може бути покладена на спеціально призначену особу або на виконавця заповіту. Цей період є критично важливим, оскільки фінансові цифрові активи можуть бути вразливими до кіберзагроз або несанкціонованого доступу. Тому забезпечення належного контролю й захисту цих активів стає пріоритетом для спадкоємців. Важливо також урахувати, що для деяких цифрових активів можуть існувати додаткові вимоги або специфічні процедури, пов'язані з їхнім управлінням або передачею у спадок, що може впливати на загальний процес оформлення спадщини.

Складовою цифрової спадщини є професійні цифрові активи. Вони мають безпосередній зв'язок з особистістю спадкодавця, його професійною діяльністю, комунікаціями та особистим брендингом. Наприклад, професійні цифрові активи, такі як доменні імена, офіційні електронні адреси, облікові записи в соціальних мережах, контент блогів та вебсайтів, відображають унікальний стиль, репутацію та досягнення спадкодавця у відповідній сфері. Ці активи часто постають основою для професійного спілкування, маркетингової діяльності та створення іміджу, що робить їх важливими не лише для самого спадкодавця, а й для його бізнесу або особистого бренду, а отже, можуть становити майновий інтерес для спадкоємців. Визначення особливостей цих активів як елементу цифрової спадщини потребує окремого, поглибленого дослідження, водночас ця тема виходить за межі предмета цієї дисертаційної роботи.

Окремо у складі цифрової спадщини можна визначити технічні цифрові активи. Вони мають безпосередній зв'язок із доступом до цифрових активів спадкодавця, оскільки є надзвичайно важливими для забезпечення стабільної роботи цифрової інфраструктури, а також для підтримки безпеки та ефективності в різних цифрових середовищах. До них належать: перелік паролів для різних цифрових послуг; паролі комп'ютерних мереж; журнали резервного копіювання пристроїв; послуги вебхостингу; програмні проєкти (це можуть бути як корпоративні, так і особисті розробки, у тому числі вихідний код, документація, API-ключі, ліцензії на використання програмного забезпечення, а також інформація про середовища розробки та виробництва). Ці активи є надзвичайно важливими для забезпечення безперебійної роботи цифрових систем, а також для підтримки безпеки та конфіденційності даних.

Спадкування цифрових активів здійснюється згідно із загальними правилами спадкування, установленими у статті 1217 ЦК України: за заповітом або за законом [191]. Спадкування за законом настає у разі, якщо фізична особа не залишила заповіту або якщо заповіт виявився недійсним, або відсутні умови, які зазначені у заповіті з умовою, або спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину, або вони не закликаються до спадкування, або якщо фізична особа розпорядилася лише частиною свого майна [153, с. 146]. Основними підставами спадкування за законом є такі чинники: родинні зв'язки, правовідносини усиновлення чи удочеріння, шлюб, сімейні відносини, а також перебування на утриманні [48, с. 147]. Статті 1261–1265 ЦК України визначають коло спадкоємців за законом. Спадкування відбувається в порядку черговості: спадкоємці кожної наступної черги отримують право на спадщину лише за відсутності спадкоємців попередньої черги. Спадкоємці однієї черги ділять майно спадкодавця в рівних частках [191]. Якщо спадкодавець не залишив заповіту або якщо заповіт виявився недійсним, спадкування цифрових активів відбувається за законом. У такому разі спадкоємці визначаються відповідно до черговості, встановленої статтями 1261–1265 ЦК України. Це означає, що спадкоємці кожної наступної черги набувають право на спадщину лише за

відсутності спадкоємців попередньої черги. Спадкоємці однієї черги отримують цифрові активи в рівних частках. Однак специфіка цифрових активів додає складнощів у процес спадкування.

У юридичних джерелах щодо спадкування криптовалюти наголошено, якщо відбувається спадкування за заповітом, то певною мірою питань виникає менше ніж у разі спадкування за законом, тому що під час складання самого заповіту спадкодавець має право вказати спадкоємця його криптовалюти та залишити йому ключі входу. Спадкування за законом є дещо складнішою процедурою. Спадкоємці не можуть отримати криптовалюту без ключів входу, адже вона не має правового положення в нашому законодавстві [155, с. 112]. Отже, спадкування цифрових активів, зокрема криптовалюти, має свої особливості, які потребують урахування правового статусу та доступу до таких активів. У разі спадкування за заповітом процес є менш проблематичним, оскільки спадкодавець може чітко зазначити спадкоємця та передати йому ключі доступу до цифрових активів. Це забезпечує спадкоємцеві можливість отримати криптовалюту та інші цифрові активи без додаткових труднощів. Натомість спадкування цифрових активів за законом є складнішим, оскільки доступ до таких активів часто залежить від наявності ключів доступу або іншої інформації, необхідної для їх використання. Без цієї інформації спадкоємці можуть зіткнутися з труднощами під час отримання таких активів, оскільки чинне законодавство не завжди надає чіткі механізми для вирішення подібних ситуацій. Це підкреслює важливість правового регулювання спадкування цифрових активів та необхідність врахування їх специфіки в українському законодавстві.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що спадкування цифрових активів – це процес передачі цифрових активів від померлої особи (спадкодавця) до живих осіб (спадкоємців) та є формою правонаступництва. Особливість цього спадкування полягає в об'єкті – цифровій спадщині, яка може охоплювати усі види цифрових активів, що належали спадкодавцю. Спадкування цифрових активів охоплює такі етапи: 1) процедура виявлення

цифрової спадщини (передбачає ідентифікацію потенційних цифрових активів, зокрема, спадкоємці повинні з'ясувати, які цифрові активи належали спадкодавцю; виявлення документального підтвердження належності цифрового активу спадкодавцю (заповіт або інші документи, в яких спадкодавець міг зазначити свої цифрові активи; електронні пристрої спадкодавця (комп'ютери, смартфони, планшети), де можуть бути збережені дані про акаунти; електронні листи, які можуть містити інформацію про цифрові активи); 2) набуття доступу до цифрових активів спадкодавця; 3) оформлення спадщини.

Висновки до розділу 2

З огляду на проведені дослідження, описані в другому розділі дисертаційної роботи, сформульовано такі ключові висновки:

1. Запропоновано визначення та характеристику цифрового цивільного обороту. Його особливість полягає в тому, що він існує у цифровому середовищі. Цифрове середовище може розглядатися як єдиний складний, комплексний об'єкт цивільних прав, що містить такі елементи: 1) інфраструктурне забезпечення (охоплює мережі зв'язку, центри обробки даних, сервери та інші технічні засоби, необхідні для функціонування цифрових продуктів та послуг, програмне забезпечення, цифрова інформація, яка використовується в цифрових продуктах та послугах, наприклад, персональні дані, фінансові дані, мультимедійний контент); 2) цифрові платформи (інтернет-платформи, зокрема вебсайти та мобільні додатки, які дають користувачам можливість купувати товари та послуги; хмарні платформи, що надають користувачам доступ до програмного забезпечення, даних та інших ресурсів через мережу Інтернет; платформи соціальних мереж); 3) засоби доступу та можливості використовувати цифрове середовище користувачам (фізичним, юридичним особам, державним органам); 4) програмне забезпечення (комп'ютерні програми, бази даних); 5) системи кібербезпеки. Щодо кожного елементу цифрового середовища можуть виникати самостійні правовідносини (внутрішні організаційні, майнові).

2. Доведено, що особливість здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків у цифровому цивільному обороті обумовлені тим, що правовідносини в ньому здійснюються дистанційно, в певних випадках анонімно, поза територіальним розміщенням суб'єктів та територіальної юрисдикції (принцип екстериторіальності), з використанням інформаційно-комунікаційних систем.

3. Розкрито, що правовідносини у сфері цифрового середовища мають складну синтетичну правову природу, яка поєднує елементи різних галузей права, що зумовлено їх унікальною структурою та специфічністю. У цифровому цивільному обороті поступово сформувалася самостійна система правовідносин, яка істотно відрізняється від традиційних відносин цивільного обороту як за складом, так і за способом їх здійснення. Ця система охоплює широке коло правовідносин, пов'язаних із використанням цифрових активів, електронних документів, інтелектуальних прав та інших нематеріальних об'єктів, що існують виключно у цифровому форматі. Унікальність таких відносин полягає в їхній залежності від технологій, що забезпечують їхню реалізацію, наприклад, блокчейн, смарт-контракти або децентралізовані платформи, що вимагає розроблення адаптованих правових механізмів регулювання для забезпечення стабільності та захисту прав учасників.

4. Виявлено такі сучасні тенденції розвитку інституту правочину: динаміка правочинів (сучасні технології створюють нові можливості для укладення правочинів задля швидкості та доступності цивільного обороту); трансформація форм правочинів (продовжують формуватися нові способи фіксації волевиявлення сторін, такі як електронний підпис, блокчейн тощо).

5. Наголошено, що існує потреба у виокремленні таких видів правочинів, що здійснюються в цифровому середовищі: електронні договори; електронні платежі. Специфіка правочинів у цифровому середовищі полягає у предметі відповідного правочину – цифрових активів. Водночас ці активи можуть поділятися на: цифрові активи, які існують виключно у цифровому обороті, та цифрові активи, що мають кореляцію з відповідним об'єктом матеріального

світу. Слід відокремлювати цифрову / електронну форму правочину як самостійну форму правочину.

6. Охарактеризовано правочини щодо цифрових активів, які корелюються із відповідними предметами матеріального світу, та правочини, що укладаються щодо цифрових активів, які мають виключно цифрову форму.

7. Удосконалено наукову думку, що смарт-контракт, за своєю правовою природою, є правочином у цифровому середовищі, що має електронну форму. Загалом смарт-контракт – це програма або протокол, що автоматично виконує умови договору, зашифрований у його коді, що реалізується за допомогою технології блокчейну, де інформація про транзакції є прозорою та незмінною, що забезпечує надійність і виконання домовленостей без посередників. Його можна розглядати і як спосіб щодо виконання правочинів у цифровому обороті.

8. Надано правову характеристику підставам набуття права власності на цифрові активи. Зокрема, криптовалюти, що створюються внаслідок майнінгу, можуть кваліфікуватися як нові речі у правовому сенсі відповідно до статті 331 ЦК України. Презумпція правомірності набуття права власності на криптовалюту / криптоактив передбачає, що це право визнається законним, якщо не буде доведено порушення чинного законодавства або прав третіх осіб. Форкінг може визначатися як набуття права власності на перероблену річ та належить до первісних способів набуття права власності згідно із частиною першою статті 332 ЦК України. Добросовісність форкінгу може означати, що переробник (ініціатор форкінгу) діє у повній відповідності із правилами та умовами, установленими для використання та модифікації вихідного блокчейну. Придбання криптовалюти на цифрових біржах регулюється нормами зобов'язального права, на підставі договірних правовідносин між покупцем та продавцем відповідно до статті 334 ЦК України. Ейрдроп може розглядатися як недоговірне зобов'язання, схоже на публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу, що регулюється частиною першою статті 1144 ЦК України. Набуття права власності на криптоактиви внаслідок стейкінгу є

похідним способом набуття права власності відповідно до статті 334 ЦК України.

9. Наголошено, що спадкування цифрових активів за законом є складнішим, ніж спадкування за заповітом, оскільки доступ до таких активів часто залежить від наявності ключів доступу або іншої інформації, що необхідна для їх використання. У разі спадкування за законом виникає ускладнення щодо отримання доступу до ключів цих цифрових активів.

РОЗДІЛ 3

ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ

3.1. Договори про відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру

Проблематика правового регулювання відносин із цифровими активами є однією з дискусійних у юриспруденції на глобальному рівні. Зі стрімким розвитком сучасних технологій та їх інтеграцією в повсякденне життя, а також диджиталізацією суспільних відносин і державного управління питання законодавчого врегулювання цифрових активів та всіх пов'язаних із ними аспектів набуло особливої актуальності [97, с. 70]. Крім того, відсутність правового регулювання здійснення операцій із цифровими активами, зокрема криптовалютами, створюють підґрунтя щодо правових ризиків [38, с. 38]. Нестача чіткої правової бази для регулювання цих відносин не лише призводить до затримки у формуванні цифрового законодавства, а й гальмує розвиток суспільних відносин, тому виникає потреба в застосуванні інструментарію індивідуально-правового регулювання. Це, зокрема, виражається у використанні різноманітних договорів, які слугують засобом для врегулювання прав та обов'язків сторін у сфері цифрових активів. Договори стають основним регулятором цифрових відносин, даючи їх учасникам можливість узгоджувати умови використання, володіння та передачі цифрових активів, із урахуванням законодавчих прогалин.

Згідно із сучасним праворозумінням договір можна розглядати в різних аспектах. Зокрема, К. А. Рагуліна визначає договір так: у приватноправовому аспекті – як двосторонній юридичний правочин, у публічно-правовому – як джерело права, у філософсько-правовому – як універсальний, природний

саморегулятор суспільства [145, с. 42]. На думку Ю. І. Чалого, поняття «договір» застосовується в кількох значеннях: а) договір як дво- чи багатосторонній правочин (різновид юридичного факту); б) договір як документ, що фіксує правочинне волевиявлення учасників договору; в) договір як правовідношення (правовий наслідок учинення правочину); г) договір як джерело норм, які мають регулятивний вплив на учасників договірної правовідношення [193, с. 212]. В. І. Крат виокремлює такі значення договору: 1) договір розглядається як юридичний факт; 2) договір розглядається як зобов'язальне правовідношення, що виникає внаслідок укладення договору (хоча ще є переддоговірні та постдоговірні відносини); 3) у формальному сенсі договір розглядається як документ, у якому фіксуються його умови; 4) договір як засіб правового регулювання задля конкретизації прав та обов'язків [68, с. 2]. С. О. Погрібний наголошує, що договір як універсальний регулятор приватних відносин покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин, як договір, його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим) [115, с. 2].

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що договір є багатоаспектною правовою категорією, яка має кілька вимірів та функцій. Він не обмежується лише документом, що фіксує правочин між сторонами, а є складним правовим поняттям, що може визначатися як юридичний факт, документ, правовідношення, джерело права, засіб правового регулювання, універсальний регулятор.

Унаслідок відсутності системного нормативно-правового регулювання цифрових відносин договір набуває універсального характеру щодо їх регламентації. Так, актуальним є питання правового регулювання відносин, що виникають завдяки технологіям розподіленого реєстру (DLT), оскільки їхній вплив на суспільство стає дедалі відчутнішим. DLT (Distributed Ledger

Technology) є технологією, що дає змогу одночасно зберігати дані в кількох місцях, значно знижуючи ризик їх фальсифікації або втрати. Технічна природа DLT ґрунтується на розподіленні інформації між учасниками мережі, які мають доступ до єдиного, незмінного реєстру транзакцій. DLT не є ні платформою, ні продуктом. Її слід розглядати швидше як бізнес-процес або варіант автоматизації робочого процесу, що відзначається ефективністю у складних мережах та підмережах, які беруть участь у створенні однієї й тієї ж цінності продукту або послуги [252]. Ця технологія передбачає блокчейн та інші системи, що забезпечують прозорість, безпеку й ефективність обробки даних, що є особливо важливим у сферах, які вимагають високого рівня правової довіри, таких як криптовалюти та смарт-контракти. Здебільшого блокчейн можна розглядати і як інформаційну систему, що становить реєстр інформації, і як інформаційну технологію обробки, зокрема формування, зберігання точних, конкретних даних, що підтверджують сукупність майнових та інших прав і обов'язків їх правовласників, і як технологію, яка дозволяє здійснювати електронні розрахунки та інші юридично значимі дії [44, с. 211].

У правовому контексті DLT можна порівняти з децентралізованою бухгалтерською книгою, яка зберігається в кількох екземплярах на різних комп'ютерах, забезпечуючи в такий спосіб надійний захист інформації. Блокчейн як різновид DLT відрізняється тим, що транзакції в ньому записуються через незмінний криптографічний підпис (хеш), що підвищує рівень юридичної визначеності та знижує ризик правових спорів [154, с. 125]. Водночас технології розподіленого реєстру (DLT) приводять до швидких та суттєвих змін на фінансових ринках, зокрема вони дають змогу зберігати зашифровану інформацію, яку можуть змінювати лише уповноважені оператори. Ці технології мають широкий спектр застосувань, зокрема реєстрація та передача прав власності, обіг валюти, товарів та послуг [267, с. 602].

Ураховуючи складну технологічну природу DLT, можна зробити висновок, що договірні відносини, пов'язані з цією технологією, мають два

основних рівня. Перший рівень – це договори щодо використання технології розподіленого реєстру (DLT) (доступу / дозволу у вигляді ліцензійних договорів). Цей рівень охоплює договірні відносини, які регулюють доступ та використання технології DLT. Ліцензійні договори можуть визначати умови надання права користування технологією, обсяг дозволених дій, обмеження, зобов'язання сторін, а також питання інтелектуальної власності. Наприклад, компанія-розробник може надавати ліцензію на використання своєї DLT-платформи іншим суб'єктам для здійснення своєї діяльності. У таких договорах важливим є забезпечення правомірного використання технології, захисту конфіденційної інформації, дотримання умов ліцензії, а також відповідальність за можливі порушення.

Другий рівень договірних відносин у сфері DLT – це безпосередні договори щодо цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру. На цьому рівні укладаються договори, які стосуються конкретних цифрових активів, що створені та функціонують на базі DLT. Такі договори можуть передбачати купівлю-продаж, обмін, дарування, інвестування, передачу прав або інші форми відчуження цифрових активів. Важливим аспектом цих договорів є правова визначеність статусу цифрових активів, забезпечення прозорості правочинів, правовий захист прав власності та безпека транзакцій. Ураховуючи, що ці активи існують лише в цифровій формі та зберігаються на блокчейні або інших DLT-системах, особливу увагу в них треба приділяти питанням валідації транзакцій, захисту від шахрайства, а також регуляторним вимогам, які можуть змінюватися залежно від юрисдикції. Саме цей рівень договірних зобов'язань є предметом дослідження цієї дисертаційної роботи, тому розглядатимемо договори стосовно відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру.

Для визначення особливостей цієї групи договорів надамо їх загальну характеристику, використовуючи наукові методи пізнання, зокрема діалектичний метод, системний підхід та метод індукції. Одним із первинних питань є характеристика договорів про відчуження цифрових активів, що

створені на основі технології розподіленого реєстру. О. С. Яворська доводить, що більшість цивільних договорів є консенсуальними. Консенсуальна природа договору є більш логічною, зручнішою, навіть у контексті визначення самого договору як домовленості сторін. Конструкція реального договору менш поширена, образно кажучи, більш громіздка, проте від неї не слід відмовлятися [200, с. 174]. Отже, дослідниця наполягає, що консенсуальні договори є основною формою договорів у цивільному праві, через те, що їхня простота, зручність та логічність роблять їх найбільш поширеними. Дещо по-іншому на це вказує С. Я. Вавженчук. На його думку, дихотомічний спосіб класифікації договорів на консенсуальні та реальні слід визнати умовним з огляду на те, що низка договорів одного типу або виду можуть бути або реальними або консенсуальними. Альтернативність вибору ознаки реальності або консенсуальності договору залежить від норми закону і прямо не пов'язана з волевиявленням сторін договору [9, с. 15]. В. І. Крат детально розкриває, що реальним (від лат. *res* – річ) вважається договір, що є укладеним з моменту передачі речі або вчинення іншої дії. Для укладення реального договору необхідна наявність двох юридичних фактів: а) домовленість між його сторонами стосовно істотних умов договору; б) передача речі однією стороною іншій стороні або вчинення іншої дії [69, с. 11].

Ураховуючи наведене, зазначимо, що під час укладення договорів про відчуження цифрових активів ключовим є питання, чи буде такий договір вважатися реальним або консенсуальним. Зазвичай договір на відчуження цифрових активів може бути визнаний реальним лише тоді, коли відбулася фактична передача активу через зміну записів у відповідному розподіленому реєстрі. У цьому разі договір вважається укладеним не лише після досягнення згоди щодо умов, а й після підтвердження передачі активу, що є його предметом. Оскільки цифрові активи існують лише у цифровому середовищі та їх передача здійснюється через блокчейн або інші цифрові технології, застосування конструкції консенсуального або реального договору вимагає додаткового правового осмислення.

Консенсуальні договори мають особливу правову природу, яка полягає в тому, що такі договори стають обов'язковими для сторін у момент досягнення згоди щодо всіх їхніх істотних умов. Для виникнення прав та обов'язків за консенсуальним договором не потрібно здійснювати додаткових дій, таких як передача предмета договору. Це особливо актуально у сфері цифрових активів, де важливо швидко та ефективно укласти правочини без затримок, пов'язаних із фізичною передачею об'єкта. Можна визначити такі консенсуальні договори із цифровими активами у цифровому оброті: договір купівлі-продажу цифрових активів (цей договір укладається між продавцем та покупцем цифрових активів, зокрема криптовалюта або токенів, і стає обов'язковим з моменту досягнення згоди щодо умов купівлі-продажу, таких як ціна, кількість активів, терміни передачі тощо); ліцензійний договір щодо використання цифрових активів; договір про надання послуг зі зберігання цифрових активів (такий договір передбачає, що одна сторона (зберігач) надає іншій стороні послуги зі зберігання цифрових активів у цифровому гаманці або іншій безпечній формі, він укладається в момент досягнення згоди щодо умов зберігання, розміру плати, відповідальності сторін тощо); договір про участь у платформі для обміну цифровими активами (такий договір може укладатися між користувачем платформи та її оператором, він стає обов'язковим з моменту, коли користувач погоджується з умовами надання послуг платформи, що зазвичай передбачає правила обміну активів, комісійні збори та обмеження відповідальності).

Реальні договори, на відміну від консенсуальних, вимагають для свого укладання передачі предмета договору від однієї сторони до іншої. У разі з цифровими активами це передбачає передачу права власності на активи шляхом запису змін у відповідному розподіленому реєстрі. Відчуження цифрових активів через реальні договори може відбуватися за допомогою такого інструментарію: смарт-контрактів (це автоматизовані програми, що виконують умови договору без необхідності втручання третьої сторони та дають змогу забезпечити виконання договору в момент передачі цифрових активів); транзакцій у блокчейні (під час укладання договору про відчуження

цифрових активів транзакція записується у відповідний блокчейн, що підтверджує передачу права власності; цифрові підписи (використання цифрових підписів забезпечує автентифікацію сторін та підтверджує їхнє погодження з умовами договору).

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, мають складний юридичний характер. Вони можуть набувати ознак як реальних, так і консенсуальних договорів, залежно від конкретних умов укладення та виконання. Зокрема, ці договори можуть бути консенсуальними, якщо сторони досягають згоди щодо всіх істотних умов без негайного виконання. Однак, якщо договір передбачає, що відчуження цифрового активу здійснюється одночасно з підписанням договору, він набуває реального характеру. Фактичне виконання дій щодо передачі цифрового активу у цифровому середовищі відіграє ключову роль у визначенні юридичної природи договору, що підкреслює значущість точного формулювання умов та дій сторін у таких правочинах.

Укладання договорів про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, має низку особливостей, зумовлених кількома ключовими факторами. По-перше, це склад учасників та їхня правосуб'єктність. Сторони таких договорів повинні мати необхідну правоздатність і дієздатність для укладання правочинів у цифровому середовищі. Важливо враховувати, що, крім контрагентів, до договору часто залучаються постачальники послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції. Однією з проблем є можлива анонімність учасників, що ускладнює встановлення їх правосуб'єктності та може призвести до правових ризиків.

По-друге, важливим аспектом є дотримання цифрової/електронної форми договору, що забезпечує юридичну чинність договору та його відповідність законодавчим вимогам. Це передбачає використання електронного підпису, надійних методів автентифікації та дотримання вимог до електронного документообігу. По-третє, ці договори мають специфічні умови, що

відображають унікальні характеристики цифрових активів. Це охоплює питання захисту даних, забезпечення безпеки транзакцій, порядок передачі прав власності в цифровому середовищі, а також умови, що стосуються можливих технічних збоїв або порушень у роботі розподіленого реєстру. Наведені ознаки впливають на процес укладання та виконання договорів, вимагаючи від сторін ретельного підходу до формулювання умов правочину та врахування всіх потенційних ризиків.

Згідно із частиною першою статті 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору [191]. Істотними закон визначає також ті умови, на внесенні яких до договору наполягає сторона правочину. Це можуть бути будь-які умови (як урегульовані законодавством, так і не врегульовані), наприклад, умови щодо забезпечення виконання зобов'язань, щодо порядку виконання та прийняття виконання за договором тощо [109]. У юридичних джерелах наголошено на тому, що істотні умови договору поділяються на дві основні групи: об'єктивні (істотні умови визначаються законодавством або є необхідними для договорів) та суб'єктивні (положення, які мають бути погоджені між сторонами на вимогу будь-якої з них) [190, с. 252]. Отже, до істотних умов договору належать ті умови, які прямо визначені законом або є необхідними для договорів певного виду. Також до істотних умов належать умови, які були предметом переговорів між сторонами та визнані ними обов'язковими для укладення договору. Якщо хоча б щодо однієї з істотних умов не досягнуто згоди, договір не може бути визнаний укладеним.

Істотні умови договору щодо цифрових активів не виокремлено у статті 638 ЦК України [191]. Водночас у частині другій статті 11 Закону України «Про електронну комерцію» встановлено, що електронний договір, крім визначених ЦК України істотних умов для відповідного виду договору, може містити інформацію про «технологію (порядок) укладення договору; порядок створення та накладання електронних підписів сторонами договору; можливість та порядок внесення змін до умов договору; спосіб та порядок

прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепту); порядок обміну електронними повідомленнями та інформацією між сторонами під час виконання ними своїх зобов'язань; технічні засоби ідентифікації сторони; порядок внесення змін до помилково відправленого прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепту); посилання на умови, що включаються до договору, шляхом перенаправлення (відсилання) до іншого електронного документа і порядок доступу до такого документа; спосіб зберігання та пред'явлення електронних документів, повідомлень, іншої інформації в електронній формі та умови доступу до них; умови виготовлення та отримання паперових копій електронних документів; можливість вибору мови, що використовується під час укладення та виконання договору; інші відомості» [129]. Наведені істотні умови електронного договору, а отже, і договорів щодо цифрових активів, які обов'язково укладаються в цифровій / електронній формі, можна поділити на: 1) технологічні умови укладення договору (технологія (порядок) укладення договору, створення та накладання електронних підписів сторонами договору, технічні засоби ідентифікації сторін, умови взаємодії між сторонами, порядок обміну електронними повідомленнями та інформацією між сторонами під час виконання ними своїх зобов'язань); 2) умови внесення змін до договору (можливість та порядок внесення змін до умов договору); 3) умови документального підтвердження (умови виготовлення та отримання паперових копій електронних документів); 4) мовні умови (можливість вибору мови, що використовується під час укладення та виконання договору). Отже, істотні умови договорів про відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру, можуть поділятися на загальні умови та додаткові істотні умови, обумовлені правовою природою цих договорів.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що істотні умови договорів про відчуження цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру відповідно до частини першої статті 638 ЦК України [191] та частини другої статті 11 Закону України «Про електронну комерцію» [129], охоплюють: 1) предмет договору (охоплює визначення цифрових активів,

що є предметом відчуження, з детальним описом їхніх характеристик, вартості, кількості та особливостей зберігання у розподіленому реєстрі); 2) сторони договору (ідентифікація всіх учасників договору, включаючи власників цифрових активів, покупців та, за необхідності, постачальників послуг проміжного характеру, водночас варто приділити увагу встановленню правосуб'єктності сторін, ураховуючи можливі випадки анонімності в цифровому середовищі); 3) порядок і умови передачі прав власності на цифрові активи (опис механізму передачі цифрових активів з використанням технології розподіленого реєстру, включаючи момент переходу права власності та підтвердження факту передачі); 4) форма та спосіб укладення договору (встановлення електронної або цифрової форми договору, яка забезпечує його юридичну чинність, включаючи використання електронних підписів та методів автентифікації); 5) ціна та порядок розрахунків (необхідно враховувати, що за цими договорами є можливість використання криптовалют або інших цифрових активів як засобу платежу); 6) гарантії та відповідальність сторін; 7) умови захисту даних та безпеки транзакцій (визначення заходів щодо забезпечення безпеки передачі даних та захисту персональних даних учасників, а також заходи з мінімізації ризиків, пов'язаних з можливими технічними збоями або кібератаками); 8) умови щодо вирішення спорів (порядок вирішення можливих спорів між сторонами, зокрема вибір юрисдикції та методів альтернативного врегулювання спорів, таких як медіація або арбітраж); 9) строк дії договору; 10) умови внесення змін до договору його продовження або припинення; 11) умови документального підтвердження. Досягнення згоди з усіх зазначених умов є необхідною передумовою для визнання договору укладеним відповідно до статті 638 ЦК України [191].

Договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру (DLT), можуть охоплювати різні види договорів, залежно від специфіки активів та умов їх використання. Найбільш поширеними у цій сфері є договір купівлі-продажу цифрових активів, який регулює відносини передачі права власності на цифровий актив від продавця до

покупця за певну грошову суму (у випадку цифрових активів це може бути криптовалюта).

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (стаття 655 ЦК України) [191]. Договір купівлі-продажу є поєднанням двох взаємопов'язаних елементів: форми, як способу вираження волевиявлення покупця та продавця, та змісту, тобто сукупності умов, які втілюють таке волевиявлення [91, с. 23]. Отже, договір купівлі-продажу має важливе значення для сталого функціонування цивільного обороту, оскільки він є основним механізмом передачі цифрових активів від однієї особи до іншої на основі взаємної згоди. Завдяки укладанню цього договору цифровий актив переходить у власність покупця, що створює умови для обороту цих активів у суспільстві, забезпечуючи стабільність та розвиток цифрового цивільного обороту.

Незважаючи на ключову роль договору купівлі-продажу в розвитку цивільних відносин та його фундаментальне значення для цивільного обороту, окремі його види залишаються невизначеними в законодавстві. Зокрема, необхідно звернути увагу на те, що стаття 656 ЦК України [191], яка визначає предмет договору купівлі-продажу, не містить положень, що охоплюють такі сучасні категорії, як цифрові речі, цифрові або віртуальні активи. Це створює певні правові прогалини в регулюванні таких відносин та не відповідає сучасним тенденціям розвитку цифрової економіки. Тому задля забезпечення правової визначеності та підтримки інноваційного розвитку суспільства доцільним вбачається доповнення законодавства, зокрема ЦК України, положеннями, які чітко регулювали б договірні відносини купівлі-продажу цифрових активів. Наприклад, доповнити частину другу статті 656 ЦК України таким абзацом: «Предметом договору купівлі-продажу можуть бути цифрові речі, включаючи криптовалюту, токени, цифрові сертифікати, віртуальні об'єкти, а також інші нематеріальні блага, що існують у цифровій формі та

мають оборотоздатність. До договору купівлі-продажу цифрової речі застосовуються положення цивільного законодавства та законодавства у сфері регулювання цифрових відносин». Це положення дало б змогу офіційно внести до переліку можливих предметів договору купівлі-продажу цифрові активи, такі як криптовалюта, токени, віртуальні товари та інші об'єкти, що мають вартість у цифровому цивільному обороті. Крім того, це створює підґрунтя для визначення особливостей правового регулювання таких відносин, зокрема дасть можливість використовувати комплексний підхід до правового регулювання договірних відносин із цифровими активами, який враховував би як загальні принципи цивільного права, так і специфіку операцій у цифровому середовищі, зокрема питання ідентифікації сторін, захисту прав інтелектуальної власності, використання смарт-контрактів, використання штучного інтелекту та безпеки цифрових транзакцій.

Характерною ознакою договору купівлі-продажу цифрових активів, що створені на основі технології розподіленого реєстру, є те, що його об'єктом є нематеріальний актив, створений за допомогою DLT, що вимагає належного врахування технічних аспектів, зокрема підтвердження автентичності активу та його передачі через блокчейн. Тому в разі укладення договору купівлі-продажу цифрового активу сторони повинні дотримуватися правил та вимог правопорядку, в якому знаходиться актив, щоб мати змогу передати право власності або створити обмежені майнові права (наприклад, узуфрукт), зокрема щодо форми договору або з дотриманням інших формальностей [231, с. 5].

Укладання договору купівлі-продажу цифрових активів, зокрема таких як криптовалюти, на основі розподіленого реєстру (блокчейну) має свої специфічні особливості. Ці особливості доповнюють стандартну процедуру оферти та акцепту, характерну для договорів купівлі-продажу матеріальних об'єктів. Зокрема, важливими є технічні аспекти підтвердження автентичності активу та його передачі через блокчейн, що потребує додаткових заходів для забезпечення прозорості та юридичної визначеності договору. Існують і додаткові технологічні умови щодо ідентифікації та верифікації сторін, що

полягають у створенні облікових записів. Обидві сторони (продавець та покупець) створюють облікові записи на відповідній криптовалютній біржі або платформі. Для підвищення безпеки та відповідності регуляторним вимогам платформи зазвичай вимагають проходження процедури KYC (Know Your Customer), яка передбачає подання документів, що підтверджують особу.

Після ідентифікації осіб договору обов'язково відбувається вибір цифрового активу, зокрема криптовалюти (Bitcoin або Ethereum). Після цього покупець розміщує ордер на купівлю певної кількості криптовалюти за певною вартістю. Продавець розміщує ордер на продаж. Існують різні типи ордерів (ринок, лімітний, стоп-лімітний тощо), які відрізняються умовами виконання [123]. Коли ордер покупця і продавця збігаються за ціною та обсягом, відбувається маркет ордерів [198]. Потім система створює транзакцію, що містить інформацію про продавця, покупця, кількість цифрових активів і ціну, яка передається в блокчейн для підтвердження. Для підтвердження транзакції використовується процес майнінгу (для криптовалют, що використовують алгоритм доказу роботи) або стейкінгу (для криптовалют, що використовують алгоритм доказу частки). Після підтвердження транзакція додається до нового блоку, який приєднується до існуючого блокчейну. Баланси електронних гаманців продавця та покупця оновлюються відповідно до виконаної транзакції. Покупець перевіряє, що кількість придбаних цифрових активів була зарахована на його гаманець. Після підтвердження отримання коштів правочин вважається завершеним.

З огляду на наведене можна стверджувати, що оферта щодо відчуження прав на цифрові активи є пропозицією однієї зі сторін, яка має цифрову форму та має вираз через смарт-контракти, електронні повідомлення чи інші механізми на платформах блокчейн або централізованих цифрових платформах. Водночас підтвердження прийняття оферти може здійснюватися автоматично через виконання умов смарт-контракту або шляхом активації певних дій користувача (наприклад, підтвердження транзакції). Як і зазвичай, акцепт має

бути чітким та незаперечним, що може бути виражено в різних формах, зокрема через натискання кнопки на платформі або підтвердження в блокчейн-мережі.

Поширеним договором у цифровому обороті є договір міни цифрових активів. За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар (частина перша статті 715 ЦК України) [191]. У контексті цифрових активів обмін віртуальними активами передбачений частиною першою статті 11 Закону України «Про віртуальні активи» (який ще не набрав чинності) як діяльність, пов'язана з обміном віртуальних активів на інші віртуальні активи або валютні цінності [125]. У той же час, якщо речовий обмін відбувається на роботи, послуги чи обмін роботами або послугами, то цей договір має назву бартер [78, с. 105]. Найбільш відомим судовим прикладом міни (бартеру) щодо цифрових активів є рішення Дарницького районного суду міста Києва від 24 березня 2016 року у справі № 753/599/16-ц. Зокрема, суд установив таке: 28 вересня 2015 року було укладено договір обміну товару на роботи, згідно з яким позивач взяв зобов'язання на власний ризик виконати роботи з розробки та створення програмного забезпечення відповідно до технічного завдання. Відповідач у строк до 30 жовтня 2015 року брав на себе зобов'язання передати позивачу визначену договором кількість цифрової продукції Bitcoin, об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування у формі цифрових записів (товар) на загальну суму 10 000 гривень в обмін на виконання ним робіт. Обмін робіт на товар планувалось здійснювати на безгрошовій збалансованій основі. Роботи вважалися виконаними з моменту підписання акта прийому-передачі виконаних робіт [147]. Це рішення підтверджує можливість використання договору бартеру у відносинах, пов'язаних із цифровими активами, підкреслюючи правову природу таких договорів як обміну товару на роботи або послуги. Отже, за договором міни (бартеру) цифрових активів кожна зі сторін зобов'язується передати іншій стороні у власність цифрові активи в обмін на інші цифрові активи без грошової компенсації.

Останнім часом набирає популярності договір відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, у формі договору дарування. За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність (частина перша статті 717 ЦК України) [191]. Це означає, що дарувальник передає цифровий актив (наприклад, криптовалюту, NFT чи інші види токенів), а обдаровувана сторона отримує цей актив без будь-якої компенсації або необхідності виконання певних умов. У статті 718 ЦК України не передбачено, що предметом дарування можуть бути цифрові / віртуальні активи, водночас встановлено, що дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі. Дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому [191]. Тому доцільним убачається доповнити частину першу статті 718 ЦК України словосполученням «цифрові речі» та викласти її в такій редакції: «1. Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, цифрові речі».

Особливості правової природи цифрових активів впливають також на порядок укладання цього виду договору дарування. Зокрема, передача цифрового активу як подарунку відбувається за допомогою цифрового підпису, смарт-контрактів або інших підтверджувальних засобів у межах розподіленого реєстру, що забезпечують автентичність та правомірність операції. Набуття права власності на подарунок (відповідний цифровий актив) виникає з моменту зарахування відповідного активу на цифровий гаманець або інший рахунок обдаровуваного, що підтверджується записом у розподіленому реєстрі (блокчейн або інші технології). Дарувальник не має права вимагати повернення цифрового активу, якщо дарування вже відбулося, крім випадків, передбачених законом.

Дарувальник, передаючи цифрові активи, зазвичай підтверджує свій намір шляхом ініціації транзакції, що фіксується в розподіленому реєстрі, роблячи

цей процес незворотним та безпечним для обох сторін. Договір дарування цифрових активів може використовуватися не лише між приватними особами. Він може бути використаний задля благодійних внесків або заохочень як цифрові токени, зокрема це набуло популярності для підтримання військових у воєнний час. У такому разі виникає договір пожертви. Водночас договір пожертви, без вказаного цільового призначення, розцінюється як договір дарування. Це передбачає накладання на обдаровуваного разом із прийняттям пожертви обов'язку, який спрямований на використання предмета договору лише для досягнення ним певної мети або мети, яка була заздалегідь визначена сторонами [57, с. 56].

Ще один договір про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, є договір відступлення права вимоги (цесія) на цифрові активи. Він дозволяє ефективно передавати права на ці активи від одного власника до іншого. Щодо цього виду договору О. О. Кот зазначає, що відступлення прав вимоги (цесія) за своєю природою є безпосереднім правовим результатом правочину про передачу вимоги. Норми про відступлення прав вимоги мають пріоритет перед нормами про договір, на підставі якого передаються права (норми про купівлю-продаж, дарування тощо) [66, с. 30]. У практиці Верховного Суду чітко розмежовуються правочини з відступлення договору прав вимоги (цесії) та договору факторингу. Так, метою укладення договору відступлення прав вимоги є безпосередньо передання такого права. Метою договору факторингу є отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення прав вимоги до боржника. Під час цесії може бути відступлене право як грошової, так і негрошової (роботи, товари, послуги) вимоги. ЦК України передбачає лише перелік зобов'язань, у яких заміна кредитора не допускається (стаття 515 ЦК України). При цесії право вимоги може бути передано як за плату, так і безоплатно. За договором факторингу відступлення прав вимоги може відбуватися виключно за плату [53, с. 2, 3, 4]. Слід підкреслити, що цесія цифрових активів має певні особливості, обумовлені правовою природою цифрових активів.

Порядок відступлення прав вимоги (цесії) цифрових активів залежить від специфіки самих активів та правового регулювання цифрового простору, зокрема технологій розподіленого реєстру (DLT) і блокчейну. Основні етапи цесії цифрових активів можна розкрити в такий спосіб: намір щодо укладення договору цесії; ідентифікація активу та сторін; перевірка наявності активу на відповідній платформі або блокчейн-мережі, його правового статусу; фіксація цесії на блокчейні; використання смарт-контрактів, які автоматично виконують передачу прав після виконання всіх умов договору; проведення транзакції у відповідній блокчейн-мережі, де фіксується зміна власника цифрового активу; передача прав доступу на цифровий актив; розрахунки. Після успішної передачі прав вимоги новий власник (цесіонарій) отримує всі права, які були у попереднього власника (цедента), разом із правом контролю, використання або продажу активу. Водночас, якщо договір передбачає обмежені права (наприклад, право на тимчасове використання або доступ до частини активу), то цесіонарій має діяти в межах цих обмежень. Отже, процес цесії цифрових активів є технічною і правовою операцією, яка потребує дотримання певних вимог, зокрема блокчейн-фіксацію, ідентифікацію сторін, передачу прав доступу та врегулювання фінансових аспектів.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, мають певні особливості. Так, договірні відносини, пов'язані з технологією розподіленого реєстру (DLT), мають два основних рівні: 1) це договори щодо використання технології DLT, зокрема ліцензійні договори. Вони регулюють доступ до технології, умови її використання, права та обов'язки сторін, а також захист конфіденційної інформації й інтелектуальної власності; 2) договори відчуження цифрових активів, зокрема купівля-продаж, обмін, дарування. Договори про відчуження цифрових активів на основі DLT мають певну дихотомію, оскільки можуть характеризуватися як реальні, так і консенсуальні договори. Істотні умови договорів про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, містять:

1) загальні істотні умови, визначені цивільним законодавством щодо відповідного виду договору; 2) спеціальні умови, які обумовлені технологією укладення та здійснення відповідного договору у цифровому середовищі. Зокрема, це: визначення предмета договору (цифрові активи) та сторін договору, порядок передачі прав власності, форма договору (електронна або цифрова), ціна та спосіб розрахунків, гарантії та відповідальність, безпека даних і транзакцій, механізми вирішення спорів, строк дії та порядок внесення змін.

3.2. Договори з надання цифрового контенту

Сучасні геополітичні процеси, подальша інтеграція України в міжнародний світовий простір та в Європейську Спільноту довели важливість і актуальність цифрових технологій для добробуту населення, ефективність реалізації стратегічних напрямів та розвитку економіки [121, с. 8]. Крім того, в умовах активного розвитку інформаційного суспільства не лише змінюється інформаційна сфера, а й відбувається докорінна зміна інших сфер життєдіяльності суспільства [7, с. 8]. Цифровий контент є одним із базових цифрових активів інформаційного суспільства, оскільки він не лише формує основу для обміну інформацією, а й створює передумови для взаємодії між громадянами, бізнесом та державою. Саме він формує основу для багатьох договорів у цифровому середовищі. Цифровий контент охоплює всі форми інформації, яка передається або використовується в електронній формі. Це можуть бути дані, тексти, зображення, аудіо-, відеофайли, ігрові об'єкти, віртуальне майно, а також акаунти в соціальних мережах та інших онлайн-сервісах. З переходом суспільства на новий етап соціально-економічного розвитку економічні та політичні зміни, реалії постіндустріального суспільства потребують створення нового й оновлення наявного юридичного інструментарію для опосередкування суспільних відносин у різноманітних сферах людського буття [55, с. 14]. Тому правова регламентація відносин у

сфері використання та надання цифрового контенту стала важливим кроком у розвитку цифрової економіки та правового регулювання цифрових відносин в Україні. Вона була започаткована у 2023 році завдяки ухваленню Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги». Цей Закон установив регулювання правовідносин між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту та/або цифрової послуги (стаття 1) [143].

Поняття цифрового контенту як правової категорії закріплено в національному та європейському законодавстві. Його поява в цивільному обороті покликана змінити класичне уявлення речі у праві тільки як матеріального предмета [166, с. 56], оскільки цифровий контент є нематеріальним об'єктом, щодо якого виникають майнові права. На національному рівні визначення цифрового контенту закріплено в положеннях Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги», згідно з пунктом 11 частини першої статті 2 якого цифровий контент – дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги [143]. У пункті 65 частини першої статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлено, що цифровий контент (електронна (цифрова) інформація) – будь-які відомості чи дані в електронній (цифровій) формі, що містять об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися та/або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет [124]. Загалом цифровий контент – це узагальнюючий термін, який найчастіше застосовують для опису та характеристики створених цифрових об'єктів, розповсюдження мультимедійних товарів у цифровій сфері, даних, згенерованих і поширених у цифровій формі, а також для позначення вбудованого програмного забезпечення, необхідного для виконання товаром своїх функцій [165, с. 59]. Для нього властива подвійна правова природа, відповідно до якої цифровий контент має ознаки як речі, так і нематеріальних

благ, на які поширюються майнові та особисті немайнові права автора [174, с. 46].

Необхідно підкреслити, що цифровий контент є інформацією, що втілена у спеціальну форму та розміщена у спеціальному джерелі [89, с. 102]. Найбільш поширеними є такі види цифрового контенту: текстовий контент (статті, книги, блоги, повідомлення, сценарії тощо); візуальний (фотографії, ілюстрації, графіка, дизайн); аудіоконтент (музика, подкасти, аудіокниги, звукові ефекти); відеоконтент (фільми, телепередачі, кліпи, презентації, вебтрансляції); програмне забезпечення (комп'ютерні програми, мобільні додатки, ігри); дані (цифрові файли, бази даних); вебсторінки (вебсайти, онлайн-магазини, блоги).

Цифровий контент має кілька ключових характеристик, що відрізняють його від традиційних форм контенту. Вони закріплені у статтях 5–7 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги». Суб'єктивні критерії відповідності цифрового контенту закріплені у статті 5 цього Закону, зокрема, це відповідність опису, кількості, якості, функціональності та інші ознаки, що відповідають умовам договору; придатний для використання у визначених споживачем цілях, погоджених сторонами на момент укладення договору тощо. Об'єктивні критерії цифрового контенту встановлені у статті 6 зазначеного Закону. Так, цифровий контент, крім суб'єктивних вимог щодо відповідності, повинен також відповідати таким критеріям: придатність для використання за типовим призначенням з урахуванням технічних вимог; відповідати кількості, якості, функціональності, інтероперабельності, сумісності та безпечності, які зазвичай характерні для такого контенту, а також публічним заявам виконавця, якщо ці заяви могли вплинути на вибір споживача; повинен містити усі додатки, інструкції та інші супровідні матеріали; відповідати демоверсії, наданій споживачу до укладення договору. Відповідно до статті 7 цього Закону цифровий контент повинен відповідати критерію належної інтеграції у цифрове середовище споживача. Невідповідність виникає у двох випадках: неправильна інтеграція виконавцем або його представником – якщо процес інтеграції цифрового контенту або послуги був проведений некоректно через помилки з

боку виконавця або тих, хто діяв від його імені; неправильна інтеграція споживачем через недоліки в інструкціях – якщо споживач намагався інтегрувати цифровий контент відповідно до інструкцій виконавця, але інструкції були з недоліками, що спричинило некоректну інтеграцію [143]. Отже, цифровий контент є нетиповим об'єктом цивільних відносин, що має певні особливості. По-перше, він існує лише в цифровій формі, що забезпечує його легке поширення та доступ через електронні засоби. По-друге, цифровий контент може містити різні типи даних, такі як комп'ютерні програми, застосунки, аудіо-, відеофайли, цифрові ігри та електронні книги. По-третє, він повинен відповідати критеріям, що встановлені в законодавстві.

З огляду на наведене можна виокремити такі ознаки цифрового контенту як правової категорії: є цифровою річчю (цифровим активом); є нематеріальним благом; існує у вигляді даних, що створюються та передаються в цифровій (електронній) формі; містить об'єкти інформаційного, авторського права; має здатність до зберігання та поширення; має властивості оборотоздатності у цивільному обороті як цифрова річ. Отже, цифровий контент у правовому сенсі є новою формою майна, що володіє всіма властивостями цивільної речі, але існує лише у цифровому вигляді. Оскільки цифровий контент має ознаки речі, хоча й існує в нематеріальній формі, він може бути предметом різноманітних договірних зобов'язань. Це охоплює такі договори, як купівля-продаж, оренда, ліцензування, передача авторських прав, надання послуг з використання цифрового контенту тощо. Наприклад, продаж цифрового контенту через електронні платформи є поширеною практикою, яка потребує чіткого правового оформлення.

У Директиві Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/770 від 20 травня 2019 року про певні аспекти, що стосуються договорів про надання цифрового контенту та цифрових послуг, закріплено, що цифровий контент – це дані, створені та надані в цифровій формі (пункт 1 статті 2) [222]. Відповідно до європейського підходу поняття цифрового контенту охоплює такі аспекти: 1) постачання цифрових даних; 2) надання послуги, що дозволяє споживачам

створювати, обробляти або зберігати цифрові дані, які вони надають; 3) надання послуги, що дозволяє споживачам взаємодіяти з цифровими даними третіх сторін [218, с. 7]. Наведене демонструє існування широкого підходу до тлумачення цифрового контенту, охоплюючи як дані, так і засоби для їхньої обробки та взаємодії, що відображає сучасні тенденції у сфері цифрових послуг і технологій.

У Директиві Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС виокремлено такий вид контенту, як цифровий контент, що вбудований у товар або взаємопов'язаний із товаром. Ним можуть бути будь-які дані, створені та надані в цифровій формі, наприклад, операційні системи, програми та будь-яке інше програмне забезпечення (пункт 14 Преамбули) [40]. Отже, цифровий контент може мати кілька форм: 1) самостійний цифровий контент – це контент, який існує незалежно і не потребує фізичного носія чи товару для свого функціонування (програмне забезпечення, музика, відео або інші); 2) цифровий контент, вбудований у товар – це контент, який є невід'ємною частиною фізичного продукту, наприклад, операційні системи або програмне забезпечення, інтегроване в пристрій для забезпечення його функціональності; 3) цифровий контент, взаємопов'язаний із товаром – це цифрові дані або програми, які функціонують у поєднанні з фізичним товаром, але можуть оновлюватися чи використовуватися окремо, наприклад, додаткові додатки або функції, доступні через інтернет. Виокремлення форм цифрового контенту має важливе юридичне значення, оскільки залежно від форми існування / розташування цифрового контенту можна виокремлювати відповідний вид договірних зобов'язань щодо його використання.

Загалом аналіз норм європейських директив у сфері постачання послуг цифрового контенту виявляє комплексний підхід до регулювання відносин між постачальниками та споживачами. Цей підхід охоплює різні галузі права,

зокрема цифрове право, договірне право, право інтелектуальної власності, а також норми захисту прав споживачів та персональних даних. Такий комплексний підхід дає змогу забезпечити всебічне правове регулювання процесів надання цифрового контенту, урахуваючи специфіку цифрового середовища та захист інтересів усіх учасників правовідносин.

Поширення використання цифрового контенту природно приводить до формування індивідуальної правової регламентації відносин щодо цього об'єкта, зокрема за допомогою договірного інструментарію. Таке положення обумовлено тим, що договірне регулювання за своїм впливом на приватноправові відносини є ширшим ніж нормативне, оскільки законодавче регулювання спрямоване на впорядкування підрядних відносин, а договірне – на їх організацію та формування [25, с. 22]. Договір про надання цифрового контенту – це домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення суб'єктивних прав та обов'язків щодо надання цифрового контенту (електронна пошта, електронні книги, мобільні додатки, соціальні мережі тощо); це договори, які регулюють відносини між постачальником та споживачем щодо передачі прав на використання відповідного цифрового контенту. У Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги» виокремлено такий вид договору, як договір надання цифрового контенту.

У положеннях Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС виокремлено договір про постачання цифрового контенту та правила щодо договірного зобов'язання стосовно цифрового контенту, що вбудований у товари або взаємопов'язані з ними, які надають разом із товарами згідно з договором купівлі-продажу, незалежно від того, постачає такий цифровий контент або цифрову послугу продавець чи третя сторона. У разі наявності сумнівів щодо того, чи передбачене постачання вбудованого або взаємопов'язаного цифрового

контенту чи вбудованої або взаємопов'язаної цифрової послуги договором купівлі-продажу, вважається, що зазначені цифровий контент або цифрова послуга передбачені договором купівлі-продажу (пункт 3 статті 3) [40]. Звідси виникає здатність виокремлювати договір про постачання цифрового контенту з фізичним носієм, наприклад, програмне забезпечення на компакт-дисках або USB-накопичувачах. У такому разі договір охоплює як цифровий контент, так і фізичний носій, який слугує засобом його передачі.

У Директиві Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/770 від 20 травня 2019 року про певні аспекти, що стосуються договорів про надання цифрового контенту та цифрових послуг встановлено, що ця Директива не повинна впливати на національне законодавство щодо визначання юридичної природи договорів про надання цифрового контенту, а питання про те, чи такі договори є, наприклад, договором купівлі-продажу, послуг, оренди або *sui generis*, повинно залишатися на розсуд національного законодавства. Ця Директива також не повинна впливати на національні правила, які не стосуються спеціально споживчих договорів і передбачають конкретні засоби правового захисту для певних видів дефектів, які не були очевидними під час укладення договору, також не повинна впливати на національні закони, які передбачають позадоговірні засоби правового захисту для споживача у разі невідповідності цифрового контенту, проти осіб у попередніх ланках ланцюга операцій або інших осіб, які виконують зобов'язання таких осіб (пункт 16 преамбули Директиви) [222]. Звернемо увагу, що в пункті 20 преамбули зазначеної Директиви встановлено правило щодо договорів про постачання цифрового контенту з фізичним носієм. Наприклад, смартфон може поставлятися зі стандартним попередньо встановленим додатком, наданим за договором купівлі-продажу, таким як додаток будильника або додаток камери. Іншим можливим прикладом є смарт-годинник. У такому разі годинник буде вважатися товаром з цифровими елементами, який може виконувати свої функції лише з додатком, що надається за договором купівлі-продажу, але повинен бути завантажений споживачем на смартфон; додаток буде тоді

взаємопов'язаним цифровим елементом. У пункті 25 преамбули цієї Директиви закріплено, що Директива не повинна застосовуватися до ситуацій, коли торговець збирає персональні дані виключно для надання цифрового контенту з єдиною метою виконання юридичних вимог. У пункті 26 преамбули зазначеної Директиви встановлено положення, що Директива повинна застосовуватися до договорів про розробку цифрового контенту, який є спеціально адаптованим до конкретних потреб споживача, включаючи спеціально адаптоване програмне забезпечення. Пункт 56 преамбули цієї Директиви закріплює правило, що цифровий контент може надаватися споживачам через єдиний акт постачання, наприклад, коли споживачі завантажують електронну книгу та зберігають її на своєму особистому пристрої. Цифровий контент може надаватися в обмін на ціну (пункт 67) [222].

Проаналізувавши наведені положення Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/770 від 20 травня 2019 року про певні аспекти, що стосуються договорів про надання цифрового контенту та цифрових послуг, можна виокремити такі види договорів із цифровим контентом: договір про надання / постачання цифрового контенту; пакетні договори (повинні застосовуватися лише до випадків, коли різні елементи пакета пропонуються одним виконавцем одному споживачу за єдиним договором, тобто цифровий контент є невід'ємною частиною певної речі); договір про надання цифрового контенту на умовах підписки (цифровий контент може надаватися споживачам через єдиний акт постачання); договір надання цифрового контенту в обмін за ціну; договір про розробку цифрового контенту.

Ці договори можуть бути класифіковані за такими критеріями: 1) за способом надання цифрового контенту: договори одноразового надання (передбачають надання цифрового контенту один раз, після чого споживач отримує постійний доступ до нього); договори безперервного постачання (підписка) (передбачають регулярне оновлення або постачання цифрового контенту протягом певного часу, як правило, через підписку); 2) за предметом договору: самостійні договори (договір, який передбачає постачання виключно

цифрового контенту, без прив'язки до фізичних товарів); пакетні договори (передбачають надання цифрового контенту разом із фізичним товаром, де контент є невід'ємною частиною товару); 3) за критерієм платності: платні договори (передбачають виплати за надання цифрового контенту); безоплатні договори (надання цифрового контенту без відповідних виплат). Критерій платності є поширеним для всіх правочинів, тому він не є новим.

Найбільш поширеним та визначеним у законодавстві України є самостійний договір про надання цифрового контенту. У частині другій статті 6 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» встановлено такі види самостійного договору про надання цифрового контенту: 1) договір безперервного надання цифрового контенту та/або цифрової послуги протягом встановленого строку – упродовж усього такого строку; 2) договір, що передбачає одноразове чи кількарізне надання цифрового контенту та/або цифрової послуги, – упродовж строку, протягом якого споживач може обґрунтовано розраховувати на їх отримання, зважаючи на тип, мету цифрового контенту та/або цифрової послуги та враховуючи умови договору [143]. Отже, зазначений Закон чітко розмежує різні види договірних зобов'язань, що забезпечує правову визначеність як для надавачів цифрового контенту, так і для споживачів, які можуть розраховувати на певні умови отримання послуг відповідно до типу договору.

Необхідно наголосити, що договір про надання цифрового контенту не визначається як окремий від договірних зобов'язань у ЦК України. Це новий вид договорів. Відомо, що нові договірні форми можуть виникати як серед договорів, які зустрічаються рідко, так і в разі багаторазового укладення договорів, коли їх форма є однотипною для всіх [19, с. 37]. У частині першій статті 628 ЦК України встановлено правило, що зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства [191]. Наведене правило цілком узгоджується у разі визначення змісту договору про надання цифрового контенту. Зміст положень цього договору може бути визначний

шляхом аналізування норм Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги».

Сторонам договору є виконавець та споживач. Характеристика виконавця як сторони цього договору визначена в пункті 1 частини першої статті 2 зазначеного Закону: фізична або юридична особа незалежно від форми власності, яка на підставі укладеного із споживачем договору надає або зобов'язується надати йому цифровий контент та/або цифрову послугу (самостійно або через іншу особу, що діє від її імені або за її дорученням) у межах підприємницької діяльності, що здійснюється такою особою. Він здійснює свою діяльність у цифровому середовищі, пропонуючи свої товари або послуги через електронні засоби, може виступати постачальником послуг проміжного характеру, якщо виконує функції посередника між споживачем і іншими учасниками електронної комерції [143]. Визначення споживача в договірних відносинах щодо надання цифрового контенту використовується відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів». Споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (пункт 22 частини першої статті 1) [136]. З огляду на це в договорі про надання цифрового контенту споживачем є сторона, що діє в межах своїх прав як кінцевий користувач і яку захищає відповідне законодавство про права споживачів.

Істотною умовою договору про надання цифрового контенту є предмет договору. У юридичних джерелах зазначається, що під предметом цивільно-правового договору слід розуміти його істотну умову, яка закладає сутнісні, притаманні саме йому риси, відображає правову мету договору, є ядром, довкола якого формуються всі його інші елементи, і являє собою сукупність певних дій з об'єктами матеріального чи нематеріального світу, а також самих цих об'єктів, на які безпосередньо спрямована або з якими безпосередньо пов'язана договірною воля сторін [27, с. 185]. Ураховуючи це, зазначимо, що

предмет договору про надання цифрового контенту визначено у частині першій статті 3 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги». Зокрема, виконавець зобов'язується надати споживачу цифровий контент у розумний строк, без невиправданих зволікань, після укладення договору, якщо інше не встановлено договором [143]. Предметом договору постачання цифрового контенту є визначений у договорі конкретний вид цифрових даних, котрі постачальник цифрового контенту повинен надати одержувачу в один із таких способів: цифрова трансмісія даних, закодованих у дискретні сигнальні імпульси, що вміщуються на зовнішніх матеріальних носіях інформації; завантаження цифрових даних одержувачами на їх персональні технічні пристрої; надсилання даних у формі стрімінгу онлайн та будь-який інший доступний для отримання цифрових даних спосіб [150, с. 61].

Проаналізувавши статті 5, 6 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги», можна визначити, що під час розроблення предмета договору про надання цифрового контенту в його тексті необхідно закріплювати такі юридично значущі критерії: опис, кількість, якість, функціональність, інтероперабельність, сумісність; придатність для використання; надання додаткових компонентів (цифровий контент надається разом з усіма необхідними додатками, застосунками, а також інструкціями); контент надається в найновішій версії, що існує на момент укладення договору; інформація про необхідність оновлення програмного забезпечення, що підтримує належне функціонування цифрового контенту. Правильність та точність опису предмета договору є запорукою належного функціонування програмного забезпечення, яке підтримує цифровий контент. Це забезпечує відповідність між технічними характеристиками, очікуваннями споживача та фактичним функціонуванням контенту, запобігаючи можливим технічним проблемам або несумісності з іншими програмними засобами.

Ще однією істотною умовою договору про надання цифрового контенту є права та обов'язки сторін договору. Визначити права та обов'язки виконавця за цим договором можна на підставі аналізу статей 9, 17, 18 Закону України «Про

цифровий контент та цифрові послуги». Так, виконавець зобов'язаний: надати цифровий контент та/або цифрову послугу відповідно до умов договору та вимог законодавства; надати повну інформацію про цифровий контент; нести відповідальність за невідповідність цифрового контенту або послуги вимогам, які існували на момент їх надання, якщо ця невідповідність була виявлена протягом двох років після надання контенту; здійснювати дії щодо оновлення контенту та його відповідність технічним вимогам і умовам договору. До прав виконавця варто віднести: право на зворотну вимогу (регрес) до третіх осіб відповідно до закону; право на модифікацію цифрового контенту.

Права та обов'язки споживача за договором про надання цифрового контенту визначаються законами України «Про цифровий контент та цифрові послуги», «Про захист прав споживачів». Доречно виокремлювати такі права споживача за цим договором: право на отримання якісного цифрового контенту; право на відповідність контенту цілям використання; право на надання актуальної версії контенту; право на отримання додаткових компонентів; право на захист своїх прав; право вимагати зменшення ціни договору з урахуванням пропорційності зменшення вартості цифрового контенту; право відмовитися від договору, якщо є невідповідність цифрового контенту умовам договору. До обов'язків споживача за договором про надання цифрового контенту слід відносити таке: обов'язок сплачувати платежі (у разі укладання платного договору); використовувати цифровий контент виключно для особистих, побутових потреб, якщо інше не передбачено умовами договору; споживач зобов'язаний своєчасно повідомляти виконавця про будь-які виявлені недоліки цифрового контенту або послуги, що впливають на їх якість або функціональність; споживач зобов'язаний не використовувати цифровий контент у спосіб, що порушує авторські права або інші права інтелектуальної власності виконавця або третіх осіб. Згідно з пунктом 3 статті 4 Закону України «Про захист прав споживачів» споживач зобов'язаний: перед початком використання цифрового контенту уважно ознайомитися з правилами користування, викладеними в договорі або іншій документації, наданій

розробником (продавцем, постачальником) цифрового контенту; у разі необхідності роз'яснення умов і правил використання цифрового контенту споживачі повинні до початку використання звернутися за роз'ясненнями до постачальника (розробника, продавця) або до іншої вказаної в документації особи, що виконує їх функції; споживачі повинні використовувати цифровий контент згідно з його цільовим призначенням та дотримуватись умов (вимог, норм, правил), встановлених розробником контенту (продавцем) в документації; виконувати правила безпеки.

Узагальнюючи наведене, необхідно підкреслити, що договори про надання цифрового контенту можуть бути адаптовані до різних потреб та технологічних змін, що відбуваються в суспільстві. Це передбачає можливість урахування нових умов використання, безпеки, оновлень та підтримки, що робить їх гнучким інструментом для врегулювання сучасних цифрових відносин.

Останнім часом виокремлюють договори про дистрибуцію цифрового контенту – це договір, за якими одна сторона (постачальник або розробник) надає іншій стороні (дистриб'ютору) право на розповсюдження цифрового контенту, такого як програмне забезпечення, мультимедійні файли, електронні книги або інші цифрові продукти. В економічних джерелах ці договори описуються в такий спосіб.

Виробники контенту зазвичай співпрацюють з платформою за допомогою однієї з двох форм контрактів розповсюдження. Це договір перепродажу або оптовий договір та договір про розподіл доходів або агентський контракт. За договором перепродажу виробник контенту стягує оптову ціну за одиницю платформи, яка потім визначає роздрібну ціну [244, с. 9]. Ці договори мають за мету забезпечення споживачу правомірного доступу до цифрового контенту за допомогою діяльності дистриб'ютора. Необхідно наголосити, що будь-які дистриб'юторські відносини є частиною цифрового ланцюга надання цифрових послуг або набуття прав на цифрові активи. Цей ланцюг перебуває на стадії активного розвитку, тому цей вид цифрових договірних зобов'язань перебуває на етапі активного формування, а отже, потребує подальших наукових

досліджень для повного розуміння правових механізмів та ефективного регулювання цих відносин у цифровому середовищі.

Ще один вид договорів з надання цифрового контенту – це так звані пакетні договори, які набувають дедалі більшої популярності в сучасному цифровому середовищі. В українській правничій науці більш сталим є термін комплексні та змішані договори, а не пакетні договори. Так, змішаними є договори, у яких містяться елементи різних договорів і до них застосовуються правила про договори, елементи яких у них є, наприклад договір про передачу майна на збереження з наданням зберігачу права безоплатного користування майном; комплексними є договори, які врегульовані різними галузями законодавства, наприклад, цивільним та господарським. Деякі договори одночасно можуть бути змішаними і комплексними [197, с. 125]. У контексті української юриспруденції доцільно використовувати саме ці сталі правові категорії у випадку пакетних договорів з цифровим контентом. Водночас ці договори можуть бути як змішаними (можуть містити елементи різних видів договорів, таких як купівля-продаж, надання цифрового контенту, ліцензійний договір), так і комплексними (ґрунтуються на нормах щодо регулювання окремих видів договірних зобов'язань, захисту прав у сфері права інтелектуальної власності, прав споживачів та персональних даних).

Пакетні договори можуть бути використані щодо надання цифрового контенту, вбудованого у товар, або цифрового контенту, взаємопов'язаного із товаром. Важливо зазначити, що ці договірні зобов'язання мають різний правовий характер і регулюються залежно від правового статусу цифрового контенту. Вбудований контент зазвичай є невід'ємною частиною товару, тоді як взаємопов'язаний контент може бути незалежним, але інтегрованим у товар для підвищення його функціональності або вартості. У пункті 3 частини першої статті 2 Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/770 від 20 травня 2019 року про певні аспекти, що стосуються договорів про надання цифрового контенту та цифрових послуг, закріплено, що «товари з цифровими елементами» – це будь-які матеріальні рухомі речі, які включають

або взаємопов'язані з цифровим контентом або цифровою послугою таким чином, що відсутність цього цифрового контенту або цифрової послуги запобігає виконанню товарами своїх функцій [222]. З огляду на це використання вбудованого цифрового контенту зазвичай тісно пов'язане з експлуатацією самого товару. Відсутність доступу до цього контенту призводить до того, що товар не зможе функціонувати належним чином або виконувати всі передбачені виробником функції. Це робить цифровий контент невід'ємною складовою частиною речі, тобто при його виокремленні річ утрачає своє першочергове призначення [76, с. 309].

У такому разі виникає правовий статус складної речі, коли цифровий контент та інша річ розглядаються як єдине ціле з правової точки зору, а отже, виникає правовий режим складної речі. Статтею 188 ЦК України закріплено: якщо кілька речей утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати його за призначенням, вони вважаються однією річчю (складна річ). Правочин, вчинений щодо складної речі, поширюється на всі її складові частини, якщо інше не встановлено договором [191]. Тобто в такому разі договір про надання цифрового контенту буде частиною змішаного договору, зокрема змішаного договору купівлі-продажу. Звернемо увагу, що Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду вказав, що сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору (частина друга статті 628 ЦК України) [139]. Отже, договір про надання цифрового контенту, вбудованого в річ, можна розглядати як частину змішаного договору, зокрема договору купівлі-продажу, що містить елементи цифрових послуг. Цей договір не виокремлюється в самостійний договір про надання цифрового контенту.

Ще один випадок надання цифрового контенту за пакетним договором стосується передачі цифрового контенту, взаємопов'язаного з річчю. У цьому

разі цифровий контент безпосередньо пов'язаний з фізичним об'єктом та може впливати на його функціональність або використання. Такий контент може включати, наприклад, програмне забезпечення, додатки або інші цифрові елементи, які забезпечують розширені можливості товару. Правила стосовно договірної зобов'язання про надання взаємопов'язаного цифрового контенту збігаються із правилами щодо вбудованого цифрового контенту. Ці правила зазначаються у пункті 20 преамбули Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/770 від 20 травня 2019 року про певні аспекти, що стосуються договорів про надання цифрового контенту та цифрових послуг: цифровий контент, що включений або взаємопов'язаний з товарами таким чином, повинен підпадати під дію Директиви (ЄС) 2019/771, якщо він надається разом з товарами за договором купівлі-продажу цих товарів. Залежно від змісту цього договору визначається, чи надання включеного або взаємопов'язаного цифрового контенту є частиною договору купівлі-продажу з продавцем. Це повинно містити включений або взаємопов'язаний цифровий контент, надання якого прямо вимагається договором. З огляду на наведене можна стверджувати, що договірні зобов'язання щодо надання взаємопов'язаного цифрового контенту включаються у договір купівлі-продажу відповідного товару.

Підсумовуючи зазначене, зауважимо, що договір про надання цифрового контенту є самостійним видом договору. Договір про надання цифрового контенту – це домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення суб'єктивних прав та обов'язків щодо надання цифрового контенту (електронна пошта, електронні книги, мобільні додатки, соціальні мережі тощо). Він може класифікуватися за такими критеріями: 1) за способом надання цифрового контенту: договори одноразового надання (передбачають надання цифрового контенту один раз, після чого споживач отримує постійний доступ до нього); договори безперервного постачання (підписка) (передбачають регулярне оновлення або постачання цифрового контенту протягом певного часу, як правило, через підписку); 2) за предметом договору: самостійні договори (договір, який

передбачає постачання виключно цифрового контенту, без прив'язки до фізичних товарів); пакетні договори (передбачають надання цифрового контенту разом із фізичним товаром, де контент є невід'ємною частиною товару).

Загалом наукові розвідки у сфері договірних зобов'язань щодо надання цифрового контенту є надзвичайно актуальними із урахуванням розвитку цифрових технологій та їх впливу на формування суспільних відносин. Цифровий контент стає невід'ємною частиною багатьох товарів, що створює потребу в адаптації правових норм до нових умов та стимулює проведення наукових досліджень з метою розроблення чіткого розуміння пакетних договорів, які містять елементи договірних зобов'язань щодо цифрового контенту.

3.3. Напрями удосконалення цивільного законодавства у сфері цивільного обороту цифрових активів

Сучасні виклики, розвиток цифрового суспільства потребують удосконалення законодавчого регулювання, зокрема, на рівні цивільного законодавства, яке є сукупністю форм вираження нормативної частини цивільного права у об'єктивному сенсі останнього, воно не обмежується і не може обмежуватися лише актами цивільного законодавства, а охоплює також інші види норм і загальнообов'язкових правил у цій галузі [181, с. 114]. Саме природна еволюція суспільних відносин створює підґрунтя для постійного удосконалення цивільно-правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин, зокрема щодо відносин, які виникають у сфері цифрового цивільного обороту. Водночас жодне законодавство не може врахувати всього різноманіття суспільних відносин, які потребують правового регулювання [194, с. 114]. Крім того, в умовах воєнного стану простежується доволі послідовна правова політика, спрямована на приведення механізмів правового регулювання окремих сфер і видів цивільних відносин у

відповідність до надзвичайних обставин, що характеризують умови війни [122, с. 29]. Саме тому виникає потреба в системному й послідовному оновленні цивільного законодавства, що забезпечить належний рівень охорони суб'єктивних прав учасників цифрових відносин, а також дасть змогу встановити чіткі та прозорі правила для їх функціонування в умовах сучасної цифрової економіки.

Оновлення цивільного законодавства є одним із сучасних наукових дискусійних напрямів. Процеси зближення правових систем (гармонізації договірного права Європейського Союзу та України) є можливими виключно за умови розроблення гармонійного внутрішнього законодавства. Це, відповідно, і стимулює продовжувати роботу над оновленням ЦК України [26, с. 8], процес рекодифікації якого наразі відбувається. Так, автори Концепції оновлення ЦК України пропонують сучасні зміни норм цивільного законодавства. Вони, зокрема, підкреслюють доцільність внесення до ЦК України таких договірних конструкцій, як форфейтинг, франчайзинг, валютний дилінг, договори про надання медичних послуг, договори азартної гри (парі), компенсаційні договори, рамкові договори тощо. Актуальними є також питання імплементації до ЦК України спеціальних положень про брокерські договори, оренду узуфрукта, договір про управління справами, про обіцянку виконати зобов'язання, договір про визнання боргу [63, с. 48]. Але необхідно підкреслити, що під час розроблення оновлень цивільного законодавства автори не звернули уваги на доцільність внесення норм цифрового права у систему ЦК України. Залишення поза увагою цього важливого аспекту в умовах стрімкого розвитку цифрового суспільства, на наше переконання, є суттєвим недоліком, який може призвести до правових колізій, зокрема у сфері регулятивних, охоронних відносин у цифровому середовищі.

Наявність прогалин цивільного законодавства в напрямі регламентації речових, зобов'язальних відносин із цифровими активами обумовлено відставанням законодавця від розвитку суспільних відносин, які на той момент, коли виникає спірна ситуація, уже фактично набули характеру правових [106,

с. 36]. Прогалина в цивільному законодавстві представляє собою відсутність нормативного врегулювання відносин, що виражається у відсутності належної норми в законодавстві, а саме в актах цивільного законодавства та міжнародних договорах, які регулюють цивільні правовідносини [46, с. 40]. З огляду на це можна означити, що прогалини цивільного законодавства проявляються як відсутнє нормативно-правове регулювання відповідних відносин, конкретної норми права щодо регулювання конкретного суспільного відношення.

Водночас у юридичній літературі виокремлюють такі види прогалин: залежно від погляду на необхідність врегулювання правовідносин цивільним законодавством розрізняють уявні (несправжні, тобто прогалини поза законом) і реальні (справжні, тобто в законі) прогалини в цивільному законодавстві; залежно від ступеня урегульованості правовідносин цивільним законодавством виділяють повні і неповні прогалини; залежно від моменту прийняття нормативно-правового акта цивільного законодавства прогалини поділяють на первинні і вторинні; залежно від причин виникнення прогалини можуть бути формальними (суб'єктивними, технічними) і матеріальними (об'єктивними, законодавчими); залежно від способу усунення прогалини поділяються на законодавчі і технічні [45, с. 15]. Отже, прогалини цивільного законодавства у сфері регулювання відносин із цифровими активами можна характеризувати як реальні та неповні. Їх подолання можливо лише через стратегічне оновлення цивільного законодавства у сфері цифрових відносин.

Є. О. Мічурін зазначає, що проблеми механізму цивільно-правового регулювання суспільних відносин у цифровому середовищі заслуговують на окреме дослідження. Водночас норми права, які регулюють суспільні відносини у цифровому середовищі, почали втілюватися у ЦК України (зокрема, у статті 179¹), у Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги». Водночас акти застосування права, передусім, рішення суду щодо суспільних відносин у цифровому середовищі у механізмі правового регулювання здатні врегульовувати спори і персоніфікувати застосування права щодо захисту порушених прав осіб. Вони мають спиратися на норми права і законодавство,

що ефективно регулює суспільні відносини у цифровому середовищі [94, с. 116]. Звідси цивільно-правове регулювання цифрових відносин потребує подальшого удосконалення, зокрема у сфері регламентації права власності, правочинів із цифровими активами. У той же час необхідно зазначити, що відбувається поступове урегулювання цифрових відносин у систему цивільних правовідносин.

Як наголошують О. Є. Хартинов, О. І. Харитнова, прогалини у цивільному законодавстві можуть бути усунені шляхом ухвалення законодавчих актів (внесення змін до чинних актів цивільного законодавства) або подолані без внесення змін до актів цивільного законодавства, зокрема, за допомогою: аналогії закону та аналогії права; субсидіарного застосування норм, коли юрисдикційний орган використовує приписи суміжного правового інституту або спорідненої галузі; офіційного тлумачення норм цивільного законодавства вищими судовими органами. При широкому розумінні категорії «цивільне законодавство» функції норм законодавства виконують договори та звичаї, за допомогою яких компенсується «неповнота правового регулювання» [182, с. 13]. З огляду на сучасний стан законодавчого регулювання цифрових відносин можна стверджувати, що договір став одним із основних інструментів подолання прогалин у цивільному законодавстві у сфері цифрових активів. Адже такий стан не можна охарактеризувати як задовільний.

Варто підтримати думку В. І. Крата про те, що в ієрархії законодавчих актів пріоритет належить саме ЦК України, значна кількість законодавчих актів, що регулюють певну сферу цивільних відносин, містить власну систему, причому з різною модифікацією в їх ієрархії [107]. Потрібно погодитись також із думкою В. П. Маковія про те, що ЦК України є фундаментальним нормативно-правовим актом цивільного законодавства, яке ґрунтується на диспозитивному методі правового регулювання [82, с. 149]. Звернемо також увагу, що Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду в постанові від 9 лютого 2024 року у справі № 753/95/21 визначив пріоритет норм ЦК України над нормами Житлового кодексу України [118].

Ураховуючи викладене, а також пріоритетність норм цивільного законодавства, потрібно наголосити на необхідності доповнення ЦК України положеннями, що регулюють правовий статус цифрових активів, права власності щодо них, а також правочинів.

Відсутність закріпленої правової регламентації договірних відносин із цифровими активами може усуватися, зокрема, шляхом застосування загальних норм договірного права, встановлених у розділі II книги п'ятої ЦК України. Водночас відсутність правової регламентації речових, зобов'язальних відносин із цифровими активами має негативні аспекти щодо правової невизначеності та подвійності при застосуванні договірних конструкцій. Як влучно підкреслює І. В. Спасибо-Фатєєва, правова визначеність важлива тому, що всі хочуть і повинні знати правила, за якими вони вступають у цивільні правовідносини і які повинні бути зрозумілі, доступні, несуперечливі та відповідати сучасним реаліям (економічним, соціальним, технічним, інформаційним) [164]. Тому встановлення правового регулювання відповідного сегменту майнових відносин, зокрема у сфері цифрового середовища, є підґрунтям для стабільного функціонування режиму законності в державі.

У сучасних умовах для врегулювання відносин із цифровими активами поширеним є застосування договірного регулювання. Водночас сторони під час встановлення договірного зобов'язання мають право на свободу у визначенні взаємних прав та обов'язків, відповідальності, без прив'язки до нормативно-правового регулювання. Договір, ґрунтуючись на домовленості осіб та диспозитивності її досягнення, дозволяє сторонам урегулювати свої відносини таким чином, як це є найбільш вигідно саме їм. У такому ракурсі договірна конструкція набуває в сучасних умовах ознак індивідуального акта правотворення [49, с. 73]. Унікальність цивільно-правового договору полягає в тому, що він, з одного боку, може мати наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин, суб'єктивних цивільних прав та юридичних обов'язків, а з іншого – надає можливість учасникам цивільних правовідносин закріпити в собі об'єктивні та суб'єктивні підстави розвитку

зобов'язальних правовідносин [65, с. 39]. Так, стаття 627 ЦК України закріплює засаду свободи договору: сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору [191]. Чинне цивільне законодавство дозволяє сторонам відступити від норм цивільного права і на свій розсуд врегулювати відносини у договорі, а також передбачено, що обидві сторони вільні під час укладення договору, вибору контрагентів, встановлення умов договору [87, с. 116]. У межах договірного регулювання відносин із цифровими активами ця засада цивільного законодавства набуває особливого значення, зокрема щодо використання смарт-контрактів, механізмів верифікації, збереження конфіденційності або вирішення спорів. Отже, учасники цифрових відносин самостійно обирають індивідуальні договірні конструкції. Це дає можливість адаптувати потреби суб'єктів у врегулюванні відносин із цифровими активами.

Поряд із позитивними можливостями договірних конструкцій, їх використання без прив'язки до нормативно-правового регулювання має правничі ризики, зокрема щодо встановлення правил здійснення суб'єктивних цифрових прав та механізму захисту суб'єктивних прав у разі їх порушення. Так, правовий ризик – це вірогідне настання подій, що пов'язані з прийняттям правового рішення, яке може потягнути за собою шкідливі наслідки в сфері правового регулювання суспільними відносинами [102, с. 34]. Тобто у разі виникнення спору щодо майнових прав на цифровій актив або отримання плати за їх використання суди можуть не мати належної нормативно-правової бази для класифікації відповідних правовідносин, а отже, і спору. Крім того, внаслідок екстериторіальності цифрового середовища може поставати питання і щодо юрисдикції відповідного спору. Для подолання можливих правових ризиків у сфері договірних зобов'язань із цифровими активами доцільним є встановлення на рівні норм ЦК України основоположних норм щодо правової регламентації цифрових відносин.

Водночас необхідно враховувати, що, встановлюючи правове регулювання, потрібно також передбачити можливі технічні ризики у

здійсненні та захисті цифрових правовідносин. Зокрема, потенційна діяльність навколо цифрових активів пов'язана з технічними перебоями, втручанням у цифрові платформи, хакерськими атаками або зломами, що можуть призвести до втрати активів або порушення захисту персональних даних. У таких випадках традиційні механізми захисту прав не завжди можуть бути застосовані ефективно, оскільки вони не передбачають спеціальних заходів для цифрових активів. Ураховуючи це, можна припустити, що у разі виникнення спору сторони цифрових відносин можуть зіткнутися із правовою невизначеністю, зокрема як на рівні матеріального цивільного законодавства, так і процесуального законодавства. Наприклад, процедура доказування фактів у цифровому середовищі має власну специфіку. Отже, незважаючи на переваги свободи договірних конструкцій у сфері цифрових активів, правова невизначеність може знижувати ефективність захисту суб'єктивних прав учасників цифрових відносин.

Для виявлення та поступової реалізації напрямів удосконалення цивільного законодавства щодо регулювання відносин із цифровими активами доцільним є розроблення Стратегії оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації. Стратегія – це узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей, шляхом координації та розподілу ресурсів [101, с. 81]. Формування відповідної стратегії створює підґрунтя для системної та ґрунтовної діяльності у сфері нормотворчої діяльності. Саме в стратегічному документі є можливість встановити ціннісні засади, напрями подальшої діяльності, запобігти ухваленню безсистемних та розпорошених нормативно-правових актів. Стратегічний документ у сфері оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства задля нових цифрових відносин повинен охопити кілька векторів майбутньої законодавчої діяльності: виявлення та узгодження всіх нормативно-правових актів у цій сфері; визначення правового статусу цифрових активів; розроблення цифрових свобод та прав людини; виявлення особливостей цифрових правочинів із урахуванням техніко-технологічних та юридичних ризиків щодо них;

розроблення способів захисту суб'єктивних прав як власників цифрових активів, так і осіб, що здійснюють операції з ними; забезпечення технологічної безпеки, зокрема під час використання електронних підписів, смарт-контрактів та блокчейн-технологій з метою забезпечення прозорості та надійності виконання договірних зобов'язань; порядок визначення юрисдикції під час розгляду спорів, предметом яких є цифрові активи, договірні зобов'язання щодо них; можливість використання електронного судочинства.

Під час розроблення цієї Стратегії необхідно враховувати положення Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021, у який закріплено, що пріоритетами забезпечення кібербезпеки України є захист прав, свобод і законних інтересів громадян України у кіберпросторі, європейська і євроатлантична інтеграція у сфері кібербезпеки [142]. Також варто спиратися на положення Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», якими встановлено, що об'єктами кібербезпеки є: конституційні права і свободи людини і громадянина; суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища; держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; об'єкти критичної інфраструктури [140]. Необхідно підкреслити, що кібербезпека є обов'язковим елементом технології здійснення правочинів із цифровими активами. Водночас сучасне законодавство у сфері кібербезпеки більш спрямоване на забезпечення національної безпеки у сфері цифрового середовища. В умовах воєнного стану це питання набуває особливої актуальності, адже цивільні цифрові відносини продовжують стрімко розвиватися, а отже, на них також необхідно поширювати правовий режим кібербезпеки. Можна констатувати необхідність введення поступової правової регламентації кібербезпеки у сфері цифрового цивільного обороту, зокрема передбачити це у Стратегії оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації.

Ураховуючи наведене, вважаємо за доцільне запропонувати проєкт Стратегії оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації (далі – Стратегія), яка може визначати основні напрями та принципи, на яких повинна ґрунтуватися модернізація цивільного законодавства із урахуванням розвитку цифрового середовища.

У Загальній частині Стратегії доцільно визначити її мету та завдання. Метою Стратегії є встановлення напрямів модернізації цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації, що сприятиме розвитку цифрової економіки, захисту прав власників цифрових активів та адаптації правових норм до нових технологій та досвіду правової регламентації цифрових відносин у Європейському Союзі та США. Для досягнення мети Стратегії необхідно означити такі завдання: встановити правовий статус цифрових / віртуальних активів із урахуванням їх класифікації; визначити засади правочинів із цифровими активами; створити ефективний механізм правового захисту прав учасників ринку цифрових активів; впровадити систему кібербезпеки у цивільні цифрові правовідносини; закріпити особливості договірних зобов'язань у цифровому середовищі; встановити особливості розгляду спорів щодо цифрових активів; здійснити імплементацію міжнародного досвіду цивільного обороту цифрових активів у цивільну правову реальність України.

У першій частині Стратегії необхідно встановити принципи оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації, зокрема: законності; свободи здійснення суб'єктивних прав у цифровому середовищі; правової визначеності та прозорості (цивільне законодавство має встановлювати права та обов'язки сторін у відносинах з цифровими активами, мінімізуючи правові ризики та невизначеності); використання індивідуального правового регулювання задля подолання прогалів у цивільному законодавстві; технологічної нейтральності (цивільне законодавство повинно бути адаптованим до різних видів цифрових активів та технологій, не надаючи переваг конкретним технологічним рішенням); захисту

цифрових прав; цивільної відповідальності, включаючи відповідальність за шкоду, завдану незаконним використанням цифрових активів.

У другій частині Стратегії варто закріпити напрями її реалізації:

- 1) встановлення та систематизація існуючого законодавства у сфері регулювання відносин із цифровими активами;
- 2) введення в дію Закону України «Про віртуальні активи»;
- 3) встановлення загального визначення цифрових активів та їх класифікації в нормах ЦК України (це дасть можливість сформулювати єдиний та сталий підхід для співвідношення таких категорій, як цифрова річ – цифровий актив – віртуальний актив);
- 4) імплементація міжнародного досвіду цивільного обороту цифрових активів у цивільну правову реальність України;
- 5) оновлення цивільного процесуального законодавства щодо процедури розгляду спорів, які виникають у цифровому середовищі стосовно / або цифрових активів (порядок збору доказів, оцінка доказів, забезпечення позовів, застосування режиму електронного суду);
- 6) впровадження технологій блокчейн для реєстрації прав власності на цифрові активи;
- 7) розроблення та реалізація науково-дослідних тем у сфері модернізації цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації.

Третя частина Стратегії може містити способи удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації:

- 1) встановлення в законодавстві категорій «цифрова особистість» та «цифрові права»; введення у ЦК України книги 7 «Цифрове право»;
- 2) доповнення книги 6 ЦК України правилами щодо спадкування цифрових активів;
- 3) доповнення книги 5 ЦК України правилами щодо договірних зобов'язань у цифровому середовищі;
- 4) введення правил юрисдикції щодо цифрових відносин (зокрема, звернення до захисту суб'єктивного права у певній державі може дозволяти використовувати законодавство держави, до якої було звернення щодо захисту цифрових прав).

Доцільним є закріплення у Стратегії окремого розділу щодо права власності на цифрові активи, у якому можна подати тлумачення сучасних

підходів до цифрової та віртуальної власності, а також розкрити особливості набуття та припинення права власності на цифрові активи.

Можна припустити внесення до Стратегії розділу щодо договірних зобов'язань із цифровими активами, у якому: встановити визначення цифрового цивільного обороту; розкрити напрями удосконалення законодавчого регулювання електронної комерції; окреслити технологію укладання цифрових / електронних договорів; закріпити правила смарт-контрактів, правила використання блокчейн-технологій у договірних відносинах.

Доцільним є внесення до Стратегії розділу щодо удосконалення права інтелектуальної власності у сфері цифрового середовища, у якому: встановити правовий статус цифрових активів, що співвідносяться із об'єктами права інтелектуальної власності, зокрема із цифровими творами, програмним забезпеченням, штучним інтелектом; визначити зміст NFT у підтвердженні прав на цифрові об'єкти.

Окремий розділ Стратегії доречно присвятити оновленню цивільного процесуального законодавства. Задля розробки стратегічних напрямів щодо особливостей розгляду спорів із цифровими активами, відносинами у сфері цифрового цивільного обороту, зокрема шляхом упровадження цифрових арбітражів та платформ онлайн-врегулювання спорів; визначення правил юрисдикції для цифрових правовідносин, особливо в міжнародних спорах, та встановлення механізмів визнання рішень у різних юрисдикція.

Висновки до розділу 3

Дослідження, проведене у третьому розділі дисертаційної роботи, дає змогу запропонувати такі висновки:

1. Доведено, що договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, мають певні особливості. Ці договори мають певну дихотомію у правовій характеристиці, оскільки можуть

характеризуватися як реальні, так і консенсуальні договори. Договір на відчуження цифрових активів може бути визнаний реальним лише тоді, коли відбулася фактична передача активу через зміну записів у відповідному розподіленому реєстрі. У цьому разі договір вважається укладеним не лише після досягнення згоди щодо умов, а й після підтвердження передачі активу, що є його предметом.

2. Визначено такі консенсуальні договори із цифровими активами у цифровому оброті: договір купівлі-продажу цифрових активів (цей договір укладається між продавцем та покупцем цифрових активів, зокрема криптовалюти або токенів, і стає обов'язковим з моменту досягнення згоди щодо умов купівлі-продажу, таких як ціна, кількість активів, терміни передачі тощо); ліцензійний договір щодо використання цифрових активів; договір про надання послуг зі зберігання цифрових активів (такий договір передбачає, що одна сторона (зберігач) надає іншій стороні послуги зі зберігання цифрових активів у цифровому гаманці або іншій безпечній формі, він укладається в момент досягнення згоди щодо умов зберігання, розміру плати, відповідальності сторін тощо); договір про участь у платформі для обміну цифровими активами (стає обов'язковим з моменту, коли користувач погоджується з умовами надання послуг платформи, що зазвичай передбачають правила обміну активів, комісійні збори та обмеження відповідальності).

3. Аргументовано, що істотні умови електронного договору, а отже, договорів щодо цифрових активів, які обов'язково укладаються в цифровій / електронній формі, можна поділити на: 1) технологічні умови укладення договору (технологія (порядок) укладення договору, створення та накладання електронних підписів сторонами договору, технічні засоби ідентифікації сторін, умови взаємодії між сторонами, порядок обміну електронними повідомленнями та інформацією між сторонами під час виконання ними своїх зобов'язань); 2) умови внесення змін до договору (можливість та порядок внесення змін до умов договору); 3) умови документального підтвердження (умови виготовлення та отримання паперових

копій електронних документів); 4) мовні умови (можливість вибору мови, що використовується під час укладення та виконання договору). Ці умови поділяються на загальні умови та додаткові істотні умови, обумовлені правовою природою цих договорів.

4. Наголошено, що цифровий контент може мати кілька форм: 1) самостійний цифровий контент – це контент, який існує незалежно і не потребує фізичного носія чи товару для свого функціонування (програмне забезпечення, музика, відео або інші); 2) цифровий контент, вбудований у товар – це контент, який є невід’ємною частиною фізичного продукту, наприклад, операційні системи або програмне забезпечення, інтегроване в пристрій для забезпечення його функціональності; 3) цифровий контент, взаємопов’язаний із товаром – це цифрові дані або програми, які функціонують у поєднанні з фізичним товаром, але можуть оновлюватися чи використовуватися окремо, наприклад, додаткові додатки або функції, доступні через Інтернет.

5. Підкреслено, що аналіз норм європейських директив у сфері постачання послуг цифрового контенту вказує на комплексний підхід до регулювання відносин між постачальниками та споживачами цифрового контенту. Цей підхід охоплює різні галузі права, зокрема цифрове право, договірне право, право інтелектуальної власності, а також норми захисту прав споживачів та персональних даних. Такий комплексний підхід дає змогу забезпечити всебічне правове регулювання процесів надання цифрового контенту, враховуючи специфіку цифрового середовища та захист інтересів усіх учасників правовідносин, а отже, його доцільно використовувати в українському праві.

6. Запропоновано авторські напрями удосконалення цивільного законодавства:

– доповнити частину другу статті 656 ЦК України новим абзацом такого змісту: «Предметом договору купівлі-продажу можуть бути цифрові речі, включаючи криптовалюту, токени, цифрові сертифікати, віртуальні об’єкти, а також інші нематеріальні блага, що існують у цифровій формі та мають

оборотоздатність. До договору купівлі-продажу цифрової речі застосовуються положення цивільного законодавства та законодавства у сфері регулювання цифрових відносин»;

– доповнити частину першу статті 718 ЦК України словосполученням «цифрові речі» та викласти її в такій редакції: «1. Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, цифрові речі».

7. Наголошено на доцільності розроблення й реалізації Стратегії оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації з такою структурою та розділами: Загальна частина: 1) принципи оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації; 2) напрями реалізації Стратегії; 3) способи удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації; 4) стратегія оновлення інституту права власності на цифрові активи в умовах диджиталізації; 5) удосконалення договірних зобов'язань із цифровими активами; 6) напрями оновлення інституту права інтелектуальної власності у сфері цифрового середовища; 7) стратегічні напрями модернізації цивільно-процесуального законодавства в умовах диджиталізації.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження дало змогу сформулювати низку висновків:

1. Наголошено, що фундаментальною особливістю правової природи блокчейн-технології та криптовалюти, що виділяє її серед інших об'єктів цивільного права й інших видів цифрових активів, є, крім децентралізованості системи, приватноправовий характер, високий ступінь транспарентності, відсутність потреби у трасті (довіри до інших учасників мережі), особливі вартісні характеристики, що зовні схожі із платіжними засобами, зокрема грошима, однак під час здійснення певних операцій характеризуються ознаками міни чи дарування.

Розкрито особливість правової природи окремих цифрових активів. Констатовано, що цифрові активи, незважаючи на виборене самостійне місце серед інших об'єктів технологічної, економічної, інформаційної та інших сфер суспільного життя, не отримали однакового правового режиму. Правова природа смарт(розумних)-договорів ґрунтується на технології блокчейну і створенні криптовалют (Bitcoin та Ethereum) та є криптографічним протоколом транзакцій, що містить і виконує умови цифрової форми договору (зі звичними елементами – предмет, сторони та істотні умови, що виражені у вигляді програмного коду) з метою настання визначених у ньому правових наслідків та самостійно виконує та (або) здійснює контроль за таким виконанням в електронному середовищі. NFT як особливий цифровий актив є спеціальним токеном і унікальним ідентифікатором, містить елементи криптоактиву і результату інтелектуальної діяльності, пов'язується з частиною криптомистецтва та використовується для підтвердження права власності на частину, чим вирішує проблему плагіату, даючи віртуальний сертифікат справжності, який по суті пов'язує вихідний цифровий твір мистецтва з токеном. Правова природа акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільних прав характеризується певними відмінностями стосовно інших видів цифрових

активів, зважаючи на закріплені в акаунті персональні дані (особиста інформація, особисте листування тощо), а також та сама інформація, що може знаходитися в базі даних на сервері провайдера, у якій зберігається інформація з цього акаунту.

2. Сформульовано, що ключові угруповання класифікації цифрових активів виділяються за такими критеріями: а) майновий (вартісна оцінка активу); б) аксіологічний (встановлення ціннісних орієнтирів в активі); в) функціональний (призначення цифрового активу); г) технологічний (зазвичай на базі технології розподіленого реєстру); г) залежно від правовідношення (використання цифрового акта в цивільному обороті). Технологічний критерій розподіляє цифрові активи залежно від технології, за допомогою якої вони працюють (послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні групи). Цей критерій має складну структуру із великої кількості угруповань (паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання. Залежно від правовідношення в механізмі цивільного обороту: а) речових прав (відносини власності); б) з договірних зобов'язань (купівля-продаж, міна, відносини з надання послуг); в) із корпоративних правовідносин (токени); г) із кредитно-розрахункових правовідносин (криптовалюти); г) із правовідносин правонаступництва (спадкування); д) із деліктних зобов'язань (заподіяння майнової та репутаційної шкоди); е) в результаті створення інтелектуальної діяльності (інтелектуальні права) тощо.

3. Зроблено висновок про можливість криптоактивів визнаватися в США як форма (аналог) грошових коштів; товар, цінні папери чи інше майно (майнове право). NFT (на відміну від віртуальних валют) здебільшого регулюється лише відповідно до американського законодавства про цінні папери, хоча цілком можливо вважати NFT «товаром» відповідно до Закону про товарні біржі, який визначає цей термін як такий, що охоплює кілька перерахованих позицій і є загальним для «всіх інших товарів і предметів». Невзаємозамінні токени (NFT) використовуються в децентралізованих додатках

для представлення унікальних активів, таких як криптоколекції, сертифікати, ключі, посвідчення особи, права доступу, квитки та інші права.

4. Визначено, що здійснення правовідносин у цифровому цивільному обороті залежить від функціонування цифрового середовища. Сучасними формами цифрового цивільного обороту є такі цифрові системи, як: електронна комерція; онлайн-платежі та інтернет-банкінг; цифровий маркетинг, що відбуваються на цифрових платформах пошукових систем; хмарні технології, як дозволяють надавати цифрові послуги; соціальні мережі та контент; онлайн-освіта; електронна медична система; віртуальна та доповнена реальність (AR та VR) тощо. Форми цивільного цифрового обороту є динамічним явищем, що може змінюватися залежно від розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Виокремлено такі ознаки цифрового цивільного обороту: 1) є системою майнових відносин щодо правомірного набуття, відчуження об'єктів, розташованих у цифровому середовищі, надання цифрових послуг; 2) у його межах відбувається динаміка переходу суб'єктивних прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого; 3) вчинення правомірних дій відбувається дистанційно; 4) здійснення суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків відбувається за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 5) має особливість суб'єктного складу (наявність обов'язкового додаткового суб'єкта – постачальника послуг проміжного характеру); 6) для використання платформ цифрового цивільного обороту необхідно мати правомірний доступ до його використання, що є елементом правомірності правочину в цифровому середовищі; 7) наявність майнових відносин (між продавцем та покупцем), організаційних відносин (між продавцем, покупцем та постачальником послуг проміжного характеру).

5. Сформульовано такі засади правочинів щодо цифрових активів у цифровому середовищі: 1) правові засади: законність; доступність; анонімність (збереження конфіденційності учасників правовідносин через анонімну автентифікацію); захист персональних даних (може здійснюватися за

допомогою криптографічних методів, збереження цілісності даних); безпека (захист цифрового обороту від кіберзагроз та забезпечення безперебійної роботи систем; конфіденційність правочину); 2) технологічні засади: технологічна нейтральність (правове регулювання має бути достатньо широким, щоб охопити нові технології та інновації); криптографічний захист (використання надійних методів шифрування для забезпечення безпеки транзакцій та захисту персональних даних); стійкість систем (розробка стійких до кібератак систем, що гарантують безперебійну роботу цифрових ринків).

Запропоновано виокремлювати такі групи правочинів у цифровому середовищі: 1) правочини щодо цифрових активів, які корелюються із відповідними предметами матеріального світу та результат правочину може бути отриманий у вигляді матеріального позитивного блага; 2) правочини, що укладаються щодо цифрових активів, які мають виключно цифрову форму, позитивний ефект від правочину отримується у цифровому середовищі. Залежно від предмета правочини з цифровими активами можуть поділятися на: правочини щодо набуття прав на цифрові активи; правочини щодо надання права користування (зокрема ліцензія); правочини щодо спадкування.

Додатково розкрито положення, що цифровому (електронному) правочину властиві такі ознаки: 1) предмет правочину стосується майнових прав на відповідний цифровий актив; 2) ідентифікація учасників правочину відбувається, зокрема за допомогою використання кваліфікованого електронного підпису та інших цифрових систем (при цьому ідентифікація може бути як у цифровому середовищі (допускає анонімність, будь-яка особа може використовувати ключі доступу до активу), так і в матеріальному світі); 3) під час його укладення необхідно проводити автентифікацію цифрового активу; 4) правочин із цифровими активами повинен відповідати всім вимогам, які встановлені для правочинів у цивільному законодавстві України; 5) укладається у цифровій / електронній формі (ці правочини укладаються в електронній формі, зокрема за допомогою комп'ютерів, смартфонів та інших електронних пристроїв); 6) допускається відсутність паперового носія; 7)

укладення правочину відбувається у цифровому середовищі за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів та пристроїв; 8) прискорений процес укладення (цифрові правочини можуть укладатися значно швидше ніж традиційні завдяки автоматизації багатьох процесів); 9) дистанційність / транскордонність (цифрове середовище не має фізичної прив'язки до території певної держави, що сприяє розвитку міжнародної електронної комерції).

Дістала подальшого розвитку позиція щодо відокремлення цифрової / електронної форми правочину як самостійної форми правочину.

6. Додатково аргументовано позицію, що право віртуальної власності співвідноситься із правом інтелектуальної власності динамічно, зокрема через такі критерії: 1) перше лише утворюється; 2) ці інституції можуть поглинатися інститутом права власності, що перебуває у стані природної трансформації внаслідок цифровізації; 3) воно може змінитися внаслідок розвитку технологій; 4) визначення чітких меж між правовою природою віртуальних активів та результатів інтелектуальної власності є складним завданням і потребує подальших досліджень.

Розкрито особливості підстав набуття права власності на цифрові активи: 1) майнінг (як видобуток) є базовим процесом у функціонуванні блокчейн-мереж. За своєю природою майнінг є процесом створення / отримання нових одиниць (токенів, монет). Це дає можливість співвідносити майнінг із первісними підставами набуття права власності на новостворену річ. В окремих випадках майнінг може визначатися як підприємницька діяльність; 2) форкінг – це процес, при якому створюється нова версія блокчейну шляхом розгалуження від існуючого ланцюга блоків, його можна розглядати як механізм створення нового об'єкта власності на базі існуючого, його можна трактувати як набуття права власності на перероблену річ, що належить до первісних способів набуття права власності; 3) купівля криптовалюти на спеціалізованих біржах. Криптовалютна біржа – це онлайн-платформа, яка дозволяє користувачам купувати, продавати, обмінювати та зберігати різні види криптовалюти. Ця

біржа виконує функцію посередника між покупцями та продавцями криптовалюти, забезпечуючи безпечне та швидке проведення транзакцій;

4) ейрдроп – це процес безкоштовного розповсюдження криптовалютних токенів або монет серед певної групи людей. За своєю правовою природою ейрдроп може розглядатися як недоговірне зобов'язання, схоже на публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу, що регулюється відповідними нормами ЦК України, власник криптовалюти / криптоактиву набуває право власності на токени або монети в момент їх зарахування на його електронний гаманець, без необхідності укладення окремого договору;

5) стейкінг – це процес, коли власники криптовалюти блокують певну суму своїх активів на певний період часу, щоб підтримати роботу блокчейну (за своєю правовою природою він може визначатися як: договірне зобов'язання між учасником (стейкером) та блокчейн-мережею або платформою, на якій здійснюється стейкінг (правова природа депозиту); інвестиція; договірне зобов'язання щодо надання послуг);

5) інвестування у криптоактиви є можливим за допомогою Initial Coin Offering (ICO). Це залучення капіталу, який дозволяє компаніям фінансувати свої проєкти через випуск та продаж нових цифрових токенів. Інвестори, які беруть участь в ICO, зазвичай обмінюють фіатні гроші або іншу криптовалюту на новостворені токени, сподіваючись на їхню майбутню цінність;

5) набуття права власності на NFT.

7. Установлено, що спадкування цифрових активів охоплює такі етапи:

1) процедура виявлення цифрової спадщини (передбачає ідентифікацію потенційних цифрових активів, зокрема, спадкоємці повинні з'ясувати, які цифрові активи належали спадкодавцю; виявлення документального підтвердження належності цифрового активу спадкодавцю (заповіт або інші документи, в яких спадкодавець міг зазначити свої цифрові активи; електронні пристрої спадкодавця (комп'ютери, смартфони, планшети), де можуть бути збережені дані про акаунти; електронні листи, які можуть містити інформацію про цифрові активи);

2) набуття доступу до цифрових активів спадкодавця;

3) оформлення спадщини.

Аргументовано, що правомірний доступ до цифрових активів під час їх спадкування має особливості, є досяжним за наявності поєднання суб'єктивного та об'єктивного доступу до цифрової спадщини. Суб'єктивний доступ до цифрової спадщини – це можливість доступу до цифрових активів, яка ґрунтується на прижиттєвій волі та згоді особи, що залишила ці активи. Об'єктивний доступ до цифрової спадщини – це можливість доступу до цифрових активів, яка визначається зовнішніми, незалежними від волі спадкодавця факторами, охоплює два аспекти: 1) зовнішній об'єктивний доступ до цифрового спадку визначається правилами відповідної онлайн-платформи, на якій розміщено цифровий актив (адміністративний); 2) внутрішній об'єктивний доступ до цифрового активу, який передбачає передачу спадкодавцем паролів та ключів спадкоємцям (юридичний доступ).

Визначено, що правомірний доступ до цифрової спадщини є комплексним та охоплює: 1) юридичний доступ, який передбачає набуття права на спадщину лише законних спадкоємців; 2) технічний доступ, що передбачає наявність у спадкоємців паролів, доступів до двофакторної автентифікації, ключів шифрування або спеціальних програм, які дають змогу отримати доступ до цифрового активу; 3) адміністративний доступ, який охоплює дозвіл онлайн-платформ на спадкування цифрового активу, розміщеного на відповідній онлайн-платформі; 4) етичний та соціальний доступ до спадкування, із урахуванням охорони приватності померлої особи, ураховуючи її особисті та професійні інтереси, а також інтереси інших осіб, що можуть бути пов'язані з її цифровими активами.

8. Доведено, що договори про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, мають певні особливості. Так, договірні відносини, пов'язані з технологією розподіленого реєстру (DLT), мають два основних рівні: 1) це договори щодо використання технології DLT, зокрема ліцензійні договори. Вони регулюють доступ до технології, умови її використання, права та обов'язки сторін, а також захист конфіденційної

інформації й інтелектуальної власності; 2) договори відчуження цифрових активів, зокрема купівля-продаж, обмін, дарування.

Визначено, що істотні умови договорів про відчуження цифрових активів, створених на основі технології розподіленого реєстру, охоплюють: 1) загальні істотні умови, визначені цивільним законодавством щодо відповідного виду договору; 2) спеціальні умови, які обумовлені технологією укладення та здійснення відповідного договору у цифровому середовищі. Зокрема, це визначення предмета договору (цифрові активи), його сторін, порядок передачі прав власності, форму договору (електронну або цифрову), ціну та спосіб розрахунків, гарантії та відповідальність, безпеку даних і транзакцій, механізми вирішення спорів, строк дії та порядок внесення змін.

9. Наголошено, що договір про надання цифрового контенту – це домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення суб'єктивних прав та обов'язків щодо надання цифрового контенту (електронна пошта, електронні книги, мобільні додатки, соціальні мережі тощо); це договір, який регулює відносини між постачальником та споживачем щодо передачі прав на використання відповідного цифрового контенту. Цей договір може мати самостійний характер, а може бути частиною іншого договору. Так, договір про надання цифрового контенту, вбудованого в річ, можна розглядати як частину змішаного договору, зокрема договору купівлі-продажу, що містить елементи цифрових послуг. Такий договір не виокремлюється в самостійний договір про надання цифрового контенту.

10. Сформульовано доцільність розроблення й реалізації Стратегії оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації, а також запропоновано її авторську структурну побудову: Загальна частина: 1) принципи оновлення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації; 2) напрями реалізації Стратегії; 3) способи удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації; 4) стратегія оновлення інституту права власності на цифрові активи в умовах диджиталізації; 5) удосконалення

договірних зобов'язань із цифровими активами; б) напрями оновлення інституту права інтелектуальної власності у сфері цифрового середовища; 7) стратегічні напрями модернізації цивільного процесуального законодавства в умовах диджиталізації.

Запропоновано авторські напрями удосконалення цивільного законодавства:

– доповнити частину другу статті 656 ЦК України новим абзацом такого змісту: «Предметом договору купівлі-продажу можуть бути цифрові речі, включаючи криптовалюту, токени, цифрові сертифікати, віртуальні об'єкти, а також інші нематеріальні блага, що існують у цифровій формі та мають оборотоздатність. До договору купівлі-продажу цифрової речі застосовуються положення цивільного законодавства та законодавства у сфері регулювання цифрових відносин»;

– доповнити частину першу статті 718 ЦК України словосполученням «цифрові речі» та викласти її в такій редакції: «1. Дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, цифрові речі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамова О. Є. Цивільно-правове регулювання метавсесвіту: постановка проблеми. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування : матеріали XXI наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2023 р.)*. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2023. С. 129–132.
2. Аліна С. С. Спадкування іт-об'єктів за сучасним цивільним законодавством : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2020. 204 с.
3. Аліна С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 191–195.
4. Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права (Online) імені Короля Данила Галицького: Серія Право*. 2024. Вип. 17(29). С. 142–149. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.142-149>.
5. Бернацький М. В. Смарт-контракт: форма правочину чи зміст. *Jus privatum*. 2020. № 1–2. С. 20–27.
6. Булеца С. Б. Віртуальне майно у метавсесвіті як об'єкт цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 126–133. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.21>.
7. Бурило Ю. П., Важенчук С. Я., Процишен М. В. Правове забезпечення цифрової економіки / за заг. ред. О. Д. Крупчана. [2-ге вид., перероб.]. Київ, 2020. 296 с.
8. Бутнік-Сіверський О. Б. Цифрові та віртуальні активи: методологія, правові аспекти, нематеріальні ресурси. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2024. № 2. С. 94–104.

9. Вавженчук С. До питання класифікації договорів на консенсуальні та реальні договори (частина 2). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 1–15. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.02>.

10. Валькова Н. В., Брохун Н. С. Проблеми обліку діяльності у сфері електронної комерції. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2017. № 6. Т. 3. С. 80–84.

11. Варавка В. Смарт-контракт як форма цивільно-правового договору. *Юридичні науки*. 2019. № 4(111). С. 15–21. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2019/4.111-3>.

12. Величко К. Ю., Шагун А. С. Технології віртуальної та доповненої реальності як нові можливості для розвитку : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід». 2022. С. 447–449.

13. Верес І. Правова природа смарт-договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 15–18. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.03>.

14. Виноградова О. В., Євтушенко Н. О., Крючок І. С. Електронна комерція в епоху диджиталізації. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 53. С. 55–61. <https://doi.org/10.32843/bses.53-8>.

15. Вовк М. З. Електронний підпис та електронна печатка як цивільно-правові засоби електронної ідентифікації суб'єктів підприємництва. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 28–33. <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.2.4>.

16. Гаврилук М., Ціх Г. Криптовалюта. криптовалютні біржі. Проблема утримання коштів на криптовалютних біржах : зб. тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. «Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, діджиталізація та інновації». 2022. С. 86–88.

17. Гасій О. В., Скорба О. А., Рошко Н. Б. Вплив інтернет-банкінгу та мобільних додатків на зручність та доступність банківських послуг для клієнтів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-100>.

18. Гейнц Р. М. Письмова та електронна форма правочину: співвідношення понять : *матеріали звітної наук. вебконф. викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, 6–8 квітня 2020 р.)*. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2020. С. 377–379.

19. Гейнц Р. М. Правове регулювання змішаного і непойменованого договорів: спільні та відмінні риси. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 35–38.

20. Гірна О., Ноздріна Л. Розвиток криптовалютних бірж в Україні. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 3. С. 126–139. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-17>.

21. Гонак А. Економічні аспекти майнінгу криптовалют. *Світ фінансів*. 2022. № 2 (71). С. 43–56. DOI: 10.35774/sf2022.02.043.

22. Гончарова А. В., Заїка Н. Ю. Порівняльний аналіз історії виникнення та сучасних норм спадкового права України та Німеччини. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 55–59.

23. Горобець Н. О. Віртуальні об'єкти, їх місце в інституті права власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 52–54. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/11>.

24. Грибачова І. П. Електронні правочини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 121–123. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/26>.

25. Гриняк А. Б. Договір у механізмі правового регулювання приватноправових відносин. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2017 р.)*. Харків : Право, 2017. С. 20–23.

26. Гриняк А. Б. Дискусійні питання оновлення глави 16 Цивільного кодексу України: зміна парадигми. *Нове українське право*. 2024. Вип. 1. С. 7–13. <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.1>.

27. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Вип. 23. Ч. I. Т. 1. С. 182–186.

28. Гулейков І. Ю. Методологічні підходи до класифікації цифрових активів у цивільному обороті. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.)*. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права ім. Л. Юзькова, 2023. С. 103–105.

29. Гулейков І. Ю. Міжнародний досвід правового регулювання в сфері обороту цифрових активів та перспективи для України. *Приватне право і підприємництво : зб. наук. праць*. 2023. Вип. 23. Київ : Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 141–150. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.23.17>.

30. Гулейков І. Ю. Міжнародний досвід цивільного обороту цифрових активів. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : матеріали П'ятого наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 7 червня 2022 р.)*. Київ : Електрон. текст. дані. Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 30–35.

31. Гулейков І. Ю. Правова природа відносин із цифровими активами. *Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. (8–10 August 2024, Tokyo, Japan)*. Tokyo, 2024 С. 335–342.

32. Гулейков І. Ю. Правова регламентація криптоактивів та проблем алгоритму юридичного захисту: міжнародний та процесуальний аспекти. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарсько*

судочинство України : матеріали Шостого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 15 червня 2022 р.). Київ : Електрон. текст. дані. Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 34–42.

33. Гулейков І. Ю. Співвідношення цифрового та віртуального активу. *Modern Knowledge: Research and Discoveries. (July 19-20, 2024); Vancouver. Canada). Scientific Collection «InterConf+»*. 2024. № 47(209). С. 210–215. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.07.2024.019>.

34. Гулейков І. Ю. Характеристика договірних відносин у цифровому обороті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 260–265. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.38>.

35. Гулейков І. Ю. Характеристика правочинів із цифровими активами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 102–105. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/22>.

36. Гулейков І. Ю. Цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних відносин: окремі аспекти правової природи. *Юридична Україна*. 2023. № 1. С. 30–43. DOI 10.37749/2308-9636-2023-1(241)-3.

37. Гусь А. В. До питання цифровізації договірного права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 6. С. 104–108. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.6.16>.

38. Деревянко Б. В. Ризики здійснення операцій з криптовалютою (біткойнами) громадян і суб'єктів господарювання України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_8.pdf.

39. Деревянко Б. В., Туркот О. А. Про визнання видобутку («майнінгу») криптовалюти видом господарської діяльності. *Економіка та право*. 2018. № 1 (49). С. 52–59.

40. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви

2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text.

41. Довідковий центр Facebook. Спадкоємцям. https://uk-ua.facebook.com/help/991335594313139/?helpref=search&query=%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F&search_session_id=db8d80e0747f071b44755909bc334bcc&sr=0.

42. Договір є універсальним регулятором приватних відносин – суддя КЦС ВС Василь Крат. URL: <https://zpa.arbitr.gov.ua/press/news/1302922/>.

43. Дубовик В. В. Набуття права власності на перероблену річ. *Нове українське право*. 2024. Вип. 1. С. 133–138. <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.16>.

44. Жогов В. С. Технологія блокчейн як сучасний засіб підвищення ефективності забезпечення реалізації та захисту об'єктів авторських і суміжних прав, виражених у цифровій формі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 209–214. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/54>.

45. Завальнюк С. В. Класифікації і види прогалин у цивільному законодавстві. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 36. С. 11–17. <https://doi.org/10.32837/chc.v0i36.194>.

46. Завальнюк С. В. Проблематика співвідношення понять «прогалини в цивільному законодавстві» та «прогалини в цивільному праві». *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. Т. 2. С. 36–41. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-2.7>.

47. Загоруй Л. М., Загоруй І. С. Цифрова спадщина: проблеми формування і перспективи. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 1 (47). С. 71–82. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-71-82>.

48. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення та розвиток : монографія. [2-ге вид.]. Київ : КНТ, 2007. 288 с.

49. Зеліско А. Договірне регулювання цивільних відносин: загальні засади : зб. наук. праць. *Приватне право і підприємництво*. 2024. Вип. 24. Ч. 1. С. 72–78. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.10>.

50. Зеров К. Цифрові речі, цифровий контент, NFT та авторське право: співвідношення в межах розширеного кола об'єктів цивільних прав. Вища

школа адвокатури НААУ. 24.08.2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/cifrovi-reci-cifrovii-kontent-nft-ta-avtorske-pravo-spivvidnosennia-v-mezah-rozsirenogo-kola-objektiv-civilnix-prav>.

51. Змикало О. І. Поняття та сутність електронних правочинів за цивільним правом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Т. 66. С. 81–87. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.14>.

52. Зубкова Л., Клімовський С. Щодо поняття та юридичної природи «розумних» договорів (з англ. smart contract). *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 22–27. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.04>.

53. Інформаційна довідка про практику Верховного Суду у справах щодо відступлення права вимоги, факторингу, розмежування факторингу і відступлення права вимоги (цесії). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/nauk_visn/Info_dovidka_prakt_VS_cesia_fakt.pdf.

54. Ісаєв А. М. Місце віртуальних активів у системі об'єктів цивільних прав. Нетипові об'єкти : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. С. 157–165.

55. Калаченкова К. О. Digital-суспільство як детермінанта формування ІТ-права. *Держава та регіони: Серія Право*. 2021. № 3 (73). С. 12–18. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.3.2>.

56. Калітенко О. Саморегулювання в сфері цифрового спадкування: окремі аспекти. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 38–44. <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.5>.

57. Карпенко Р. В., Братішко Н. А. Про правові аспекти укладання і здійснення договорідарування і пожертви. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 51–57. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.9>.

58. Кізлова О. С. Електронний договір як правовий спосіб електронної комерції. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (19–20 травня 2017 р.) /*

МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. С. 85–88.

59. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України : навч. посіб. Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2022. 416 с.

60. Коваль В. Р. Правове визначення інформаційної безпеки електронного банкінгу. *Young Scientist*. 2023. № 11. С. 121–125. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-25>.

61. Комплексна класифікація віртуальних активів. URL: <https://www.blockchainukraine.org/comprehensive-classification-virtual-assets/>.

62. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

63. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Вид. дім «АртЕк», 2020. 128 с.

64. Костенко О. В. Проблеми правового регулювання суспільних відносин у кіберпросторі (метасвіті). *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2021 р.)* / упоряд.: С. І. Бевз, Н. О. Бирса, Ю. О. Серебрякова. Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2021. С. 85–87.

65. Коструба А. В. Цивільно-правовий договір у механізмі розвитку правових відносин. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2017 р.)*. Харків : Право, 2017. С. 39–42.

66. Кот О. О. Інститут відступлення права вимоги (цесії) у сфері договірною регулювання приватноправових відносин в Україні. *Нове українське право*. 2021. Вип. 1. С. 22–31. <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.1.3>.

67. Кохановська О. В. Цивільно-правова відповідальність суб'єкта інформаційних відносин за умов подальшого розвитку автономних роботів і

штучного інтелекту. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвеевські цивілістичне читання : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (18 жовт. 2019 р.)*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. С. 94–98.

68. Крат В. Договірне право в практиці Верховного Суду. Загальні положення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2021_12_29_prezent_Krat.pdf.

69. Крат В. Договірні спори: практика Верховного Суду. 29 липня 2022 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_29_Krat.pdf.

70. Крат В. Недійсність правочинів та її наслідки. Позаконкурсне оспорювання правочинів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Krat_nediisnist_pravochiniv_20_03_2023%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf.

71. Крат В. Нетиповість у цивільному праві: історія та сучасність. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2010. № 1 (60). С. 134–143.

72. Кудь А. А. Феномен віртуальних активів: економіко-правовий аспект. *International Journal of Education and Science*. Vol. 3. No. 3, 2020. С. 30–42.

73. Кудь А. А. Комплексна класифікація віртуальних активів. 2021. April. № 1. URL: <https://www.blockchainukraine.org/wp-content/uploads/2021/10/kompleksna-klasifikacziya-virtualnikh-aktiviv.pdf>. DOI: 10.26697/Preprint.Kud.A.1.2021f.

74. Кудь А., Кучерявенко Н., Смычок Е. Цифровые активы и их экономико-правовое регулирование в свете развития технологии блокчейн : монография. Харьков : Право, 2019. 384 с.

75. Кухарев О. Є. Догматична конструкція універсального правонаступництва у сфері спадкового права. *Вісник Харківського*

національного університету внутрішніх справ. 2020. № 3 (90). С. 40–49. DOI:<https://doi.org/10.32631/v.2020.3.04>.

76. Куций О. В. Щодо питань правового режиму цивільного обороту речей та їх класифікації. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 306–310.

77. Кучер В. О. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки : навч. посіб. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2014. 344 с.

78. Лов'як О., Лозова Т. Окремі аспекти обороту криптовалюти в Україні (цивільно-правовий аспект). *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. № 2. С. 104–108.

79. Логойда В. М. Криптовалюти як об'єкти цивільних прав: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Ужгород, 2022. 280 с.

80. Майданик Л. Nft: приватноправовий погляд через зв'язок з авторським правом. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 1. С. 16–27.

81. Майна Г. Є. Співвідношення зобов'язань із публічної обіцянки винагороди, гри та парі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 88–91. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/19>.

82. Маковій В. Темпоральні величини у парадигмі модернізації цивільного законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 148–153. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-148-153.

83. Малигіна В. Д., Титаренко Л. Д. Основи експертизи продовольчих товарів : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 296 с.

84. Маньковський В. В. Поняття та види спадкування за цивільним законодавством України, Литви та Польщі: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... д-ра філос. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 198 с.

85. Марченко В. Б. Правове забезпечення інформаційно-комунікаційної складової електронної комерції відповідно до Закону України «Про електронні комунікації». *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2023. Вип. 7. Ч. 2. С. 27–31. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.4>.

86. Мелікова В. І. Актуальні проблеми укладання електронних договорів між суб'єктами підприємництва. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 31–38. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.031>.

87. Менджул М. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. № 69. С. 114–117. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.19>.

88. Мисливий В. А. Цифровізація кримінального права. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2021 р.)* / упоряд.: С. І. Бевз, Н. О. Бирса, Ю. О. Серебрякова. Київ : КПП ім. І. Сікорського, 2021. С. 39–42.

89. Мілаш В. Поняття та природа цифрового контенту в межах господарського обороту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 102–106.

90. Мілаш В. С. Електронні договори як правова основа електронної комерції (торгівлі) в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). С. 33–41.

91. Міліщук Н. С. Правове значення форми договору купівлі-продаж у процедурі його укладення. *Держава та регіони*. 2021. № 2 (72). С. 22–27. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.4>.

92. Мічурин Є. О. Абсолютні права на об'єкти цифрових технологій. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 75–80.

93. Мічурин Є. О. Приватне ІТ-право : навч. посіб. Харків : Право, 2021. 120 с.

94. Мічурин Є. О. Цивільно-правове регулювання суспільних відносин у цифровому середовищі. *Вісник Харківського національного університету*

ім. В. Н. Каразіна. Серія Право. Вип. 36, 2023. С. 115–121.
<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-13>.

95. Мічурін Є.О. Цифрова річ: природа, сутність, особливості. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня на-родження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 травня 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 71–77.

96. Мороз В. Смарт-контракти: в чому родзинка? *Юридична газета Online*. 2018. № 46. URL: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/smartkontrakty-v-chomu-rodzinka.html>.

97. Нагнибіда В. І., Іщук А. Ю. Правове регулювання цифрових активів у новітньому законодавстві країн світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 70–75.
<https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.14>.

98. Некіт К. Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 86–92.

99. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. *Вісник НТУУ «КПІ» Право*. 2020. № 3 (47). С. 101–105. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.3\(47\).229494](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.3(47).229494).

100. Некіт К. Г. Поняття та правова природа акаунта в соціальній мережі. *Часопис цивілістики*. № 30. С. 60–65.

101. Новицький А. М., Пунда О. О. Державна стратегія правового регулювання особистих немайнових відносин. <http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2017/3-4/16.pdf>.

102. Новіков В. В., Боровікова В. С. До питання про сутність ризиків у праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 1. С. 28–36.

103. Овчаренко А. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий*

електронний журнал. Вип. 4/2020. С. 201–202. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/49.pdf.

104. Овчаренко А. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 2018 року по лютий 2023 року. 169 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_spadkovi_pravovidnos_14_03_2023.pdf.

105. Огляд судової практики розгляду Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду справ у спорах щодо права власності. За період з 01.01.2018 по 01.11.2018. 67 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyd_vlasn.pdf.

106. Орзіх В. Прогалини в цивільному праві України та причини їх виникнення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 34–37.

107. Основним регулятором договірних відносин є ЦК України, а не окремі закони – Василь Крат. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/1235909/>.

108. Павлюк Н. М. Доктрина цивільного права як теоретичне підґрунтя модернізації цивільного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 68–71.

109. Падучак Б. М. Деякі аспекти істотних умов договорів про трансфер технологій. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2014. Т. 2. № 10. <https://doi.org/10.31498/2225-6407.10.2014.36372>.

110. Парасюк М. В. Вплив цифрових технологій на цивільне право. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 201–204. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/46>.

111. Парасюк М. В. Основи цифрового цивільного обороту щодо інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 243–247. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/56>.

112. Патачиц Н. О., Філатова-Білоус Н. Ю. Перспективи визначення правового режиму криптовалюти у вітчизняному цивільному законодавстві з урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Forum Prava*. 2021. № 67(2). С. 62–77.

113. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 17–35. DOI: 10.31359/19930909202128117 (с. 18, 22).

114. Печений О. П. Спадкове право. Харків : Фактор, 2012. 368 с.

115. Погрібний С. Тлумачення договору в Україні у практиці Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_09_30_prezent_Pogrubnuj_tlym_dogov.pdf.

116. Подоляк А. Що таке NFT-токени і навіщо вони митцям? URL: <https://aequo.ua/analytics/sho-take-nft-tokeni-i-navisho-voni-mitcyam>.

117. Поліщук М. Г. Поняття спадкових правовідносин: характерні риси та елементний склад. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 122–126.

118. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2024 року у справі № 753/95/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117206127>.

119. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 2 жовтня 2019 року у справі № 215/19/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85238455>.

120. Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 3 : Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін. ; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 760 с.

121. Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства : монографія / за ред. О. В. Шаповалової, К. В. Єфремової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2023. 292 с.

122. Примак В. Механізм правового регулювання договірних відносин в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 4. С. 28–38. DOI: 10.31617/3.2023(129)03.

123. Принцип роботи криптобірж. URL: <https://mixfin.com/ua/faqs/yak-praczuuye-kriptobirzha>.

124. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

125. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#top> (не набрав чинності).

126. Про віртуальні активи : проект Закону України від 11 червня 2020 р. № 3637. Верховна Рада України : офіц. вебсайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3637&skl=10.

127. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України 10 серпня 2023 р. № 3320-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 90. Ст. 344.

128. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

129. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

130. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 травня 2009 р. № 1334-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.

131. Про затвердження Методологічних положень щодо забезпечення статистичної конфіденційності офіційної державної статистичної інформації : наказ Державної служби статистики України від 30 грудня 2022 р. № 434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-23/ed20221230#top>.

132. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>.

133. Про затвердження Положення про порядок емісії та еквайрингу платіжних інструментів : постанова Правління Національного банку України від 29 липня 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0164500-22#Text>.

134. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#top>.

135. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

136. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#top>.

137. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#top>.

138. Прокопенко В. Правова природа сторінок у соціальних мережах. *Юридична газета онлайн*. № 12 (742). <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/pravova-priroda-storinok-u-socialnih-merezhah.html#:~:text=%D0%9B%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%83%20%C2%AB%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B0,%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%C2%B>
В.

139. Про ознаки змішаного договору та наслідки його повного чи часткового виконання КЦС ВС вказав у судовому рішенні. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/918534/>.

140. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#top>.

141. Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#top>.

142. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#top>.

143. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#top>.

144. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 року № 3321-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 90. Ст. 345; Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України 10 серпня 2023 р. № 3320-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 90. Ст. 344.

145. Рагуліна К. А. Поняття й сутність договору як правового явища загалом і джерела права зокрема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 47. Т. 1. С. 41–46.

146. Регулювання ринку криптоактивів. Регламент MiCA 2022. 19.10.2022. URL: <https://lmfgr.com/tpost/ezucha2ia1-regulyuvannya-rinku-kriptoaktivv-reglame>.

147. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 24 березня 2016 р. у справі № 753/599/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/56686444>.

148. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#top>.

149. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підруч.. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 264 с.

150. Саванець Л. М., Стахира Г. М. Концепція договору постачання цифрового контенту в умовах адаптації договірної права України до *acquis communitare* ЄС. *Форум права*. 2020. № 2. С. 56–64. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3702455>.

151. Савич С. С. Авторське право у цифровому середовищі: проблема монополії правовласника та забезпечення умов вільного використання творів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 1. С. 86–92.

152. Свєрдліченко В. П. Метавсесвіт – майбутній простір дослідження для юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Т. 2. № 81. С. 222–227. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.34>.

153. Сегенюк А. В. Особливості спадкування за законом. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 146–150.

154. Сержанов В. В., Кочан Я. Л. Відмінність між DLT (distributed ledger technology) та блокчейном, як способами зберігання інформації про економічні транзакції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2022. Вип. 1 (59). С. 124–128. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.1\(59\).124-128](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.1(59).124-128).

155. Сирота Д., Локтіонова В., Уманська А. Правова характеристика можливості спадкування криптовалюти. *Публічне право*. 2021. № 1 (41). С. 110–116. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-41-11>.

156. Скрипник В. Обороздатність об'єктів цивільних прав. *Публічне право*. 2018. № 4 (32). С. 190–197.

157. Сліпченко А. С., Сліпченко О. С. Визначення юридично значущої сутності цифрової речі в цивільному праві України. *Форум права*. 2024. № 1. С. 88–96. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775>.

158. Сліпченко А. С. Значення дефініції «цивільний оборот» у юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 1 (88). 2017. С. 201–210.

159. Сліпченко А. С. Сутність та ознаки цивільного обороту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Право*. 2017. Вип. 23. С. 129–132.

160. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків, 2013. 552 с.

161. Сліпченко С. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України. *Право України*. 2007. № 12. С. 80–84.

162. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : в 11 т., 1978. Т. 9. С. 578. URL: <http://sum.in.ua/s/sposib>.

163. Спасибо І. А. Набуття права власності у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2009. 226 с.

164. Спасибо-Фатєєва І. В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi>.

165. Стахира Г. М. Цивільно-правове регулювання обороту цифрового контенту : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Тернопіль, 2020. 241 с.

166. Стахира Г. Речово-правові проблеми природи цифрового контенту. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 11. С. 55–58.

167. Талдикін О. В. Криптовалюта як фінансовий фактор нетократії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 29–35.

168. Тарасенко Л. NFT – новітній цифровий об'єкт авторського права чи форма вираження твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 2. С. 90–97.
169. Тарасенко Л. Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 87–92.
170. Тарасенко Л. Л. Цифрове середовище як місце здійснення прав інтелектуальної власності. *Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2017 р.)*. Тернопіль : Економічна думка, 2017. С. 272–275.
171. Теличко О. А., Рекун В. А. Розвиток правової системи у цифрову епоху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 209–212. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/53>.
172. Теремецький В. І., Гуц Н. Г. Новації у порядку укладення цивільно-правового договору. *Наукові записки. Серія Право*. 2022. № 12. С. 176–181. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-176-181>.
173. Терещенко Л. О., Матієнко-Зубенко І. І. Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 187 с.
174. Трофименко Д. С., Федоренко Д. О. Проблемні аспекти розуміння правової природи цифрового контенту. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 1. С. 43–47. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.313>.
175. Турчин Л. Я. Електронна комерція як ефективний маркетинговий інструмент. *Вісник Хмельницького національного університету : Економічні науки*. 2021. № 3. С. 93–100. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-294-3-1>.
176. Уткіна М. С. Про можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 2019. № 17. С. 42–46.
177. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2023 р. у справі № 910/8378/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110789333#>.

178. Ухвала Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 19 лютого 2024 р. у справі № 336/6023/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117277142>.

179. Фасій Б. В. Правове регулювання комп'ютерних ігор у сфері іт. *Часопис цивілістики*. № 27. С. 121–124.

180. Федосенко Н. А. Використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах. *Часопис цивілістики*. Вип. 45. 2022. С. 69–74. DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.469>.

181. Харитонов Є. О. До проблеми визначення змісту поняття «цивільне законодавство України». *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць*. 2012. Вип. 65. С. 107–115.

182. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. «Прогалини» у цивільному законодавстві та їхнє подолання у процесі юрисдикційної діяльності. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015 р.)* / уклад. : І. В. Андронов, М. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; МОН України ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2015. С. 11–14.

183. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Сутність ІТ-права: пошуки парадигми. *Право України*. 2018. № 1. С. 18–29.

184. Харитонов Є. О. Вітчизняна концепція права власності перед викликами інформаційного суспільства. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. С. 82–89.

185. Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций : монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2011. 296 с.

186. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, В. И. Крат, О. П. Печеный и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2015. 720 с.

187. Цибань А. А. Окремі аспекти правової природи NFT-токенів як віртуальних активів (благ). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 150–152. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/33>.

188. Цибань А. До питання правового регулювання NFT-токенів як віртуальних благ. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Право.* 2023. № 35. С. 133–137. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-14>.

189. Цивільне право України : підруч. у 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 480 с.

190. Цивільне право України : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. [2-ге вид.]. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 736 с.

191. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

192. Цифровые активы и их экономико-правовое регулирование в свете развития технологии блокчейн : монографія / А. Кудь, Н. Кучерявенко, Е. Смычок. Харьков : Право, 2019. 384 с.

193. Чалий Ю. І. Цивільно-правовий договір як документ. *Вісник ХНУВС Bulletin of KhNUA.* 2022. № 4 (99). С. 212–224. <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.18>.

194. Чепульченко Т. О., Невечера С. А. Прогалини у праві та способи їх подолання в українському законодавстві. *Держава та регіони.* 2020. № 1 (67). Т. 1. С. 34–40. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.6>.

195. Черних О. С. Класифікація віртуальних активів в Україні. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/klassifikatsiya-virtualnyh-aktyviv-v-ukrayini>.

196. Шевченко Л. Рассказываем, как Марк Цукерберг создает альтернативу реальности. URL: <https://tech.liga.net/technology/article/metavselennaya-meta-rasskazyvaem-kak-tsukerberg-sozdaet-alternativu-realnosti>.

197. Шишка Р. Б. Характеристика договорів. *Юридичний вісник.* 2013. № 4 (29). С. 121–127.

198. Що таке маркет ордер? URL: <https://academy.binance.com/uk/articles/what-is-a-market-order>.

- 199.** Юркевич Ю. М. Поняття правочинів та їх місце в системі юридичних фактів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 253–257. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.44>.
- 200.** Яворська О. С. Реальні договори в цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 169–175.
- 201.** Якубівський І. Є. Правові наслідки недійсності правочину з позиції рекодифікації цивільного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 131–134. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/30>.
- 202.** Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія. Харків : Право, 2006. 544 с.
- 203.** Ясечко С. В. Правове регулювання «GIVEAWAY». *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (м. Харків, 24 травня 2019 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. С. 226–228.
- 204.** Ясечко С. В. Цифровий спадок в епоху діджиталізації. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 20 травня 2022 р.)*. Харків. 2022. С. 218–221.
- 205.** Alex Baldwin. Anti-piracy group launches NFT takedown service. *World Intellectual Property Review Bulletin*. 2022. URL: <https://www.worldipreview.com/news/anti-piracy-group-launches-nfttakedown-service-22103>.
- 206.** Allcot D. How To Fork a Cryptocurrency Explained. URL: <https://www.nasdaq.com/articles/how-to-fork-a-cryptocurrency-explained>.
- 207.** Allen D. W. E., Berg C., Lane A. M. Why airdrop cryptocurrency tokens? *Journal of Business Research*. 2023. Vol. 163. P.1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113945>.

- 208.** AR & VR – Worldwide. URL: <https://fr.statista.com/outlook/amo/ar-vr/worldwide#revenue>.
- 209.** Article 13-A. Administration of Digital Assets Summary of Article. Estates, Powers & Trusts (EPT) CHAPTER 17-B. URL: <https://www.nysenate.gov/legislation/laws/EPT/A13-A>.
- 210.** Bench J. The Current Legal Status of Staking in the Crypto World. URL: <https://harris-sliwoski.com/blog/the-current-legal-status-of-staking-in-the-crypto-world/>.
- 211.** Benedict Sheehy, John Hawkins and Juan Diaz-Granados. Legal Problems and Solutions in Stablecoins: A Multi-Disciplinary Approach applied to Euro Stablecoins. Faculty of Business, Government and Law, University of Canberra. 2023, March. <https://doi.org/10.1515/rle-2022-0053>.
- 212.** Bitcoin (2018), “Bitcoin glossary”, Bitcoin, 16/01/2018, www.Bitcoin.com/get-started/Bitcoin-glossary.
- 213.** Braddick K., Bailey A., Ramsden D. Cryptoassets taskforce: final report. 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/752070/cryptoassets_taskforce_final_report_final_web.pdf.
- 214.** Casey, M. (2016), “How Bitcoin and the blockchain are challenging the global economic order”, Paper Presented at the 2016 MIT Consumer Dynamics Conference MIT Industrial Liaison Programme 07/12/2016, <http://ilp.mit.edu/images/conferences/2016/consumer/presentations/Casey.2016.CD.pdf>.
- 215.** Chan T. The nature of property in cryptoassets. *Legal Studies*. 2023. № 43(3). P. 480-498. doi:10.1017/lst.2022.53.
- 216.** Clappison C. The court case – Rachel Thompson vs Apple. URL: <https://www.clarionsolicitors.com/articles/social-media-what-happens-to-our-online-data-after-we-die>.
- 217.** Colleg Tour. Christine Lagarde. 22 mei 2022 20:20. Seizoen 15 Afl. 5. URL: https://www.npostart.nl/college-tour/22-05-2022/KN_1729332.

218. Contracts for supply of digital content. A legal analysis of the Commission's proposal for a new directive. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/582048/EPRS_IDA%282016%29582048_EN.pdf.

219. D'Alfonso, A., Langer, P. & Vandelis, Z. (2016), "The Future of Cryptocurrency: An Investor's Comparison of Bitcoin and Ethereum", Ryerson University Working Paper, 17/10/2016, www.econoist.com/sites/default/files/the_future_of_cryptocurrency.pdf.

220. De Filippi P. & Wright A. (2018), *Blockchain and the Law. The Rule of Code*, Harvard University Press, 312 p.

221. Digital Asset (Part 1) 'When Thais are drawn towards digital assets' 02 May 2023. URL: <https://www.krungsri.com/en/research/research-intelligence/digital-asset-part1-2023>.

222. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj>.

223. Drew Patty, Andrew W. Coffman. What Companies Need to Know About NFT and IP Rights Regulations. URL: <https://www.phelps.com/insights/what-companies-need-to-know-about-nft-and-ip-rights-regulations.html#:~:text=Currently%2C%20an%20offer%20to%20sell,investment%20contract%E2%80%9D%20and%20regulate%20it>.

224. Fiduciary Access to Digital Assets Act. Meeting in its one-hundred-and-twenty-third year seattle, Washington july 11 – july 17, 201 with prefatory note and comments. URL: https://higherlogicdownload.s3-external-1.amazonaws.com/UNIFORMLAWS/2014AM_UFADAA_Draft.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAVRDO7IEREB57R7MT&Expires=1689438004&Signature=7tUITptmkt%2Bej9ffCFJpSH%2BRLjU%3D.

225. Financial Action Task Force. (2019). *Guidance for a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers*. Paris, France: FATF.

Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>.

226. Financial Action Task Force. (2019). Public Statement on Virtual Assets and Related Providers. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Public-statement-virtual-assets.html>.

227. Financial Action Task Force. (2020). 12-Month review of revised FATF standards – Virtual assets and VASPs. Paris, France: FATF. Retrieved from: <http://www.fatf-gafi.org>.

228. Financial Action Task Force. (2019). Guidance for a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers. Paris, France: FATF. Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>.

229. Financial Conduct Authority. Guidance on cryptoassets. FCA: website. 2019. URL: <https://www.fca.org.uk/publication/consultation/cp19-03.pdf>.

230. Fritzsche J. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB Band 1: §§ 1-487. C. H. Beck, 2018. 2500 s.

231. Garcia-Teruel R.M. Simón-Moreno H. The digital tokenization of property rights. A comparative perspective. *Computer Law & Security Review*. 2021. № 41(Iss. 2).P. 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2021.105543>.

232. Giveaway URL: <https://www.ldoceanline.com/dictionary/giveaway>

233. Goldsmith J., Wu T. *Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World*, Oxford University Press, 2006 pp. 142–161.

234. Haynes A., Yeoh P. *Cryptocurrencies and Cryptoassets 1st Edition*. 2020. Informa Law from Routledge. 277 p.

235. H.R.3650 Safe Harbor for Taxpayers with Forked Assets Act of 2019 116th Congress (2019-2020). URL: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/3650>.

236. Ifeanyi E Okonkwo. NFT, copyright and intellectual property commercialization. *International Journal of Law and Information Technology*. 2021. eaab010. <https://doi.org/10.1093/ijlit/eaab010>.

237. Informational Hearing of the Assembly Committee on Banking and Finance and Select Committee on Technological Advances Virtual Currency Businesses: The Market and Regulatory Issues. Thursday, October 17, 2019. URL: <https://abnk.assembly.ca.gov/sites/abnk.assembly.ca.gov/files/Virtual%20Currency%20Full%20Report.pdf>.

238. Iskyan, K. (2016), “China’s stock markets have soared by 1,479% since 2003”, Business Insider, 06/11/2016, www.businessinsider.com/world-stock-market-capitalizations-2016-11.

239. Issam Hallak. European Parliamentary Research Service Markets in crypto-assets (MiCA). BRIEFING EU Legislation in Progress. November 2022. 11 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2022\)739221](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2022)739221).

240. Kaisto J., Juutilainen T., Kauranen J. Non-fungible tokens, tokenization, and ownership. *Computer Law & Security Review: The International Journal of Technology Law and Practice*. 2024. Vol. 54. P. 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2024.105996>.

241. Kaminska, I. (2017), “What happens when Bitcoin’s market cap overtakes world GDP?”, *Financial Times*, 07/12/7, <https://ftalphaville.ft.com/2017/12/07/2196526/what-happens-when-Bitcoins-market-cap-overtakes-world-gdp>.

242. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/affidavit>.

243. Lehmann M., Held A., Krysa F., Prévost E., Schinerl F., Vogelauer R. Staking Your Crypto: What are the Stakes? *Journal of Business & Technology Law*. 2023. Vol. 19. Is. 1. P. 53–104. <https://digitalcommons.law.umaryland.edu/jbtl/vol19/iss1/3>.

244. Mandal P., Roy A., Distribution Contracts for Digital Content Supply Chains in the Presence of Piracy. (July 08, 2024). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4892551>.

245. Market capitalization of Bitcoin (BTC) from April 2013 to June 14, 2023. URL: www.statista.com/statistics/377382/Bitcoin-market-capitalisation.

246. Markets in crypto-assets (MiCA). Briefing 29-11-2022. URL: [https://eur-https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739221/EPRS_BRI\(2022\)739221_EN.pdf](https://eur-https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739221/EPRS_BRI(2022)739221_EN.pdf). 246

247. Maydanyk Roman. General Provisions of Digital Property Law and How to Categorize Digital Assets. Center for Open Access in Science. Open Journal for Legal Studies, 2023, 6(2), 49-64. URL: <https://www.centerprode.com/ojls.html>. Doi.org/10.32591/coas.ojls.0602.02049m.

248. McGeever, J. (2016), “Daily FX trading volume falls 5.5 pct to \$5.1 trillion-BIS”, Reuters, 01/09/2016, <https://uk.reuters.com/article/bis-currency-idUKL8N1BC4PL>.

249. Mossner G. BGB § 103 VerteilungderLasten in GrosskomentarGesamtHrsg / B. Gsell, W. Kruger, S. Lorenz. URL: <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%5Ckomm%5CbeckogkHbandbgb%5Cbgb%5Ccont%5Cbeckogk.bgb.p103.glc.gliii.htm>.

250. NFTs: Key U.S. Legal Considerations for an Emerging Asset Class. APRIL 2021. URL: <https://www.jonesday.com/en/insights/2021/04/nfts-key-us-legal-considerations-for-an-emerging-asset-class#:~:text=There%20is%20no%20direct%20state,that%20could%20apply%20to%20NFTs>.

251. Noss J. at conference “The Regulation of Cryptocurrencies.” City & Financial Global. London, 20/11/2018.

252. Papanikolaou E, Angelis J., Moustakis V. Which type of ecosystem for distributed ledger technology? *Technology in Society*. 2023. Vol. 72, February. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.102143>.

253. Post D. G. and Johnson D. R. (1997) “Chaos Prevailing on Every Continent: Towards a New Theory of Decentralized Decision-making in Complex Systems.” *Chicago-Kent Law Review*, 73 (1997), pp. 1055–1099.

254. Prashant M., Prakash G. Death in the Era of Perpetual Digital Afterlife: Digital Assets, Posthumous Legacy, Ownership and its Legal Implication. *National Law School Journal*. 2019. Vol. 15: Iss. 1, Article 8. P. 124–141. https://repository.nls.ac.in/nlsj/vol15/iss1/8?utm_source=repository.nls.ac.in%2Fnlj%2Fvol15%2Fiss1%2F8&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

255. Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937 (Text with EEA relevance) {SEC(2020) 306 final} - {SWD(2020) 380 final} - {SWD(2020) 381 final}. Brussels, 24.9.2020 COM(2020) 593 final 2020/0265 (COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>.

256. Przemyslaw Palka. Virtual property: towards a general theory. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/49664/Palka_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

257. Rodeck D., Powell F. What Is Staking In Crypto: How Does It Work. URL: <https://www.forbes.com/advisor/in/investing/cryptocurrency/what-is-staking-in-crypto/>.

258. Sales hit 12 million cryptokitties is predicted as ethereums killer apps. URL: https://medium.com/@socialmedia_63108/sales-hit-12-million-cryptokitties-is-predicted-as-ethereums-killer-app-2ebd40e520c0.

259. Shermin Voshmgir. Fungible Tokens vs. Non-Fungible Tokens. Sep 23, 2018. URL: <https://medium.com/token-kitchen/fungible-tokens-vs-non-fungible-tokens-69871b0e37a9>.

260. Shin L. (2016), “Why A Wall Street Journal Currency Reporter Didn’t Understand Money Until He Learned About Bitcoin”, Forbes, 20/09/2016, <https://www.forbes.com/sites/laurashin/2016/09/20/why-a-wall-street-journal-currency-reporter-didnt-understand-money-until-he-learned-about-Bitcoin/>, accessed 12/02/2018; Vigna, P. and Casey, M. J. (2015), *Cryptocurrency How Bitcoin and Digital Money are Challenging the Global Economic Order*, New-York, St. Martin’s Press.

261. State Regulations on Virtual Currency and Blockchain Technologies (Updated March 2021). URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/state-regulations-on-virtual-currency-2160466/>.

262. Syren J. ICO Utility Tokens and the Relevance of Securities Law // Hong Kong Lawyer. 2018. P. 30–33.

263. The Emergency Decree on Digital Asset Businesses in Thailand, B.E. 2561 (2018, 14 May). URL: <https://www.sec.or.th/EN/Documents/ActandRoyalEnactment/LawReform/summary-decree-digitalasset2561.pdf>.

264. Wendehorst C. Chapter 5 Proprietary Rights in Digital Assets and the Conflict of Laws. Blockchain and Private International Law. 2023. Ch. 5. P. 104–127. https://doi.org/10.1163/9789004514850_007.

265. What is a crypto airdrop? URL: <https://www.coinbase.com/ru/learn/crypto-basics/what-is-a-crypto-airdrop>.

266. Why NFTs Are The Keys To Accessing The Metaverse. URL: <https://www.binance.com/en/blog/nft/why-nfts-are-the-keys-to-accessing-the-metaverse-421499824684903085>.

267. Zaccaroni G. Decentralized Finance and EU Law: The Regulation on a Pilot Regime for Market Infrastructures Based on Distributed Ledger Technolog. European Papers. 2022. Vol. 7. № 2. P. 601–613. <https://search.datacite.org/works/10.15166/2499-8249/581>.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Гулейков І. Ю. Цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних відносин: окремі аспекти правової природи. *Юридична Україна*. 2023. № 1. С. 30–43. DOI 10.37749/2308-9636-2023-1(241)-3.

2. Гулейков І. Ю. Міжнародний досвід правового регулювання в сфері обороту цифрових активів та перспективи для України. *Приватне право і підприємництво : зб. наук. праць*. 2023. Вип. 23. Київ : Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 141–150. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.23.17>.

3. Гулейков І. Ю. Характеристика договірних відносин у цифровому обороті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 260–265. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.38>.

4. Гулейков І. Ю. Характеристика правочинів із цифровими активами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 102–105. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/22>.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гулейков І. Ю. Міжнародний досвід цивільного обороту цифрових активів. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : матеріали П'ятого наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 7 червня 2022 р.)*. Київ : Електрон. текст. дані. Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 30–35.

6. Гулейков І. Ю. Правова регламентація криптоактивів та проблем алгоритму юридичного захисту: міжнародний та процесуальний аспекти. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : матеріали Шостого наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 15 червня 2022 р.)*. Київ : Електрон. текст. дані. Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 34–42.

7. Гулейков І. Ю. Методологічні підходи до класифікації цифрових активів у цивільному обороті. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.)*. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права ім. Л. Юзькова, 2023. С. 103–105.

8. Гулейков І. Ю. Співвідношення цифрового та віртуального активу. *Modern Knowledge: Research and Discoveries*. (19–20 July, 2024; Vancouver, Canada). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2024. № 47 (209). С. 210–215. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.07.2024.019>.

9. Гулейков І. Ю. Правова природа відносин із цифровими активами. *Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group*. (8–10 August, 2024; Tokyo, Japan). Tokyo, 2024. С. 335–342.